

רבעון הפורום לחשיבה אזורית כרך 1, גליון 1, 2015

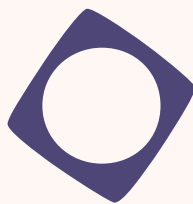
הסדרים פוליטיים במזרח תיכון משתנה

עורך: ד"ר אסף דוד

שורוק שרुक

מבט על ישראל והמזרח התיכון

שורוק שרוק

מבט על ישראל והמזרח התיכון

דבר העורך

שהזדהתה עם תפיסה זו התכנסה בינואר 2014 במשרדי מולד – המרכז להתחדשות הדמוקרטיה, אשר פרס את חסותו על היוזמה. בינואר 2015 החל הפורום לפעול באופן רשמי וכיום נמנים על שורותיו עשרה עמיתי מחקר פעילים וקבוצה גדולה של כותבות וכותבים אורחים מתחומי ידע ומחקר שונים.

במקצועם, חברי הפורום אינם "קודם כל יהודים" ואף לא "קודם כל ישראלים". הם חוקרי מזרח תיכון הסבורים כי מחובתם לבחון ולנתח את המזרח התיכון, ואת מקומה של ישראל בתוכו, מנקודת מבט פלורליסטית וביקורתית ביחס לכל השחקנים באזור, לרבות ישראל.

הביטוי "וילה בג'ונגל", שאותו טבע אהוד ברק, ראש הממשלה ושר הבטחון לשעבר, נפל על אוזניים כרויות של ישראלים רבים, ודומה שהוא מייצג את הלך הרוח הרווח ביחס למקומה של ישראל באזור. השיח הציבורי הישראלי אינו מזהה הבדלים בין החברות הסובבות

אנו גאים לחנוך בזאת את הגליון הראשון של רבעון הפורום לחשיבה אזורית, שרוק.

"הפורום לחשיבה אזורית" נוסד בראשית שנת 2014 על בסיס אתר "אפשר לחשוב", אשר הוקם ביולי 2011 על ידי חוקרות וחוקרים ישראלים מתחומי חקר המזרח התיכון והאסלאם. חברי הפורום מבקשים לבחון את מקומה של ישראל במזרח התיכון דרך משקפיים שאינם רווחים בשיח הציבורי הישראלי; דרכם נראית ומנותחת ישראל כשחקנית אחת מני רבים במזרח התיכון, שרב המשותף בינה לבין השחקנים האחרים על המפריד ביניהם. עדשתם האחת של המשקפיים הללו עשויה חשיבה אזרחית, ועדשתם השנייה עשויה אמפתיה לתושבי המזרח התיכון באשר הם.

קבוצה ראשונה של חוקרים.ות ונשות ואנשי מעשה

את הגליון הראשון של שורוק החלטנו להקדיש להסדרים פוליטיים במזרח תיכון משתנה. המהפכות הערביות, שזכו לכינוי "האביב הערבי", התפתחו למשחקי סכום-אפס מרים בין כוחות פוליטיים עולים ויורדים במקרה הטוב, ולכאוס והתפוררות מדינתית, שבצדה עלייתן של מיליציות וברוני מלחמה, במקרים הגרועים. המדינות ששפר עליהן גורלן והצליחו איך שהוא להתייצב חזרו להיות אוטוקרטיות אף יותר מבעבר, לעתים בתמיכת אורחיהן המוכנים לספוג דיכוי ובלבד שתיחסכנה מהם מוראותיהן של מלחמות האזרחים האכזריות הפוקרות מדינות אחרות באזור. בנסיבות אלה ברור כי אזרחי ישראל וממשלתה מתהלכים באזור כמי שכפאם שד: הצורך לזהות את הכוחות העולים במזרח התיכון, את הסכנות המתרגשות בכל אחת מהחזיתות, ולעדכן את התורה המדינית והבטחונית בהתאם, גובר על כל רצון להושיט יד לשלום ולפיוס ישראלי-ערבי.

אין משמעות הדבר שלחתיירה לשלום אין עוד משמעות בנסיבות אלה: הרוצה בשלום ייכון לו גם בעתות מלחמה. לא בכדי החלטנו לחנוך את ביכורי פעילותו של הפורום ב"יום שלום" שיצויין ב-26 באוקטובר מדי שנה (יום חתימת הסכם השלום עם ירדן בשנת 1994). כפי שכתב אורן ברק במסגרת המאמרים שפורסמו לרגל יום זה, המפתח ליציבותו של כל שלום ישראלי-ערבי בעתיד הוא כבוד הרדי ואיוון, שני מרכיבים שלרוב נעדרו מההסכמים המדיניים שנחתמו בין ישראל לבין שכנותיה.

בגליון זה הצבנו לנגד עינינו שתי מטרות: ראשית, לבחון את טיבו של ה"שלום" הקיים והנעדר מהיחסים שבין ישראל לבין צדדים ערביים שונים, ואת האופן שבו הזירה הפוליטית בישראל משקפת כיום את אותם כשלים שהובילו את המדינה אל עברי פי-פחת ביחסיה עם הערבים והפלסטינים. שנית, לבחון את המתרחש

אותנו והוא מתעלם משינויים במדינות האזור. הג'ונגל, לפי תפישה זו, תמיד יישאר ג'ונגל. כפועל יוצא מכך, מרבית אנשי התקשורת והפוליטיקאים ואף לא מעט מאנשי האקדמיה בישראל עוסקים בעיקר במתיחת גבולות "בינינו" ל"בינם". שכבת המגן הזו, האוטמת את השיח הציבורי הישראלי על המזרח התיכון, מבוססת על חוסר ידיעה, חוסר הבנה ופחדים.

אנו מבקשים לשנות את החשיבה המתבצרת והמסתגרת על מקומה וקיומה של ישראל במזרח התיכון. אנו סבורים כי על ישראל להכיר בכוחה כמעצמה אזורית אשר מסוגלת ואף חייבת ללמוד לחיות עם סביבתה, ללא מורא וללא התנשאות. לשם כך אנו מנסים למהול את השיח המקומי על האזור בהיכרות, הבנה ואמפתיה, כאלטרנטיבה לייצוגים המקובלים והשחוקים של תושבי המזרח התיכון בתודעה הישראלית. אנו מבקשים להציע "חשיבה אזרחית", שעיקריה מבט גם על אזרחי המזרח התיכון, ישראלים ושכניהם, בשונה מלבט הממוקד באינטרסים של מדינות, אליטות, ארגונים ומוסדות בלבד; וחלופה לחשיבה הבטחונית המאפיינת את המבט הישראלי על המזרח התיכון. חשיבה אזרחית כזו מאפשרת, בין היתר, מבט לא על סיכונים בלבד אלא גם על סיכויים והזדמנויות.

הנתיב שאנו מבקשים להתוות שואף להיפגש עם השכונה ועם השכנים באופן בלתי אמצעי. רק כשנכיר "בהם" ואתם – את הפלסטינים, את תושבי המדינות השכנות, את תרבותם, חברתם והפוליטיקה שלהם, ואת הערביות הקיימת ביהודיות ובישראליות – כחלק מהסביבה שעלינו ללמוד לחיות בה, נוכל לחשוב על עתיד בר-קיימא במזרח התיכון.

ומקפאנו, ולהציג אלטרנטיבה אקטיביסטית לסיום הכיבוש והבאת שלום אשר יכולה לענות בו-זמנית על אינטרסים ישראליים, ערביים ופלסטיניים.

במאמר הבא מציע דותן הלוי את הקמתו של נמל מסחרי בעזה כ"שובר שוויון" אפשרי בין ישראל לבין הפלסטיניים. לדעתו, נמל כזה עשוי לעצב את יחסי הכוחות במשולש ישראל-הגדה-עזה באופן שלראשונה ישכיר הסכם של ממש בין ישראל לפלסטינים ולא עוד הסדר ארעי. קונסולרדיציה פלסטינית של עזה והגדה באמצעות נמל מסחרי, סבור הלוי, תסייע הן ביצירת הפרטנר הפלסטיני המיוחל בישראל הן בגיבוש חוסן כלכלי פלסטיני שישחרר את ישראל מהצורך למשול בכלכלה הפלסטינית. מציאת פתרון שיאפשר את הקמתו של נמל ברצועת עזה וישחרר את תושביה ממצוקתם איננה רק חובה מוסרית המוטלת על ישראל אלא גם אינטרס שלה.

ד"ר אורנה כהן סוקרת במאמרה את התהום היהודית-ערבית הנפערת בשיח הפרלמנטרי בכנסת בשנים האחרונות. שורה של גורמים עומדת, לדעתה, מאחורי ההקצנה בהתבטאויותיהם הפומביות של חברי הכנסת הערבים בשני העשורים האחרונים. בראשם ניצבים אירועי אוקטובר 2000, כשלון תהליך השלום והלאומנות הגוברת בציבור היהודי, הבאה לידי ביטוי בדה-לגיטימציה הולכת וגוברת של הייצוג הערבי בכנסת ובהעצמת התבטאויות שנויות במחלוקת של אישי ציבור ערבים. מן העבר השני מציע מרוזן אל-חלבי מבט מסקרן ומרענן על המאבק הזהותי-תרבותי בתוך החברה הפלסטינית, בישראל עצמה בהקשר לכיבוש ולמאבק לשלום. אל-חלבי מבקר את השיח השתלטני של מתנגדי הנורמליזציה ותומכי החרם על ישראל בהיבט התרבותי, אשר מבקשים למנוע כל אינטראקציה תרבותית של הערבים-פלסטינים אורחי ישראל עם מורשתם וסביבתם הלאומית. השיח הזה,

ככמה מדינות שכנות בצל המהפכות הערביות ולתהות האם האליטות שלהן ואזרחיהן מסוגלים לחלץ את עצמם מהאלימות ולגבש הסדרים פוליטיים, עם או בלי עזרה חיצונית. בכך אנו מקווים לספק לקוראינו הצצה לא רק ל"שלום" ישראלי-ערבי אלא לאופנים הקיימים והפוטנציאליים ליישוב סכסוכים בתוך האוכלוסיות המסוכסכות במזרח התיכון.

בגליון זה אחד עשר מאמרים קצרים. ששת הראשונים מוקדשים להיבטים שונים הנוגעים לפיוס ולמאבק בזירה הישראלית-פלסטינית, וחמשת הנותרים מפנים את המבט החוצה לעבר המתרחש במזרח התיכון. גרסאות של חלק מן המאמרים הללו התפרסמו בחודשים האחרונים באתר "אפשר לחשוב", ויתר המאמרים רואים אור לראשונה בקובץ זה.

בפתח הגליון שואל ד"ר יוני מנדל האם ניתן כלל לכנות את ההסדרים שבין ישראל לשכנותיה במילה "שלום". לטענתו, בין ישראל לערבים שוררים הסכמי אי-לוחמה ולכל היותר הסדרים מדיניים, הנובעים מרצון לנטרל איומים בטחוניים יותר מאשר מהכרה בצורך של ישראל לחיות באזור בשלום ובכבוד הדדי. זו הסיבה בגינה נותר ה"שלום" מיזם משותף לאליטות בקרב הצדדים השונים ולא חלחל מטה כלפי האזרחים. במילים אחרות, שורש אי-יציבותו של ה"שלום" הישראלי-ערבי טמון במניעי היסוד שלו. במאמר שלאחר מכן מראה ד"ר אסף דוד כיצד, אכן, נעלם ה"שלום" מהשיח המפלגתי הישראלי בבחירות לכנסת ה-20. מפלגות המרכז הגדולות הסתפקו במציעיהן במחזור של רעיונות ישנים או בהמצאה של סיסמאות נבובות חדשות, ורק המפלגות הקטנות משמאל ומימין הפגינו מודעות כלשהי לסביבה המשתנה במזרח התיכון. המסקנה היא כי אם מחנה המרכז-שמאל בישראל מבקש לבנות את עצמו כאלטרנטיבה לשלטון הימין גם בהיבט הבטחוני-מדיני, עליו לצאת מקבעונו

חברתי, כלכלי, תרבותי ופוליטי באיראן, אשר עשויים להחליש את מעמדו של המשטר הרדיקלי. בהעדר חלופות יעילות עשוי דווקא הסכם הגרעין המתגבש לספק למערב – כמו גם לדורשי השינוי באיראן עצמה – את ההזדמנות לזרוז את השינוי הפוליטי-החברתי במדינת הסף הגרעינית החדשה.

פרופ' דרור זאבי מפנה את המבט למתרחש בחזית הטורקית-כורדית. מסתבר כי האסלאמיזם האוטוקרטי של ארדואן, אשר חותר לפרק את הרפובליקה החילונית הטורקית שכונן מוסטפא כמאל (אטאטורק), יכול לשאת בכנפיו גם בשורה מעודדת למיעוט הכורדי הגדול במדינה. במסעה לחידוש העבר האימפריאלי מקדמת מפלגת השלטון בטורקיה את תהליך השלום עם הכורדים, ונכונה להכיר בזכותם להשתמש בשפתם ולהתאגר פוליטית. זאבי מזכיר, בתוך כך, כי ההתניה עמוקה בין שלום לבין היפרדות הקיימת במרחב הישראלי-פלסטיני אינה מחוייבת המציאות: ההסדרים הנדרשים בין הטורקים לכורדים אינם קשורים לחלוקה טריטוריאלית, אלא לשאלה האם אפשר להמיר את התפיסה הלאומית האקסקלוסיבית באידיאולוגיה רחבה מספיק כדי להכיל קהילות שונות.

במעבר מטורקיה לסוריה נראית תמונת המצב אפלה וקשה יותר. אליזבט צורקוב מנתחת את מלחמת האזרחים בסוריה, אשר החלה לפני ארבע שנים כהתקוממות עממית נגד משטר אסד וגבתה עד כה את חייהם של 220 אלף איש לפחות. צורקוב סבורה כי ככל שנמשכת המלחמה העקובה מדם בסוריה, ההסדר שיביא לסיימה מתרחק יותר ויותר. זאת לנוכח העובדה כי הכוחות מכל הצדדים מנהלים משחק סכום-אפס ביניהם, ואינם מתחשבים בשוועתה וברצונותיה של האוכלוסייה בשטחים שבהם הם שולטים. חמור מכך, הסיוע החיצוני הזורם לכל אחד מהכוחות הלוחמים

סבור אל-חלבי, הוא אולי משתיק אבל לא משתק. התרבות הערבית-פלסטינית בישראל – פטריוטית, גאה ונאבכת בשטח לשימור התרבות והלאום הפלסטיני – מתפתחת ומשגשגת על אפס ועל חמתם של המתנגדים והמחרימים, שחלקם צבועים או מונעים מאינטרסים פוליטיים או תדמיתיים. דאגתם ללאום הפלסטיני מזוייפת, סבור אל-חלבי, אם תוצאתה היא שלילת הזהות התרבותית הפלסטינית מערים ערביות או מעורבות בישראל.

פרופ' אברהם סלע חותם את ששת המאמרים העוסקים בישראל ומעביר את הדיון למתרחש במזרח התיכון. בחוגים רבים בישראל, בקרב האליטה ובשיח הציבורי, רווחת הטענה כי התביעה הערבית לסיום הכיבוש היא ממילא מן השפה ולחוץ. במילים אחרות, אם מדובר בקרדום, ישראל איננה צריכה להצטרף לחופרים בו, ויכולה לחדול מנסיגונותיה הנואלים לסיים את הכיבוש. סלע סבור כי אף שהגישה הנוטה להסביר כל תופעה שלילית במזרח התיכון כנובעת מהסכסוך הישראלי-פלסטיני היא שגויה, העובדה ההיסטורית היא שלב ליבו של הסכסוך האזורי הוא הסכסוך הפנימי, היהודי-ערבי, המתקיים בתוך גבולות ארץ-ישראל המנדטורית. בתוך גבולות אלה, מזכיר סלע, ייקבע עתידה של מדינת ישראל, ועד אז ימשיך הסכסוך הפנימי לסכל את כינונו של שלום ישראלי-ערבי אמיתי.

ד"ר רוז צימט פותח את הדיון בהסדרים פוליטיים במזרח התיכון בניתוח של הסכם הגרעין המסתמן בין מעצמות המערב לבין איראן. צימט סבור כי הכרה בין-לאומית במעמדה של איראן כמדינת סף גרעינית היא בבחינת עובדה מוגמרת. עם זאת, הוא סבור כי המציאות החדשה מציבה סכנות לא רק בפני הקהילה הבין-לאומית אלא גם בפני האגף השמרני בהנהגת איראן. הסרת הסנקציות, מסביר צימט, תאיץ תהליכי עומק של שינוי

ולא זו בלבד שקיבלה עליה את הכרעת הבוחר אלא שהגדירה אותה "נצחון של הדמוקרטיה".

ואולי כאן טמונים זרעי התקווה להסדרים פוליטיים ומדיניים במזרח התיכון, הן בהקשר הפנים-מדינתי הן בהקשר הרב-צדדי והרו-צדדי, ובתוכו ישראל והפלסטינים. מסקירת זירות האירוע השונות עולה כי הסיוע והתמיכה שזוכים לו צדדים נצים מגורמים חיצוניים רק מקשה את ערפם, ומחזק את הנטיות הטבעיות של אליטות ובעלי כוח לרכוש עוד כוח ולדרוס את יריביהם. פתרונות אמתיים, שיש להם סיכוי טוב יותר להיות יציבים לטווח ארוך, חייבים לבוא מתוך המדינות פנימה ומקרב השחקנים עצמם: מתוך הכרה מפוכחת בכוחם של השחקנים האחרים, ומתוך הבנה כי כוח ועוד כוח ימיטו חורבן על החזקים והחלשים כאחד. גותר רק לקוות שאזרחי המזרח התיכון והאליטות המושלות בהם יבינו זאת טרם יעלה הכורת על חלקים נרחבים נוספים באזור.

מאיראן, מרוסיה וממדינות המפרץ, כמו גם המשאבים הכלכליים שברשות ארגון המדינה האסלאמית (ראע"ש), מקשים את ערפם של הצבא והמיליציות הלוחמות. ללא שינוי דרסטי בנסיבות האזוריות ובתמיכה החיצונית המזורמת לצדדים הלוחמים, חותמת צורקוב, מלחמת האזרחים בסוריה צפויה להימשך עוד שנים.

גם בעיראק, הקרועה מזה עשור בין דומיננטיות שיעית ואיראנית עולה (בזכות הכיבוש האמריקאי של המדינה ב-2003) לבין מיליטנטיות סונית קיצונית, שהחלה כסניף אל-קאעדה בעיראק והסתיימה בארגון המדינה האסלאמית, תמונת המצב אינה מעודדת. ד"ר רונן זיידל סבור כי ארץ הנהריים נדונה לסבול מבעיות היסוד שלה גם לאחר שוך הקרבות בין הצבא העיראקי והמיליציות העדתיות לבין ראע"ש, תהיינה תוצאותיהם אשר תהיינה. זיידל סבור, עם זאת, כי חלוקתה של המדינה לפררציות קהילתיות (כורדית, שיעית וסונית) רק תשכפל את בעיותיה ותעצימן. הפתרון האמיתי, הוא טוען, חייב להיות אמנה אזרחית חדשה בין שיעים ובין סונים ויצירתה של דמוקרטיה ליברלית פלורליסטית. אף שהדבר נשמע נאיבי, מסתבר כי אינטלקטואלים עיראקים כבר פועלים לקדמו.

ד"ר נמרוד הורביץ מסיים בנקודת האור היחידה אולי של המהפכות הערביות: האסלאמיסטים שיודעים להפסיד בתוניסיה. המדינה הקטנה בצפון אפריקה הפכה את עצמה לאוונגארד הפוליטי של העולם הערבי בכך שהציגה מודל של אסלאמיסטים שזכו בבחירות ובכל זאת הכירו במגבלות כוחם, בצורך להציע ויתורים ולחתום על פשרות, ולהכיר גם באינטרסים של שחקנים חזקים אחרים (ובראשם הצבא והחברה האזרחית). חשוב מכך: אף לאחר שהפסידה המפלגה בבחירות בסוף 2014 היא לא "שברה את הכלים",

**עזה, הגדה והנמל
שביניהם: חסמים וגשרים
להסכם עם הפלסטינים**

דותן הלוי
עמ' 27

במאמר זה נבחנת סוגיית ההסכם עם הפלסטינים דרך הפריזמה של היחסים המורכבים במשולש שבין ישראל, חמאס בעזה והרשות הפלסטינית בהובלת פתח בגדה המערבית. אטען כי הקמת נמל מסחרי בעזה עשויה לעצב את יחסי הכוחות במשולש הזה בצורה שתכשיר הסכם של ממש בין ישראל לפלסטינים ולא עוד הסדר ארעי. קונסולידציה פלסטינית של עזה והגדה באמצעות נמל מסחרי תסייע הן ביצירת הפרטנר המיוחל הן בגיבוש חוסן כלכלי פלסטיני שישחרר את ישראל מהצורך למשול בכלכלה הפלסטינית. מציאת פתרון שיאפשר הקמת נמל ברצועת עזה היא, על כן, לא רק חובה מוסרית המוטלת על ישראל אלא גם אינטרס שלה.

**המרכז הפוליטי
הישראלי:
ריקנות מדינית-בטחונית**

ד"ר אסף דוד
עמ' 19

החזון המדיני-בטחוני של מפלגות המרכז בישראל - מהעבודה משמאל עד הליכוד מימין - הוא חלול, קלישאתי, ואינו מותאם למציאות המדינית המורכבת במזרח התיכון. שתי המפלגות הגדולות אינן מציעות לציבור דבר מעבר לסיסמאות נדושות שהיו רלוונטיות לשנות התשעים של המאה הקודמת, ובעצם המשך המצב הקיים. מפלגות אחרות, במרכז ובימין, משתמשות בצמד המילים "הסדר אזורי" כתחליף חסר פשר או לא מציאותי לרעיון שתי המדינות הקורס. בשמאל, הרשימה המשותפת מזניחה במצעה לחלוטין את ההיבט המדיני-בטחוני, בעוד שמרצ מציעה התאמות מעניינות של פתרון שתי המדינות למציאות הקיימת בישראל ובשטחים. סיוור פוליטי-מפלגתי שבסופו טענה כלפי המרכז-שמאל: התעלמות מהמציאות המדינית-בטחונית במזרח התיכון היא מתכון בטוח להמשך בשלונה של כל אלטרנטיבה פוטנציאלית לימין.

**ידנו המושטת להסדר
אי-לוחמה**

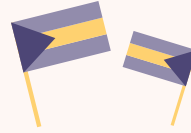
ד"ר יוני מנדל
עמ' 13

תפיסת ה"שלום" בצמרת הישראלית התרכזה ברצון להסדרים מדיניים של אי-לוחמה, וחלחולה לשיח הציבורי היה מובן מאליו. שיקולים בטחוניים מקסימליסטים הפכו לחזות רעיון השלום עם הערבים, וקמפיין הבחירות של המרכז-שמאל הזהיר את הציבור מהיתקעות עם הפלסטינים לנצח. אין פלא, אם כן, שפוליטיקאים ישראלים-יהודים מכל קצות הקשת הפוליטית מתקשים להעלות את המילה "שלום" על דל שפתותיהם.

**האם הבעיה הפלסטינית
היא שורש הסכסוך
במזרח התיכון?
פרופ' אברהם סלע
עמ' 47**

אפשר וצריך להטיל ספק בתקפות הגישה הנוטה להסביר כל תופעה שלילית במזרח התיכון כאילו היא נובעת מהסכסוך הישראלי-פלסטיני. אולם העובדה ההיסטורית היא שלב ליבו של הסכסוך האזורי הוא הסכסוך הפנימי, היהודי-ערבי, המתקיים בתוך גבולות ארץ-ישראל המנדטורית. בתוך גבולות אלה ייקבע עתידה של מדינת ישראל, ועד אז המשך הסכסוך הפנימי יסכל את כינונו של שלום ישראלי-ערבי אמיתי.

**תרבות פלסטינית בצל
מאבק מבית
מרזוק אל-חלבי
עמ' 41**

התרבות הערבית-פלסטינית בישראל - פטריוטית, גאה ונאבקת בשטח לשימור התרבות והלאום הפלסטיני - מתפתחת ומשגשגת על אפס ועל חמתם של המתנגדים והמחרימים את הנורמליזציה עם ישראל. חלקם קוראים להחרמת המדינה שממוסדותיה הם מתפרנסים, אחרים שוכחים את להט החרם כאשר אינטרסים אחרים, פוליטיים או תדמיתיים, עומדים על הפרק. המציאות המורכבת, מסתבר, אינה נענית לתכתיב של אלה המבקשים שהיא תסתדר למענם בשורות ה"נורמליזציה" וה"חרם".

**החרפת השיח הערבי
בכנסת: תהום אזרחית
מתרחבת
ד"ר אורנה כהן
עמ' 33**

שורה של גורמים עומדת מאחורי ההקצנה בהתבטאויותיהם הפומביות של חברי הכנסת הערבים בשני העשורים האחרונים. בראשם ניצבים אירועי אוקטובר 2000, כשלון תהליך השלום והלאומנות הגוברת בציבור היהודי. על השתקפותה של התהום המתרחבת בין יהודים לבין ערבים בישראל בשיח הערבי הפרלמנטרי בישראל.

מלחמת האזרחים בסוריה: בהמתנה לשוב שוויון

אליזבט צורקוב
עמ' 65

מלחמת האזרחים בסוריה, שלפני ארבע שנים החלה בהתקוממות עממית נגד משטר אסד, גבתה עד כה את חייהם של 220 אלף איש לפחות, וסיומה עדיין לא נראה באופק. ככל שנמשכת המלחמה העקובה מדם הזו, ההסדר שיביא לסיומה מתרחק יותר ויותר, בפרט לנוכח העובדה שהכוחות המעוניינים בהמשך הלחימה, ובראשם דאע"ש, רק התחזקו בשנה האחרונה, ואינם מושפעים מהרצונות והאינטרסים של האוכלוסיה הסובלת. ללא שינוי דרסטי בנסיבות האזוריות ובתמיכה החיצונית המזורמת לצדדים הלוחמים, מלחמת האזרחים בסוריה צפויה להימשך עוד שנים.

הדיאלוג הטורקי-כורדי: אוטונומיה או הגדרה מחדש של הלאום?

פרופ' דרור זאבי
עמ' 59

מפלגת השלטון בטורקיה מקדמת את תהליך השלום עם הכורדים כחלק מהתהליך המבורך בעיניה של פירוק הרפובליקה הכמאליסטית. ארדואן מוכן להקריב מרכיב בהגדרה הלאומית של מדינתו במסעו לחידוש עברה הדתי והאימפריאלי המפואר של טורקיה. המשמעות המעשית היא נכונותה של טורקיה להכיר בזכותם של הכורדים להשתמש בשפתם ולהתאגד פוליטית.

איראן כמדינת סף גרעינית: סכנה והזדמנות

ד"ר רו צימט
עמ' 53

הכרה בין-לאומית במעמדה של איראן כמדינת סף גרעינית מציבה סכנות לא רק בפני הקהילה הבין-לאומית אלא גם בפני האגף השמרני בהנהגת איראן. הסרת הסנקציות תאיץ תהליכי עומק של שינוי חברתי, כלכלי, תרבותי ופוליטי באיראן, אשר עשויים להחליש את מעמדו של המשטר. בהעדר חלופות יעילות עשוי דווקא הסכם הגרעין המתגבש לספק למערב - כמו גם לדורשי השינוי באיראן עצמה - את ההזדמנות לזרז את השינוי הפוליטי-החברתי במדינת הסף הגרעינית החדשה.

תוניסיה: אסלאמיסטים שיודעים להפסיד

ד"ר נמרוד הורביץ
עמ' 77

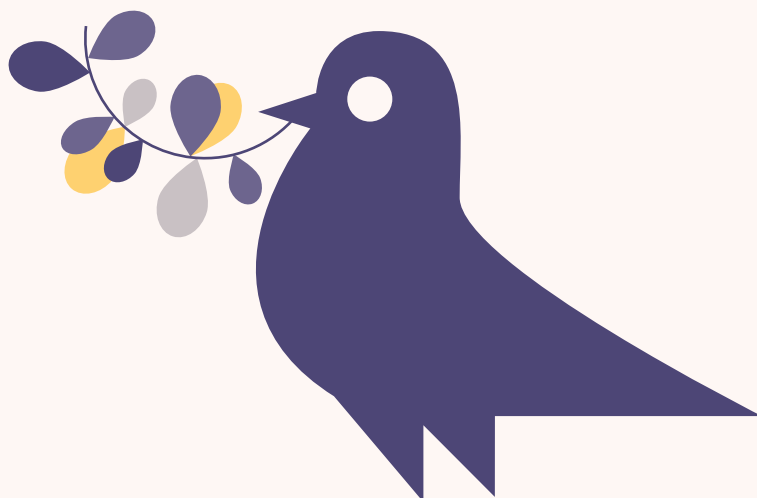
תוצאות הבחירות הכלליות בתוניסיה שהתקיימו באוקטובר 2014 סטרו על לחייה של המפלגה האסלאמיסטית, א-נהדה, שירדה מ-89 ל-69 מושבים בפרלמנט. אולם למרות כשלונה נחושה המפלגה להמשיך ולשחק במגרש הדמוקרטי. תוניסיה הקטנה, הדבקה בדמוקרטיה בכל מצב ובכל מחיר, הפכה לאוונגרד הפוליטי של העולם הערבי.

המזור היחיד לבעיות היסוד של עיראק

ד"ר רונן זיידל
עמ' 71

עיראק נדונה לסבול מבעיות היסוד שלה גם לאחר שוך הקרבות, תהיינה תוצאותיהם אשר תהיינה. חלוקתה של המדינה רק תשכפל את הבעיות הללו ותעצים אותן. הפתרון האמיתי הוא אמנה אזרחית חדשה בין שיעים ובין סונים ויצירתה של דמוקרטיה ליברלית פלורליסטית. נאיבי? אינטלקטואלים עיראקים חושבים אחרת ופועלים בהתאם.

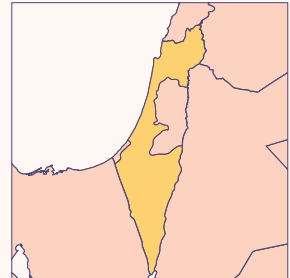
1

ידנו המושטת להסדר אי-לוחמה

ד"ר יוני מנדל

תפיסת ה"שלום" בצמרת הישראלית התרכזה ברצון להסדרים מדיניים של אי-לוחמה, וחלחולה לשיח הציבורי היה מובן מאליו. שיקולים בטחוניים מקסימליסטים הפכו לחזות רעיון השלום עם הערבים, וקמפיין הבחירות של המרכז-שמאל הזהיר את הציבור מהיתקעות עם הפלסטנינים לנצח. אין פלא, אם כן, שפוליטיקאים ישראלים-יהודים מכל קצות הקשת הפוליטית מתקשים להעלות את המילה "שלום" על דל שפתותיהם.

מהסכמי אי-מלחמה או הסדרים מדיניים – עם אף מדינה במזרח התיכון, ומעולם לא נהנתה מיחסי שלום אמתיים עם אף מדינה ערבית באזור. נכון שמנחם בגין לחץ את ידו של אנואר אל-סאדאת, ונכון שיצחק רבין לחץ (בשתי ידיו) את ידו של יאסר ערפאת על מדינת הלבן. נכון גם שרבין לחץ את ידו של מלך ירדן חוסיין בן טלאל (ואף הצית לו סיגריה), ואף נכון שאהוד ברק ויאסר ערפאת התחרו בג'נטלמניות מי יהיה הראשון שיכניס את עמיתו לחדר הדיונים בוועידת השלום בקמפ דייוויד. אבל כל אחד מהמקרים הללו לא היה הסכם שלום ולבטח לא הוביל לשלום.

ראשית, אפשר לבחון את תוצאותיהם של הסכמי השלום הללו, במיוחד על רקע העובדה שהיום, בשנת 2015, 67 שנים מאז מלחמת 1948, אין לישראל שלום אמיתי, לא עם הפלסטינים ולא עם המצרים ולא עם הירדנים, ולבטח לא עם הסעודים, הלבנונים והקטרים. רצועת עזה נמצאת תחת מצור, בגדה המערבית הפלסטינים חיים תחת כיבוש, ובכניסה ליריחו, רמאללה, בית לחם או ג'נין מקבלים את פני הנכנסים שלטים בעברית, אדומים כדם, שעליהם איסור חמור על כניסת ישראלים, או שלטים מביכים אחרים כמו "ישראלי, שים לב, אם הגעת עד לכאן טעית!". בינתיים, במצרים, צעירים מתנועת תמרוד, מתנגדי הנשיא המורח מוחמד מורסי, החתימו עוברים ושבים בקהיר על עצומות הקוראות לביטול "הסכם השלום" עם ישראל, וזאת אחרי שדרישה דומה הועלתה גם על ידי האחים המוסלמים עצמם. כל זאת, מעניין להדגיש, הוא בהמשך לסקר משנת 2011 שקבע כי 54 אחוזים מבני העם המצרי קוראים לבטל את הסכם השלום עם ישראל. מספר התיריים המצרים שהגיעו לארץ בשנים האחרונות לא מגיע, כך נראה, למספר האצבעות בכף יד אחת, וישראל עדיין לא מופיעה על מפות הלימוד של תלמידים בבתי ספר במצרים. הציבור היהודי בישראל, מצדו, מפגין חוסר עניין משוע בלימודי

בקמפיין הבחירות האחרון נעלמה מהאופק באופן די ברור המילה שלום. וזה לא בגלל שאזרחי ישראל לא חפצים בשלום. הרי "מי לא רוצה שלום?" כמאמר הקלישאה. אלא שנדמה שהמילה הזו לא הוזכרה משום שהיא לא באמת קיימת בסל הציפיות של הישראלים. אמנם מגילת העצמאות סיפרה לנו מבית הספר היסודי שאנו "מושטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן", אבל מלבד הושטת היד הזו, על הנייר, ישראל לא באמת חיפשה שלום ורדפה אותו, ובמקרים רבים דווקא היא זו שלא החמיצה הזדמנות להחמיץ הזדמנות. ספרו של אבי שליים, פרופסור אמריטוס ליחסים בינלאומיים מאוניברסיטת אוקספורד, "קיר הברזל: ישראל והעולם הערבי", הוא למעשה היחיד שעסק בהרחבה בנושא זה ה"ידיים המושטות לשלום" ואלה שפחות מושטות לשלום. זו כנראה גם הסיבה בגינה היה לאחד הספרים שעוררו הכי הרבה אי-נחת בקרב ישראלים.

בהמשך לכך, ניתן לטעון שהיעדרה של המילה "שלום" מהשיח הישראלי (למעשה רק הרשימה המשותפת השתמשה באופן חיובי במילה המפורשת, "שלום", בקמפיין הבחירות שלה ב-2015) נובע מהעובדה שישראל מעולם לא חתמה על הסכם שלום – בשונה

"הסכמי השלום" כבר פורסמו, ניתן ללמוד שעבור ישראל הסכמים אלה היו ונותרו אמצעים להוצאת כוחות אויב מהמשואה המזרח-תיכונית העוינת את ישראל, אך לא ניסיון אמיתי להשתלב באיזור ולקדם יחסי שלום עם שכנותיה. דוגמה מובהקת לכך היא הסכם השלום עם מצרים. ישראל הרי חתמה על הסכם שלום זה בדיעשה שעבור הנשיא המצרי, אנואר אל-סאדאת, השבת חצי האי סיני למצרים לא תוכל לעמוד לברה תמורת הסכם השלום. לחץ סעודי על מצרים, איום בהפסקת אספקת הנפט לקהיר, ואיומי חרמות של מדינות ערב נגד מצרים על "בגידתה באינטרס הערבי", כל אלה – ידעה ישראל היטב – קושרים ומתנים בין חמימות השלום הישראלי-מצרי לבין הפסקת הכיבוש הישראלי בגדה המערבית (וחתימת הסכם שלום עם הפלסטינים) והפסקת הכיבוש הישראלי ברמת הגולן (וחתימת הסכם שלום עם הסורים). אבל החמימות הייתה כנראה חשובה הרבה פחות לישראל מעצם ההסכם עצמו, שכן ההישג האסטרטגי שעמד לנגד עיניה הוא הוצאתה של מצרים – דהיינו הצבא הערבי החזק ביותר באיזור – ממפת האיומים הפוטנציאליים על ישראל. הסכם השלום, אם כן, היה למעשה הסכם אי-מלחמה או הסדר מדיני, שבינם לבין שלום אין דבר.

החוקרים ריצ'רד הכט ורוג'ר פרידלנד חשפו כי שבוע בלבד אחרי חתימת הסכם השלום עם מצרים כבר אותת בגין על כיוון נסיעתה של רכבת השלום הישראלית, כשהחליט על הקמתן של שלוש מועצות אזוריות חדשות בגדה המערבית – המועצה האזורית שומרון, המועצה האזורית בקעת הירדן, והמועצה האזורית מטה בנימין. המועצות האזוריות הללו בשטחים הוקמו בשנת 1979 ונזרו כחול בעיניו של הנשיא המצרי. באותה "שנת שלום" הקימה ישראל² גם את המועצה האזורית חוף עזה, על שטח שנכבש ברצועת עזה במלחמת ששת הימים, וגם את המועצה

היעדרה של המילה "שלום" מהשיח הציבורי הישראלי נובע מהעובדה שישראל מעולם לא חתמה על הסכם שלום – בשונה מהסכמי אי-מלחמה או הסדרים מדיניים – עם אף מדינה במזרח התיכון.

השפה הערבית – לפני, בזמן ואחרי "הסכם השלום ההיסטורי" עם מצרים.¹

המצב עם השכנה ממזרח, ירדן, לא מלבב הרבה יותר. במסגרת המתיוחית בין שתי המדינות בנוגע לשינוי הסטטוס-קוו בהר הבית הוחזר, לפני כשנה, השגריר הירדני מתל אביב לעמאן, והפגנות המוניות מול השגרירות הישראלית קראו, שוב, לביטול הסכם השלום בין ירדן לישראל. שר ההסברה של ירדן, מוחמד אל-מומני, אמר אז כי "גם סעיפי הסכם השלום בין שתי המדינות עומדים על הפרק במסגרת הצעדים שנוקטת ארצו". אשתקד הצביעו מרבית חברי הפרלמנט הירדני בעד ביטול הסכם השלום עם ישראל, זו הייתה אמנם הצעה שלא חייבה את ממשלת ירדן, אולם היא התקבלה בפרלמנט וייצגה את הלך הרוחות הכללי בממלכה ההאשמית, ומכאן חשיבותה. למעשה, במיוחד היום, אחרי שמסמכים רבים אודות

הבטחון של ישראל הייתה חשיבות מכרעת בהסכם זה. אפרים הלוי, ראש המוסד לשעבר ואחד מאדריכלי ההסכם, כתב בזכרונותיו כי "לירדן היה תפקיד חיוני בהבטחת בטחונה של ישראל, וככל שנקדים להשיג מעמד של קבע לתפישה הזאת בצורת הסכם שלום, כן ייטב. משום כך, סעיף קטן לכאורה בסדר היום של המזרח התיכון קיבל פרופורציות ומשמעות גדולות כל כך."³ אסף רוד עמד על ההשפעה שהייתה לשיקולי ביטחון ולתפיסה הביטחונית הישראלית על אי-קידומו של שלום חם ואמתי בין ירדן לישראל. לדבריו, מנייתוח קבלת ההחלטות הישראלית בנוגע להסכם השלום ישראל-ירדן עולה כי "המאבק בין התפיסה 'האזרחית' של השלום (המיוצגת בדרך כלל על ידי משרד החוץ) לתפיסה ה'בטחונית' שלו (המיוצגת בדרך כלל על ידי משרדי הביטחון והפנים) הוכרע באופן שיטתי לטובת האחרונה [...] ה'תפיסה הביטחונית' לא הייתה בהכרח נחלתם של גורמי הביטחון בלבד. היא הייתה גם נחלתה של מערכת ביורוקרטית שנתלית במערכת הביטחון כדי להצדיק את מדיניותה שלה".

גם את תכנית ההתנתקות מעזה, שבשיראל אוהבים לזכור כפשרה יונית היסטורית של אריאל שרון, חשוב לקרוא בקונטקסט שבו היא נהגתה. דב וייסגלס, ראש לשכתו של ראש הממשלה דאז אריאל שרון, חשף כי היציאה מרצועת עזה לטובת צעד בונה "שלום" מדומיין נהגתה ונבעה מתוך חשש לקידום יוזמת שלום ("יוזמת ז'נבה"). ההתנתקות נועדה, איפוא, להקפיא את התהליך המדיני, וקודמה על מנת "להקריב" את רצועת עזה על מזבח קידום מפעל ההתנתקות הישראלית בגדה המערבית. זה היה צעד ה"שלום" של אריאל שרון.

תפיסת ה"שלום" מעוותת בממשל הישראלי עצמו, ומכאן שחלחולה לציבור כמעט מתבקש. במדינה בה תרומתו העיקרית של עושה השלום אהוד ברק

האזרחית גולן, על שטחים סוריים שנכבשו באותה המלחמה. את המועצה האזורית גוש עציון אשר בגדה המערבית הקימה ישראל בשנת 1980, שנה אחרי שסאדאת ביקש לקשור בין הסכם השלום עם מצרים לבין סיום הכיבוש בגדה המערבית. את המועצה האזורית מגילות הקימה ישראל בשנת 1981, ואת המועצה האזורית הר חברון הקימה בשנת 1982. בתוך שלוש שנים, אם כן, מהסכם חתימת השלום בין ישראל למצרים – הסכם שמצרים קיוותה כי יפתח פתח לשלום של ישראל עם צדדים אחרים באיזור – הקימה ישראל לא פחות ממשש מועצות אזוריות, כולן בשטחים כבושים בגדה המערבית, ברצועת עזה וברמת הגולן.

את הסכם השלום עם ירדן ניתן להסביר גם כן בעיקר על רקע הבשלת תנאים גאו-פוליטיים להתקרבות בין שני הצדדים, ופחות מתוך הכרה של שלום, עשיית צדק, וחתירה לפיוס בין העמים. למעשה, מרגע ששטח הגדה המערבית הפכו להיות "בעיה פלסטינית" עת הכריז המלך חוסיין בשנת 1988 כי ירדן מוותרת על תביעתה לריבונות בשטחים אלו, הפך סיום הסכסוך שבין ישראל לירדן לאינטרס של שני הצדדים. בצד הישראלי זה היה כמעט win-win situation: הסכם שלום עם מדינה ערבית, בלי שום צורך לווייתור אידיאולוגי או טריטוריאלי. אולם, לאור העובדה שחלק ניכר מאוכלוסייתה של ירדן הוא ממוצא פלסטיני, הסכם השלום הישראלי-ירדני (שהותיר סוגיות "פלסטיניות" כמו הפליטים, ההתנתקות וירושלים להסדר הקבע) היה על הנייר, נותר על הנייר ולאורך השנים גם דהו האותיות שעל הנייר והתרחקו מעיניהם ומליבם של האזרחים בשני הצדדים.

ישראל קידמה את הסכם השלום עם ירדן פחות על מנת להבטיח "שלום חם" בין העמים ויותר מתוך רצון לנטרל את הגורם הירדני ממערך הלחצים שהופעלו עליה לסיום הכיבוש ומפעל ההתנתקות. לשיקולי

ד"ר יוני מנדל הוא עמית מחקר
בפרוים לחשיבה אזורית ומנהל הפרויקט
של תחום המזרח התיכון במכון ון-ליר
בירושלים.

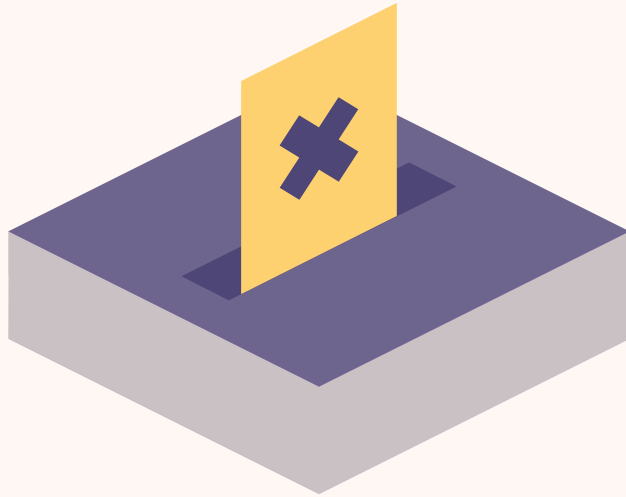
הייתה באשרור עבור הישראלים כי "אין פרטנר"
פלסטיני, בחברה שבה שיקולי הביטחון עולים שוב
ושוב על השיקולים האזרחיים, בקמפיין בחירות בו
הצד ה"שלומני" טוען ש"עם הימין נישאר תקועים
עם הפלסטינים לנצח", ובארץ בה השאיפה היא לא
להתקרב לאיזור, להכיר את תושביו ולהתחבר
אליהם אלא פשוט להימנע מעימות אלים עם, במקום
מעין זה קבלת ההחלטות מכוונת מראש ל"הסדר
מדיני" מצומצם וצר, ולא מתוך שינוי פרדיגמה אמיתי
לכיוון של שלום, בלי מירכאות. זו כנראה הסיבה
ש"הסכמי השלום" של ישראל נותרו בהקפאה עמוקה,
אם לא במלחמה קרה וחמה, מאז חתימתם. וזו כנראה
גם הסיבה שהמדינאים הישראלים כבר אפילו לא
מעזים להעלות את המילה הזו על דל שפתם.

הערות

1 בספרי אני מרגיש כיצד התכנית ל"הכפלת מספר לומדי
הערבית" שנהגתה בעקבות הסכם השלום עם מצרים בשנת 1979,
הייתה תכנית שמצד אחד מעולם לא יושמה באמת, ומצד שני
קודמה ומומנה על ידי גורמים בחיל המודיעין שפעלו משיקולים
ביטחוניים בלבד. לקריאה נוספת, ראו: Yonatan Mendel,
*The Creation of Israeli Arabic: Security and Politics
in Arabic Studies in Israel*, Palgrave Studies in
Languages at War (London: Palgrave Macmillan,
2014), p. 147–148.

2 Richard Hecht and Roger Friedland, *To Rule
Jerusalem* (Berkeley: University of California Press,
2000), p. 171.

3 אפרים הלוי, אדם בצל (תל אביב: הוצאת מטר, 2006), עמ' 75.

2

המרכז הפוליטי הישראלי: ריקנות מדינית-בטחונית

ד"ר אסף דוד

החזון המדיני-בטחוני של מפלגות המרכז בישראל - מהעבודה משמאל עד הליכוד מימין - הוא חלול, קלישאתי, ואינו מותאם למציאות המדינית המורכבת במזרח התיכון. שתי המפלגות הגדולות אינן מציעות לציבור דבר מעבר לסיסמאות נדושות שהיו רלוונטיות לשנות התשעים של המאה הקודמת, ובעצם המשך המצב הקיים. מפלגות אחרות, במרכז ובימין, משתמשות בצמד המילים "הסדר אזורי" כתחליף חסר פשר או לא מציאותי לרעיון שתי המדינות הקורס. בשמאל, הרשימה המשותפת מזניחה במצעה לחלוטין את ההיבט המדיני-בטחוני, בעוד שמרצ מציעה התאמות מעניינות של פתרון שתי המדינות למציאות הקיימת בישראל ובשטחים. סיור פוליטי-מפלגתי שבסופו טענה כלפי המרכז-שמאל: התעלמות מהמציאות המדינית-בטחונית במזרח התיכון היא מתכון בטוח להמשך כשלונה של כל אלטרנטיבה פוטנציאלית לימין.

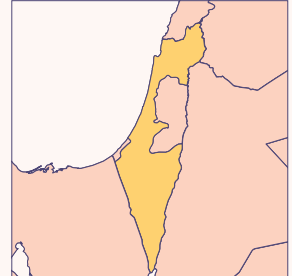
ולמעשה מבטיחה לבוחריה עוד מאותו דבר. לעומת זאת, מפלגה שהתאימה את מצעה למציאות המשתנה מציעה לציבור, לכל הפחות, חזון שונה.

חובלות הגושים

נראה כי שתי המפלגות הגדולות, המתחרות ביניהן על הבכורה הפוליטית ועל הובלת הגושים, תקועות היכן שהוא בשנות התשעים בתפיסת המציאות המדינית-בטחונית שלהן. מפלגת הליכוד לא טרחה כלל לנסח מצע, ולו בדמות מספר נקודות כלליות לצריכה תקשורתית, מה שגרם למחנה הציוני להמציא מצע סאטירי לליכוד על בסיס תפקודו בשלטון בשנים האחרונות.

המחנה הציוני מכבר את בוחריו הפוטנציאליים מעט יותר, אולם הוא נעדר בשורה בהיבט המדיני-בטחוני. כאילו לא התרחשו זעזועים משני סדר במציאות הישראלית-פלסטינית והאזורית בשנים האחרונות – ההתנתקות על השלכותיה הפוליטיות, הפיצול בין חמאס בעזה לרשות הפלסטינית בגדה המערבית וההפכות במדינות ערב – המחנה הציוני עדיין מזהיר כי "יפעל לחידוש המשא ומתן המדיני, במסגרת דו-צדדית, אזורית ובין לאומית, מתוך כוונה לחתור להסדר קבע עם הפלסטינים, המבוסס על עיקרון שתי מדינות לאום לשני עמים".

המתווה של ההסדר הזה, אשר "יגובש בתמיכתן של מדינות ערב המתונות והקהילה הבין-לאומית", מובא בכלליות, לעתים תוך התחמקויות וסתירות פנימיות. בין היתר מוזכרים שמירת גושי ההתנחלויות, "חיווק ירושלים ומעמדה כבירתה הנצחית של מדינת ישראל והבטחת חופש דתי וגישה למקומות הקדושים לכל הדתות, בצד שמירה על ריבונות ישראלית", חיווק הרשות הפלסטינית, "הרתעה משמעותית" מול חמאס,

אף שיש להתייחס למצע בעיקר כטקסט שעל בסיסו נמדד המרחק בין הצהרותיהן של מפלגות בעונת בחירות למעשהיהן לאחר מכן, בכל זאת זהו הניסוח השיטתי והמחושב ביותר של תפיסת העולם שלהן. עד כה נערכו בתקשורת השוואות רציניות בין מצעי המפלגות השונות המתמודדות בבחירות לכנסת ה-20 בהיבטים כלכליים-חברתיים, דת ומדינה וערכים דמוקרטיים (ראו למשל אצל המכון הישראלי לדמוקרטיה ומכון ון-לייר ובכתבות הארץ, כלכליסט ופורטל זכויות העובדים). במאמר זה אוסיף בחינה השוואתית של המצע המדיני-בטחוני של המפלגות, המעלה מספר ממצאים מעניינים.

השוואה מתייחסת בעיקר לתפיסתן של המפלגות את המציאות המדינית-בטחונית בזירה הפלסטינית והאזורית. זאת מתוך הנחה כי הציבור הישראלי מודע לזעזועים הקשים ביחסי ישראל-פלסטינים ובמזרח התיכון בשנים האחרונות, וכי בנסיבות אלה רבים מעדיפים "הקפאת מצב" על פני כל הסדר שעלול להביא סכנות בכנפיו. על בסיס הנחה זו ניתן לטעון כי מפלגה שלא התאימה את מצעה למציאות המשתנה איננה מתייחסת לציפיותיו של הציבור בהיבט המדיני-בטחוני, או בונה על אדישותו והפסימיות שלו,

לבין הגדה ולהעביר את נטל האחריות על הרצועה על מצרים.

גם במפלגת ישראל ביתנו ניכר ההיבט הפרסונאלי של המצע המדיני-בטחוני, המכונה "תכנית ליברמן". התכנית מתייחסת לנחיצותו של הסכם אזורי, שכן "הסכסוך הישראלי-פלסטיני אינו רק סכסוך טריטוריאלי עם שכנינו הפלסטינים אלא סכסוך תלת-מימדי משולב: מדינות ערב-פלסטינים-ערביי ישראל. לכן, שני תנאים הכרחיים בכל מו"מ עתידי, הם דיון על הסדר אזורי כולל וחילופי שטחים ואוכלוסיות." מפלגתו של ליברמן תדרוש שהממשלה החדשה "תפעל למיגור שלטון החמאס בעזה" כיעד אסטרטגי ותימנע מ"שגיאת הנסיגות החד-צדדיות שדרדרו את כושר ההרתעה של ישראל". לשיטת ליברמן, "כל פעולה צבאית חייבת להסתיים בהכרעה שתוביל למהלך מדיני מתוך עוצמה."

מפלגות המרכז

גם שתי מפלגות המרכז הבינוניות, שמתמודדות בבחירות לראשונה או בשנית, מפגינות במצען המדיני-בטחוני מודעות לסביבה הפנימית והאזורית המשתנה. מפלגת יש עתיד מבקשת גם היא "הסדר מדיני אזורי עם מדינות ערב המתונות ועם הליגה הערבית, שבמסגרתו יושג גם פתרון מוסכם לסוגיה הפלשתינאית", אם כי, על רקע הטלטלה האזורית והמתרחש בסוריה, מתנגדת המפלגה למו"מ על הגולן, שאותו היא מגדירה "חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל". מצע המפלגה קובע עוד כי ישראל "תבהיר" לממשלת לבנון כי עליה לפרק את ארגון החיובאללה מנשקו וכי לישראל שמורה הזכות "להגיב בכוח רב בכל מקרה של ירי טילים על אזרחי ישראל".

ההסדר האזורי על פי חזון מפלגת יש עתיד יכול

פירוז הרצועה וכן "חיסולן של תשתיות הטרור ביהודה ושומרון" בשיתוף פעולה עם הרשות הפלסטינית, מצרים וגורמים אזוריים ובינלאומיים. במצע מוצהרת גם הכוונה לבצר את היחסים האסטרטגיים והכלכליים עם מצרים וירדן, אמירה סתמית שעליה יכולה להיות חתומה גם מפלגתו של אלי ישי.

מפלגות הימין

משמאל ומימין לשתי המפלגות הגדולות התמונה מתגוונת. למפלגות החרדיות אין שום עניין להיכנס לשיח המדיני-בטחוני: ליהדות התורה אין מצע כלל, לש"ס בראשות אריה ררעי יש מצע כלכלי אך לא מדיני, וגם למפלגת "יחד העם איתנו" בראשות אלי ישי אין מצע מדיני. אולם, שלא במפתיע, המצע המדיני-בטחוני של מפלגות הימין הבינוניות – הבית היהודי ואחריה ישראל ביתנו – מביא בחשבון את התהפוכות הפוליטיות והאזוריות ומציג חזון מותאם לכך.

במפלגת הבית היהודי "מתנגדים לכל סוג של מדינה פלסטינית ממערב לירדן" אך דוחים גם את רעיון המדינה הדרו-לאומית, או סיפוח מלא של השטחים, מתוך תפיסה כי ההנהגה הפלסטינית הפצה בכל מדינת ישראל. בהשלמה עם כך ש"אין פתרון מושלם בדורנו" מציעים במפלגה טיוטה המתכנה "תכנית ההרעגה", שראש המפלגה נפתלי בנט חתום עליה. עיקרה הוא החלת ריבונות ישראלית מלאה על שטחי C ואוטונומיה פלסטינית רציפה על כל יתר השטח. עם זאת, ישראל תחזיק שליטה בטחונות מלאה על שטחי האוטונומיה, תקדם את הכלכלה בשטחים לטובת תושביהם הערבים והיהודים, ותמנע כניסה של פליטים וצאצאיהם מהאזור ומהעולם לשטחי האוטונומיה. ביחס לעזה מציע בנט לקבע את הניתוק בין הרצועה

במפלגת כולנו של משה כחלון מודים כי "התהליך המדיני, המתנהל למעלה מ-20 שנה, נכשל במטרותיו להוות מסגרת לסיום הקונפליקט הישראלי-פלשתיני.

כיום, עובר המזרח התיכון שינויים גיאופוליטיים המציגים הודמנויות אזוריות לצד איומים חדשים. במקביל, לאור הכשלים בהשגת משא ומתן להסכם כולל, הרשות הפלשתינית מקדמת תכנית חלופית הכוללת יוזמות חד צדדיות לבינאום הקונפליקט, בידודה של ישראל בעולם, וקידום סנקציות ודה-לגיטימציה של ישראל". על כן מקדמת המפלגה "מתווה מפוכח עם יעדים והישגים מוגדרים", שבמסגרתו תגדיר הממשלה "לעצמה, לאזרחיה, ולבנות בריתה, מהן המטרות המדיניות ארוכות הטווח שלה, שיאפשרו לה לשמור על צביונה כיהודית ודמוקרטית".

מפלגת כולנו לא מציעה הגדרה משלה לכל אלה, אולם היא מצהירה כי תפעל להחייאת ההבנות בין נשיא ארה"ב ג'ורג' בוש לבין שרון, אשר "מכירות בשכונות היהודיות בירושלים המזרחית ובגושי ההתיישבות כחלק ממדינת ישראל בכל הסכם עתידי" ולכן מאפשרות בניה בכל השטחים הללו, וקובעות כי "אין זכות שיבה לפליטים הפלשתינים". את ה"יצירתיות", "זניחת הפרדיגמות הישנות" וה"דוקטרינה הבטחונית החדשה" המוזכרות במצע המפלגה קשה לאתר, שכן תביעותיה הן שגרתיות למדי: ישראל לא תיגרר אחר יוזמות פלסטיניות, תחיל "הסדרי ביטחון ביהודה ושומרון שיאפשרו בטחון לאזרחי ישראל", תסייע לרשות הפלסטינית ב"ניהול שוטף ומשגשג של חיי הפלשתינים בגדה", תשאיר את ירושלים כבירת ישראל, תפעל "בזירה הבינלאומית להמשך הגירתו של חמאס כארגון טרור, ובזירה האזורית להחלשת כוחו הצבאי והפוליטי של הארגון" ותקדם קונצנזוס בינלאומי אשר "מציב כיעד מדיני את פירווח של הרצועה בשליטת כוחות הביטחון של הרשות הפלשתינית".

סידורי בטחון קפדניים ו"היפרדות בין ישראל לבין הפלסטינים, על פי העיקרון של 'שתי מדינות לשני עמים', שבמסגרתו יישארו גושי הישובים הגדולים (אריאל, גוש עציון ומעלה אדומים) בתחומי מדינת ישראל". במהלך המו"מ "תוחל הקפאת בנייה מחוץ לגושי הישובים ביהודה ושומרון, למעט התחשבות בגידול הטבעי בישובים הקיימים", ו"שאלת הפליטים תיושב בתחומי המדינה הפלשתינית העתידית ובשום אופן לא בישראל". ירושלים תישאר מאוחדת תחת ריבונות ישראלית, ו"הפסקה מוחלטת של ההסתה נגד ישראל במערכת החינוך הפלשתינית תהיה חלק מכל הסכם עתידי". ישראל שומרת לעצמה את הזכות לפעול למען בטחונה "גם בשטחי המדינה הפלשתינית העתידית ככל שתירש".

בעיני מפלגת יש עתיד, "חמאס הוא ארגון טרור רצחני, אשר איננו מכיר בקיומה של מדינת ישראל, פועל ומסית נגדה". כל עוד רוחה חמאס את עקרונות הקוורטט אל לה לישראל לשתף פעולה או לקיים "דיאלוג ישיר ומתמשך" עם שלטונו בעזה. המפלגה תובעת כי ישראל "תגביר את ההרתעה" מול חמאס ו"תגיב בכוח רב על כל ירי משטחי עזה לתוך תחומי ישראל". עם זאת, מאחר שתושבי עזה אינם אויביה של ישראל, הממשלה "תשאף להקל בתנאי הסגר על עזה מטעמים הומניטריים, ואף תאפשר את פיתוחה ואת שיקומה של עזה – אולם זאת אך ורק בתנאי שהחמאס יפורק מנשקו ושיתקיים פיקוח קפדני במעברים, על מנת שבחומרים ובסחורות שייכנסו לעזה לא יעשה שימוש בידי החמאס, ובידי שאר ארגוני הטרור, להתחמשות ולהתעצמות צבאית לקראת סכב נוסף של עימות אלים עם ישראל". המנגנון המדיני לשיקום עזה "יידון וייקבע במסגרת המו"מ האזורי", ובלבו "התניה ברורה בין שיקומה של עזה לבין פירוקו של החמאס מנשקו ההתקפי".

פלסטיני והאזורי. בראייתה של המפלגה, "הסכסוך הישראלי/פלסטיני הינו בר פתרון מדיני, אך רק במתווה שתי מדינות לשני העמים. לשם כך נדרשים סיום הכיבוש הישראלי בשטחי פלסטין, חלוקת הארץ בהסכם והקמת שתי מדינות ריבוניות בתחומיה". עם זאת, במרצ מביאים בחשבון את כשלון הנסיונות לקדם מו"מ ישראלי-פלסטיני בתיווך אמריקאי בשני העשורים האחרונים, ומציעים "גישה חדשה, המכלילה הסכם שלום ישראלי/פלסטיני בליבת תכנית שלום איזורית כוללת, על בסיס מתווה 'יוזמת השלום הערבית' משנת 2002, כאשר היא עונה על מכלול צרכי הבטחון של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית". פתרון לבעיית הפליטים יגובש בקווי היזמה הערבית, ובירושלים ייכון "מרחב אורבני מאוחד וריבוניות מדינית מפוצלת". צרכי הבטחון של ישראל יכבדו את "הזכות הפלסטינית לפרישת ריבונותה בכל שטחיה."

במרצ רואים בעזה חלק בלתי נפרד מהמדינה הפלסטינית וסבורים כי על ישראל "לחדש את לכידות הגדה המערבית והרצועה כיישות אחת", ולפעול בתיאום עם הפלסטינים להסרת המצור על עזה. שיקום הרצועה וכלכלתה הוא אינטרס ישראלי, ולכן ממשלת ישראל "תאפשר תכנית שיקום בינלאומית רחבת היקף של התשתיות, רבעי המגורים ואיזורי התעשייה והחקלאות ברצועה". זוהי הדרך היחידה, סבורים במפלגה, "לעצירת מעגלי הלחימה וההסלמה בדרום ולהחזקת השקט והתקווה הן לתושבי הדרום והן לתושבי עזה". ביחס לגדה המערבית, על ישראל להכריז באופן חד צדדי "על הפסקה מיידית וללא תנאי של מפעל ההתנחלות כולו בשטחי הגדה המערבית וירושלים המזרחית, שהוא מנוגד לחוק הבינלאומי", ולגבש תכנית לפינוי/פיצוי של המתנחלים. במקביל "יופסק הניצול החד-צדדי של משאבי הטבע בתחומי גבולות 67, תוך נישול הפלסטינים".

מובילות הגושים בכנסת ה-20 מתעלמות לחלוטין מהמציאות הגיאוגרפית-אסטרטגית (הליכוד) או מציעות לציבור בוחריהן אוסף של סיסמאות שהיה יכול להיות רלוונטי, בדוחק, לאמצע שנות התשעים ("המחנה הציוני").

מפלגות השמאל

המצע המדיני-בטחוני של שתי מפלגות השמאל, מרצ והרשימה המשותפת, מעניין: אצל מרצ בתכנון, אצל הרשימה המשותפת בהעדר תכנון. לצד תביעה לפירוז המזרח התיכון כולו, לרבות ישראל, מנשק גרעיני וכל נשק להשמדה המונית, מסתפקים ברשימה המשותפת בהצהרה כללית על פתרון שתי המדינות, פירוק כל ההתנחלויות וחומת ההפרדה, וכן "פתרון צודק לבעיית הפליטים הפלסטינים, שמבטיח את זכות השיבה לפי החלטת האו"ם 194". ביחס לאזור רוחה הרשימה המשותפת את "המעורבות האימפריאליסטית בענייני מדינות האזור והעולם, את מדיניות הפרד ומשול והפלגנות האתנית, הדתית והערתית, ואת פירוקם של מדינות ועמים".

המצע של מפלגת מרצ, לעומת זאת, מתייחס בהרחבה להתפתחויות של השנים האחרונות בהיבט הישראלי-

מפלגה אינה טורחת להבהיר את משמעותו של אותו "הסדר אזורי", את נכונותו של "מדינות ערב המתונות" להיות מעורבות באופן אפקטיבי בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני ואת המחיר שישראל תידרש לשלם כדי לגייסן להפעיל לחץ על הפלסטינים. נראה כי צמד המילים הזה הוא האלטרנטיבה החלולה והמעודכנת לביטוי "פתרון שתי המדינות", שגם לו אין שמץ משמעות ללא הבהרת הקווים האדומים והירוקים של ישראל, ובמילים אחרות: כיצד מציעות המפלגות להיחלץ מהמבוי הסתום במו"מ, שפרטיו והסיבות לו נדונו ונשחקו עד דק בשיח הציבורי.

אף שבהיבט המדיני-בטחוני מפלגות המרכז מכברות את האינטליגנציה של הציבור יותר משמפלגת העבודה עושה זאת, רצונן להרחיק את עצמן מה"שמאל" בתקופת הבחירות (רצון שניכר גם בקרב "המחנה הציוני") הביא אותן לניסוחים המערערים את פתרון שתי המדינות מיסודו. הרבר ניכר בנושאי ירושלים, חילופי השטחים, הפליטים, וכן (בהעדר) היחס לקשר בין עזה לגדה המערבית, בהתעלמות מחמאס ככוח פוליטי ובהתעלמות מטיב היחסים בין הרשות הפלסטינית לחמאס. היחס הפטרוני לשכנים הקרובים והרחוקים, הניכר בחלק מהניסוחים, מעלה תהיות נוספות ביחס לטיב ה"הסדר האזורי" שהמפלגות הללו חותרות אליו.

המצע של המפלגות הבינוניות שמימין לליכוד מכיר גם הוא כמציאות השוררת במזרח התיכון, ופותר אותה בדרך של התעלמות מהבעיה הפלסטינית כליל ודיבור סתמי על "פתרון אזורי" אשר יכלול חילופי שטחים ואוכלוסיות, או דחיה של פתרון שתי המדינות על הסף והצעה של אוטונומיה מוגבלת לפלסטינים בשטחים, שבה יגורו גם יהודים ושתהיה כפופה לישראל בהיבט הבטחוני והדמוגרפי. בנט לא כותב זאת, אולם בבחירות הקודמות רמז לכך כי משמעות תכניתו היא

מפלגת מרצ מבקשת מעורבות בין-לאומית רחבה של ארה"ב, האיחוד האירופי ומדינות ליבת הליגה הערבית, להתנעת תהליך מדיני "באמצעות ועידה בינלאומית רחבה, המקיפה את כל סוגיות שיתוף הפעולה המדיני, הכלכלי והבטחוני באיזור". המפלגה קוראת למועצת הבטחון של האו"ם "להכיר בפלסטין כמדינה עצמאית וחברה מלאה בעצרת הכללית ובארגונים הבינלאומיים של האו"ם", כדי שישראל ופלסטין יתייצבו למו"מ כשני צדדים שווים – מדינה מול מדינה. זה, בראיית המפלגה, יהיה שינוי מהפכני אשר יאפשר לראשונה הן להתמודד עם מגמות האנטישמיות והדה-לגיטימציה של ישראל בעולם, הן לפתוח את שערי העולם הערבי והמוסלמי לקבלתה של ישראל כשותף.

ניתוח ומשמעויות

בחינת המצע המדיני-בטחוני של מובילות הגושים בכנסת ה-20 מעלה כי הן מתעלמות מהמציאות לחלוטין (הליכוד) או מציעות לבוחריהן הפוטנציאלים אוסף של סימאאות שהיה יכול להיות רלוונטי, בדוחק, לאמצע שנות התשעים (העבודה). מאכזב במיוחד לגלות כי הטוענת להובלת גוש המרכז-שמאל מתעלמת לחלוטין מהמהפכות הערביות ומשכפלת את עקרונות היסוד האנכרוניסטיים של פתרון שתי המדינות, ללא שום התמודדות עם ההתפתחויות הדרמטיות שידעה הזירה הישראלית-פלסטינית בשני העשורים האחרונים.

הן במצעה של מפלגת העבודה הן במצען של מפלגות הימין והמרכז המכירות כמציאות השוררת במזרח התיכון מופיע הביטוי "הסדר אזורי" כצמד מילות קסם, המסתיר למעשה ייאוש – לא משכנע כשלעצמו – מהידברות ישירה ואפקטיבית עם הפלסטינים. אף

בישראל מבקש לבנות את עצמו כאלטרנטיבה לשלטון הימין גם בהיבט הבטחוני-מדיני, עליו לצאת מקבעונו – או קפאונו, הנובע מחששו להציג אלטרנטיבה אקטיביסטית לסיום הכיבוש והבאת שלום – ובעיקר להיפטר מגלגולן החדש של הסיסמאות הנבובות. "הסדר אזורי" לא יציל את מחנה המרכז-שמאל בישראל לולא יבהיר המחנה הזה מהם פרטיו של הסדר כזה, וכיצד הוא יכול לענות בו-זמנית על אינטרסים ישראליים, ערביים ופלסטיניים.

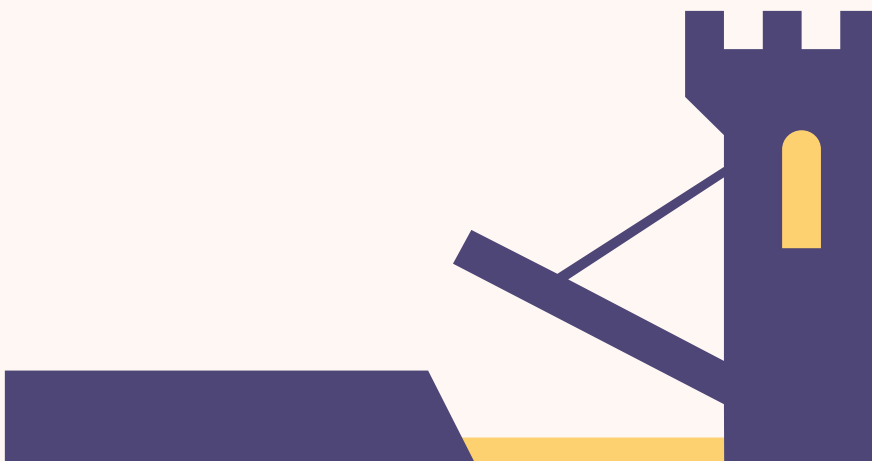
כי ירדן היא ביתם הלאומי של הפלסטינים. מעבר לכך שתכניתו לא תתקבל על ידי הפלסטינים והקהילה הבין-לאומית, היא תכניס את ישראל להתנגשות אסטרטגית עם ירדן, בעלת בריתה האסטרטגית האמיצה ביותר בתקופה הנוכחית. ייתכן כי בנט פוטר כלאחר יד את סכנות ההתנגשות הקולוסאלית עם כל שכניה הקרובים ובעלות בריתה הרחוקות של ישראל, אולם זוהי משמעותה האמיתית של תכניתו.

מקרב מפלגות השמאל, הרשימה המשותפת אֶכּוּבָה ביותר במצעה המדיני-בטחוני. דווקא על רקע ההבטחה הגלומה בה לשותפות יהודית-ערבית חדשה ואמיצה, הסתפקה המפלגה בשכפול פתרון שתי המדינות בתוספת ספק סיסמאות ספק תביעות לא ריאליות, כמו שיבת כל הפליטים. מפלגת מרצ בולטת כמפלגה היחידה בשמאל בפרט, ובקרב המפלגות המתמודדות בבחירות לכנסת בפרט, שמצעה המדיני-בטחוני כולל שילוב של הכרה במורכבותה של המציאות הנוכחית ורעיונות מרעננים בהקשר הפלסטיני בכלל והעזתי בפרט. רעיונות אלה הוטלו לפתחה של ישראל ולא של זולתה, ותכליתם יצירת מציאות של שתי מדינות אשר תשבור את המציאות הרו-לאומית שבה ישראל והפלסטינים חיים זה עשורים ארוכים. כך, לטענת המפלגה, תסלול ישראל את הדרך למימוש פתרון שתי המדינות על בסיס שוויון עם הפלסטינים, לראשונה בהיסטוריה של המו"מ בין שני הצדדים.

שתי המפלגות הגדולות אינן מציעות לציבור דבר מעבר לסיסמאות נדושות שהיו רלוונטיות לשנות התשעים של המאה הקודמת, ובעצם המשך המצב הקיים. מפלגות המרכז, הימין ובעיקר מרצ, לעומת זאת, מכירות לכל הפחות בראגות המוצדקות בציבור הישראלי מהמציאות המדינית-בטחונית החדשה העומדת לפתחה של ישראל, ומתייחסות לכך – כל אחת בהתאם להשקפת עולמה. אם מחנה המרכז-שמאל

ד"ר אסף דוד הוא מנכ"ל הפורום לחשיבה אזורית ועורך אתר "אפשר לחשוב", ועמית הוראה במחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים.

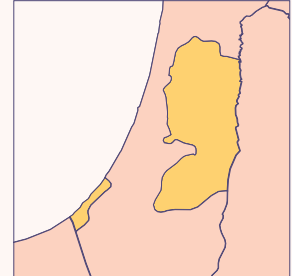
3

עזה, הגדה והנמל שביניהם: חסמים וגשרים להסכם עם הפלסטינים

דותן הלוי

במאמר זה נבחנת סוגיית ההסכם עם הפלסטינים דרך הפריזמה של היחסים המורכבים במשולש שבין ישראל, חמאס בעזה והרשות הפלסטינית בהובלת פתח בגדה המערבית. הקמת נמל מסחרי בעזה עשויה לעצב את יחסי הכוחות במשולש הזה בצורה שתכשיר הסכם של ממש בין ישראל לפלסטינים ולא עוד הסדר ארעי. קונסולידציה פלסטינית של עזה והגדה באמצעות נמל מסחרי תסייע הן ביצירת הפרטנר המיוחל הן בגיבוש חוסן כלכלי פלסטיני שישחרר את ישראל מהצורך למשול בכלכלה הפלסטינית. מציאת פתרון שיאפשר הקמת נמל ברצועת עזה היא, על כן, לא רק חובה מוסרית המוטלת על ישראל אלא גם אינטרס שלה.

גם בצד הפלסטיני פועלת מכבסת מילים, אם כי בצורה פחות יצירתית. לצד המונח הישיר והמדויק של "הסכם הפסקת אש" שבים ועולים בתקשורת הערבית המונחים המכובסים "הודנה" ו"תהדא'ה" (ראו למשל באל-חורה, CNN בערבית ואל-ג'זירה). מונחים אלה, אגב, מופיעים באקראיות ומוחלפים זה בזה כלאחר יד באופן המקשה על כל נסיון מזרחני/ערביסטי להחיל עליהם פרשנות מהותנית השאובה מתולדות האסלאם.

השפה המכובסת הזו מאפשרת לישראל ולחמאס לקצור הישגים מול צאן מרעיתם. ראשית, כל צד שומר כך על עקרונותיו ולא באמת "מסכים" עם הצד השני. שנית, היות שאין כאן הסכמה, שממנה משתמעים ויתורים, כל צד יכול להציג את הסדר החדש-ישן כניצחון. וחשוב מכל: כל צד יכול להסתיר מאוכלוסייתו את פרטי ההסדר, ההסדרה, הפסקת האש או מה שזה לא יהיה. העזתים והישראלים כאחד אינם יודעים מהם תנאי הפסקת האש שעליהם סיכמו הנהגותיהם, מה צופן בחובו העתיד וכמה מהר הוא יגיע. כך לא צריכות ממשלות חמאס וישראל לתת דין וחשבון לאזרחיהן על המגעים והסיכומים שלאחר שוך הקרבות. ממשלת ישראל של מבצע צוק איתן הצטיינה בכך במיוחד כאשר ליהגה שוב ושוב על "אחריות" (Responsibility) מבלי להפגין נשיאה באחריות (Accountability).

השולש היחסים

הרכבה רטרואקטיבית של פרטי ההסכמים בין שני הצדדים נעשתה, לפיכך, מלאכה של אמצעי התקשורת, אשר עוקבים אחרי משאיות שנכנסות ויוצאות מעזה וסופרים טפטופי רקטות כדי לשחזר את מה שסוכם בהדרי חדרים בקהיר. אין תימה, איפוא, שאתרי החדשות שמחו כמוצאי שלל רב על גילויה של

המשגת היחסים עם האויב

חשיבה על הסכם עתידי עם הפלסטינים היא הזדמנות טובה לבחון את המושגים שפשו באחרונה בשיח התקשורתי והפוליטי בעקבות המבצעים הצבאיים בעזה. מדינת ישראל וממשל חמאס בעזה נמצאים במלכוד: הם מתייחסים זה לזה כאל אויב מושבע ומוחלט ואינם יכולים מבחינה אידיאולוגית לקיים ביניהם משא ומתן. במלים אחרות, הם אינם יכולים להגיע ל"הסכם". אולם על רקע שליטתה של מדינת ישראל בכל המעברים לרצועה, וההתכתשויות הצבאיות העתיות בין שני הצדדים, קשרים ביניהם חייבים להתקיים, והם אכן מתקיימים. כדי "ללכת עם ולהרגיש בלי" נשלף ממכונת הכביסה של השיח הפוליטי הישראלי המונח "הסדר" – יעני, שהרקטות וההפצצות מהאוויר, והטרור והמעברים, יתנהלו באופן מסודר; לא צריך להסכים על דבר למעט על כך שיהיה פה סדר. במהלך מבצע צוק איתן, אחרי שגם "הסדר" נעשה מונח חריף ומדי ואולי קצת שחוק, הוא עבר שינוי מין והפך ל"הסדרה" (ראו למשל ב-YNET, בחדשות ערוץ 2 וב"הארץ"), מונח חד-צדדי וקשוח יותר שלא גורר את מילת היחס "עם" אלא את מילת היחס "מול": ישראל מסדירה את העניינים, ושחמאס יסדר.

והרשות הפלסטינית בשטחים. עם פרסום הידיעה התכנסה הנהגת אש"ף וגינתה פה אחד את הקשרים שבין ישראל ובין חמאס. הטענה העיקרית הייתה כי ישראל וחמאס חברו יחד כדי לנתק את רצועת עזה מפלסטין ולהפכה בסופו של דבר לישות מדינית עצמאית. המזכיר הראשי של "חזית השחרור הערבית" החברה באש"ף, מחמוד אסמאעיל, אף קבע כי חמאס מיישר קו עם תמונת המצב הפוליטית במזרח התיכון שבה מדינות לאום מתפרקות ליחידות אתניות וגיאוגרפיות, וכי זו הדרך שתוביל לבסוף להקמת אמירות אסלאמית ברצועה.

תגובתה של חמאס, מפיו של סגן הלשכה המדינית מוסא אבו מרווק, לא אחרה לבוא. "צעקנו והכרזנו עשרות פעמים: לא תהיה מדינה פלסטינית שהיא רק עזה, ולא תהיה מדינה פלסטינית בלי עזה" טען. בעיני אבו מרווק, הנשיא מחמוד עבאס וראש הממשלה חמדאללה הם אלה שחברו לישראל כדי להביא לבידוד הרצועה בכך שאינם מוכנים להגיע להשלמה אמיתית עם חמאס ולקדם את שיקום הרצועה. הוא טען כי היחידים שנושאים ונותנים עם ישראל בעזה הם אנשי עסקים ותעשיינים פרטיים שעומדים בקשר רציף עם קצינים בצה"ל ומממשים בפועל את תכניתה של ישראל לנתק בין עזה לגדה המערבית. אבו מרווק לא חשף עובדה חדשה: צה"ל בעצמו מחצין את הקשרים של "מתאם פעולות הממשלה בשטחים" עם אנשי עסקים פלסטינים, ובתקשורת הישראלית מוצג הדבר כהוכחה לכך שהממשל הצבאי בשטחים למעשה מסייע לפלסטינים. כשהדבר נוגע לרצועת עזה, מבליט צה"ל את הטענה כי קשרים כלכליים פרטיים אין משמעותם קשרים עם חמאס, ואנשי עסקים אף נחקרים על ידי צה"ל במידה והם נחשדים בקשרים כאלה.

ישראל, אם כן, מנהלת את הסכסוך עם חמאס בין עימות אלים אחד למשנהו דרך הסכמי שביתות נשק

הקמתו של נמל ימי בעזה תאלץ את חמאס ברצועה ואת פתח בגדה המערבית להתגבר על המחלוקות ביניהם **בזכות** התנאים הכלכליים המשופרים בשטחים **ולא למרות** הקשיים הכלכליים, וזהו הבדל גדול ומשמעותי מאוד לכל השחקנים המעורבים בסכסוך.

התכתבות (בלתי ישירה) בין ישראל לחמאס על ידי אבי יששכרוף. המסמכים המקומטים, שנראה כי צולמו בחטף בסמארטפון, הועתקו בשיטת "העתק הרבק" גם לאתרי חדשות ערביים. מסתבר שבשני הצדדים, הישראלי והפלסטיני, משוועים התקשורת והקהל הרחב למראהו של נייר אמתי עם תנאים, הגדרות ומגבלות. על פי הדיווח, שליח האו"ם (היוצא) למזרח התיכון, רוברט סרי, העביר לישראל מסמך שלפיו חמאס הציע לממשלת ישראל שתקום לאחר הבחירות הפסקת אש למשך חמש שנים, עם אפשרות עתידית להארכה לחמש עשרה שנים. בתמורה התבקשה ישראל להסיר את הסגר על הרצועה ולאפשר את בנייתם של נמל ימי ונמל תעופה ברצועה. חמאס אף הסכים, על פי הדיווחים האלה, למדינה פלסטינית בגבולות 1967.

זוהי אכן ידיעה מעניינת וחשובה, אולם התגובות בצד הפלסטיני לחשיפה הזו מעניינות אף יותר, ומלמדות לא מעט על משולש היחסים בין ישראל, חמאס בעזה

ופתח בגדה להתגבר על המחלוקת ביניהם בזכות התנאים הכלכליים המשופרים ולא למרות הקשיים הכלכליים, וזהו הברזל גדול ומשמעותי מאוד.

המיוזם להקמת נמל מסחרי ברצועת עזה הוצב כיעד עתידי עבור הרשות הפלסטינית עוד במסגרת הסכמי אוסלו. באותן שנים, כספים בין לאומיים שהופנו לפיתוח המדינה הפלסטינית העתידית התמקרו בפרויקטים שנראו דחופים יותר, שכן לחוף הים הנמתח בין ישראל לבין מצרים יש די נמלים. אולם בשנת 1999 הוקמה במשרד התחבורה של הרשות הפלסטינית "הרשות לנמלים ימיים" ומקום מושבה נקבע בעיר עזה. צרפת ובלגיה נרתמו לעניין והציעו מימון חלקי ותכניות מפורטות לנמל עם יכולת קליטה של כחצי מיליון מכולות בשנה במרחב החקלאי שמדרום לעיר עזה. הסידור הביטחוני שהוצע היה עגינה של ספינות לשיקוף בנמל אשדוד והפנייתן לרצועת עזה משם.¹ אינתיפאדת אל-אקצא, ההתנתקות ולאחר מכן עליית חמאס לשלטון ברצועה גזו את התכניות הללו, אך הן הושבו לחיים אחרי מבצע "עמוד ענן" (2012) שבמסגרת ההבנות לסיומו דרשה חמאס הקמה של נמל מסחרי ברצועה.

סגירת מעבר רפיח והריסת מנהרות ההברחה לרצועה על ידי מצרים הפכו את נושא הנמל לרחוף אף יותר לאחר מבצע "צוק איתן" (2014), וחמאס הוסיפו לדרישתם גם מעבר ימי לכניסת אנשים ויציאתם מהרצועה. למרבה האירוניה, הנמל נותר בהסכמי שביתת הנשק כסוגיה ששני הצדדים, שרשמית מסרבים לדבר זה עם זה, ידברו בה בהמשך. בחודשים האחרונים הפך נמל הדייגים הקטן, שהוקם בחוף העיר עזה בשנת 1997, לאתר שבו מתנהלות הפגנות ועצרות בתביעה לאפשר לתושבי הרצועה לנוע בים. בחודש ינואר האחרון יצאה את חוף הדייגים ספינת הנוסעים הראשונה שעזבה את חופי עזה מאז עליית חמאס

חשאיים וארעיים, וממשיכה את מדיניות המצור על הרצועה באמצעות הקלות והטבות מקומיות לבעלי עסקים. בזמן שהיא טוענת כי לא תוכל להגיע להסכם עם הנהגה פלסטינית מפוצלת מתחזקת ישראל עצמה את הקרע שפערו חמאס, פתח והרשות הפלסטינית בין רצועת עזה ובין הגדה המערבית. חמאס, מצדו, מבקש לחזק את שליטתו ועצמאותו ברצועה גם כאשר הממשלה הפלסטינית היא לכאורה ממשלת הסכמה לאומית. לאחרונה בא הדבר לירי ביטוי באמצעות כוחות משמר גבול שפרס חמאס לאורך גבולות הרצועה, במסר פייסני כלפי מצרים. מן העבר השני, גם הנהגת פתח לא ששה להיכנס אל תוך הרצועה ולרשת את ההרס והעוני שלכאורה לא הם אשמים בו. כך נוצר מצב לפיו הפלסטינים מפגינים רצון לאחדות, אך ביחד עם ישראל מונעים אותה בפועל תוך שהם מתחזקים שורה של הסדרים, הסדרות ושביתות נשק ומסכלים כל דרך להגעה להסדר קבע.

נמל מסחרי ברצועת עזה

כעת אבקש להטיל אל תוך הקלחת הזו את אפשרות הקמתו של נמל מסחרי ימי ברצועת עזה. בשיח התקשורתי הישראלי מצטייר הדבר כאינטרס בלעדי של חמאס, אולם נמל כזה עשוי לשנות את המציאות הפלסטינית והישראלית גם יחד. אקדים ואודה כי ייתכן שבראייה גיאוגרפית וכלכלית רחבה נמל נוסף לחוף הים התיכון הוא מיום בעל תועלת מפוקפקת (תכניות ישראליות מן העבר דווקא מספקות מענה משכנע לסכנות הבטחוניות הפוטנציאליות). אולם את התועלת שעשויה לצמוח ממנו לא ניתן לבחון מן ההיבט הכלכלי בלבד: נמל מסחרי בעזה עשוי להביא לקונסולידציה פלסטינית ולהפוך לשער הכניסה הכלכלי למדינה הפלסטינית העתידית. לו תעבורנה סחורות בין נמל עזה לבין ירדן יצטרכו חמאס ברצועה

דותן הלוי הוא עמית מחקר בפורום לחשיבה אזורית. בקיץ 2015 יתחיל את הדוקטורט שלו בלימודי המזרח התיכון באוניברסיטת קולומביה.

לשלטון, ועליה חולים וסטורנטים. זה היה אירוע חשוב ברצועה, ובמהלכו נחנכו גם אולמות הנוסעים לנכנסים וליוצאים והוצבו שלטים מאירי עיניים המברכים את המגיעים לנמל עזה הבין לאומי.

אולם הקמתו של נמל בעזה דורשת הרבה יותר מהקמת שלט או רצון טוב של מדינות המפרץ או תורכיה, שכן את החסם המרכזי להקמת נמל ברצועה מציבה ישראל. השיקולים הביטחוניים משמשים כעילה מובהקת לכך, אולם חשוב להבין כי המצב הנוכחי יוצר דינמיקה כלכלית הכולאת את ישראל ואת הפלסטינים גם יחד. במנעה הקמת נמל מבטלת ישראל כל אפשרות של ריבונות וחוסן כלכלי של הרצועה, של הרשות הפלסטינית או של מדינה פלסטינית עתידית.² התחליף הוא כלכלת תלות, מבית מדרשם של חסירי ה"שלום הכלכלי" שבו ישראל מתפקדת כמעסיק והפלסטינים מתפקדים כמועסק. כך ניתן להמשיך להציג לראווה את הכיבוש הנאור והמצור ההומאני, שבמסגרתם יוצרת ישראל קשרים עם אנשי עסקים וסוחרים פלסטינים. שלום כלכלי כזה, כפי שחזינו על בשרנו, לא מביא לשלום פוליטי וגם לא מונע מלחמות. הוא מביא להבנות, הסדרים והסדרות אד-הוק המצטברים בזה אחר זה ומערעכים זה את זה, ובמקביל מתחזק את תזת ה"אין פרטנר".

קונסולידציה פלסטינית של עזה והגדה באמצעות נמל מסחרי תסייע הן ביצירת הפרטנר המיוחל הן בגיבוש חוסן כלכלי פלסטיני שישחרר את ישראל מהצורך למשול בכלכלה הפלסטינית. מציאת פתרון שיאפשר הקמת נמל ברצועת עזה היא, על כן, לא רק חובה מוסרית המוטלת על ישראל אלא גם אינטרס שלה.

הערות

1 עלי שעב, "קטאע אל-מואנא' ואל-נקל אל-בחר" (רשות הנמלים הפלסטינית, 2005).

2 Arie Arnon, Avia Spivak and Oren Sussman, "Incomplete Contracts, the Port of Gaza, and the Case for Economic Sovereignty," in Cobham, D. and N. Kanafani (eds), *The Economics of Palestine: Economic Policy and Institutional Reform for a Viable Palestinian State*, (London: Routledge, 2004

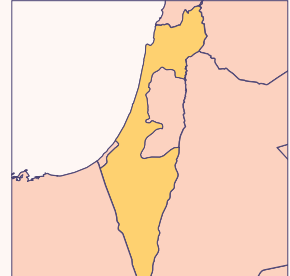
4

החרפת השיח הערבי בכנסת: תהום אזרחית מתרחבת

ד"ר אורנה כהן

שורה של גורמים עומדת מאחורי ההקצנה בהתבטאויותיהם הפומביות של חברי הכנסת הערבים בשני העשורים האחרונים. בראשם ניצבים אירועי אוקטובר 2000, כשלון תהליך השלום והלאומנות הגוברת בציבור היהודי. ד"ר אורנה כהן על השתקפותה של התהום המתרחבת בין יהודים לבין ערבים בישראל בשיח הערבי הפרלמנטרי בישראל.

בעקבות ההתבטאות הזו החליטה ועדת האתיקה של הכנסת להרחיק את זועבי מדיוני הכנסת למשך שישה חודשים. אולם ההחלטה להצר את צעדיה של זועבי לא מנעה ממנה, מספר חודשים מאוחר יותר, להשוות בין צה"ל לבין ארגון המדינה האיסלאמית (דאע"ש). שניהם, לדעתה, הם צבאות המאגרים בתוכם רוצחים חסרי גבולות.

חנין זועבי לא היתה היחידה מבין חברי הכנסת הערבים שהתייחסה לפעולות צה"ל ברצועת עזה ולרצח שלושת הנערים בגוש עציון. בתשעה ביולי 2014, יום לאחר כניסת כוחות צה"ל לרצועת עזה, קיימה מליאת הכנסת דיון שכותרתו "גל המהומות וההסתה וגילויי הגזענות והאלימות במדינה". חברי הכנסת אחמד טיבי ואבראהים צרצור (רע"ם-תע"ל) וג'מאל זחאלקה (בל"ד) האשימו בדיון את ישראל בביצוע מעשי עוולה ופשעי מלחמה בשטחים ובעזה, ובחילופי דברים בין צרצור לבין חבר הכנסת משה פייגלין מהליכוד, אשר ניהל את הישיבה, כינה צרצור את פייגלין במילים "פאשיסט" ו"נאצי". חבר הכנסת עיסאווי פריג' (מר"צ), לעומת זאת, דיבר על גילויי השנאה בין ערבים ליהודים ועל סבלם של תושבי הדרום ותושבי עזה כאחד, אורחים חפים מפשע.

הזדהות וגינור

דבריהם של חברי הכנסת הערבים משקפים את תהפוכות תהליכי העימות והפיוס בין ישראל לערבים בשני העשורים האחרונים, ובמיוחד בין ישראל לפלסטינים.

לאחר החתימה על הסכמי אוסלו ועל הסכם השלום בין ישראל לירדן ידעה ישראל פיגועים רבים, בתוככי הקו הירוק ומעבר לו. הפיגועים, פיגועי התאבדות ברובם, היו עניין שבשגרה והם התקיימו לעיתים מדי

בקיץ האחרון התקיימה מלחמה יהודית-ערבית (או ישראלית-פלסטינית) נוספת. "צוק איתן" הוא השם שניתן לסבב הלחימה הזו בין ישראל לחמאס, שנמשך מתחילת יולי עד סוף אוגוסט 2014.

הלחימה גררה החרפה של השיח בין האוכלוסיה היהודית והערבית בתוך ישראל. בשבועות הללו הוצפו הרשתות החברתיות בהתבטאויות של אורחים ערבים ואורחים יהודים שעניינם גילויי שמחה נוכח הרג חיילי צה"ל שלחמו ברצועת עזה מחד, ופגיעה באוכלוסיה האורחית ברצועת עזה מאידך.

המערכת הפוליטית הישראלית סערה אף היא בפרק הזמן הזה. כשלושה שבועות לפני פרוץ הלחימה ברצועת עזה נחטפו בגוש עציון שלושה נערים: גיל עד שאער, נפתלי פרנקל ואייל יפרה, ובהמשך נמצאו גופותיהם. מאוחר יותר נחטף בשועפט ונרצח הנער מוחמד אבו ח'דיר. חברת הכנסת חנין זועבי מבל"ד התראיינה בסמוך לחטיפת הנערים היהודים ברדיו תל-אביב ואמרה כי החוטפים אינם טרוריסטים: הם לא טרוריסטים, גם אם אני לא מסכימה איתם [...] הם אנשים שלא רואים שום פתח לשנות את המציאות שלהם, והם נאלצים להשתמש באמצעים האלה [...]."

את שיחותיה עם הפלסטינים, הרי שיהיה בכך משום חיזוק לחמאס ולג'יהאד האסלאמי. חבר הכנסת צאדק (מר"צ) אף יזם הרכבה של משלחת מייצגת מקרב האוכלוסייה הערבית בישראל, אשר שמה לה למטרה להיפגש עם מנהיגי חמאס בעזה ובשטחים ולהפציר בהם להגיע לפתרון הסוגיה הפלסטינית סביב שולחן המשא ומתן ולא בפגיעים. לעומת זאת, חברי כנסת ערבים מהליכוד, כמו אסעד אסעד ואיוב קרא, התנגדו לפשרה עם הפלסטינים בהסכמי אוסלו, וקרא אף תמך בהצעה להקים ועדה פרלמנטרית שתחקור את ההסכם. מאוחר יותר הוא הצהיר כי אין סיכוי לתהליך השלום הישראלי-פלסטיני ולכן הביע תמיכה בהמשך הבנייה בהתנחלויות.

האינתיפאדה השניה ואירועי אוקטובר 2000

שבע שנים לאחר שחתמו יצחק רבין ויאסר ערפאת על הסכמי אוסלו, ושש שנים לאחר שחתמו רבין ומלך ירדן חוסיין על הסכם השלום הישראלי-ירדני, פרצה האינתיפאדה השנייה. בתחילתה התרחשו התנגשויות אלימות בין מפגינים ביישובים ערביים בתוך הקו הירוק ובין כוחות הביטחון. "אירועי אוקטובר 2000", שבהם נהרגו שלושה עשר אזרחים ערבים, מהווים נקודת מפנה בקשר שבין הממסד הישראלי לבין אזרחי ישראל הערבים. לכך היה ביטוי גם בשיח של חברי הכנסת הערבים.

שבועות ספורים לאחר האירועים השתתף חבר הכנסת מוחמד ברכה (חר"ש) בכנס שנערך באוניברסיטת ביר-זית, תחת הכותרת "המשך האינתיפאדה". ברכה קרא לערבים אזרחי ישראל שלא להסתפק בתמיכה באינתיפאדה או בהזדהות איתה, אלא לקחת בה חלק פעיל. בנובמבר 2001 נפגש חבר הכנסת אחמד טיבי עם

יום. חברי כנסת ערבים ממפלגות ערביות, ממפלגות יהודיות-ערביות וממפלגות ציוניות כאחד גינו אותם בתוקף.

באוקטובר 1994 הגיב חבר הכנסת האשם מחאמיד (חר"ש) על הפגיעה בדינוגוף באמרו כי אין סליחה ומחילה למפגעים, אשר עשו "מעשה רצחני, נפשע וכואב". חברו של מחאמיד למפלגה, חבר הכנסת צאלח סלים, גינה פיגוע אחר באמרו כי מדובר בפשע נורא שהוא אינו מסוגל להבינו, והוסיף: "אם מבצעי הפגיעה חשבו לפגוע בחיילים – אני שואל, האם החיילים הנפגעים אינם בני אדם? אין להם הורים?". בשלהי פברואר 1996 בוצעו ביום אחד שני פיגועי התאבדות: האחד בירושלים והשני באשקלון. סגן שר החקלאות, חבר הכנסת וליד צאדק חאג' יחיא (מר"צ), אמר אז כי הפגיעים מנוגדים למצפון ולמוסר האנושיים, ואינם עולים בקנה אחד עם ערכי האסלאם. גם חבר הכנסת עזמי בשארה, יו"ר בל"ד, אמר שכל פגיעה וכל ניסיון לפגוע באנשים חפים מפשע הוא מעשה בלתי מוסרי, שאינו מקובל גם אם הוא תוצר של מאבק צודק. חבר הכנסת עבר אל-והאב דראושה (המפלגה הדמוקרטית הערבית) נמנה אף הוא על מגני הפגיעים, גם אם האשים את ממשלת ישראל בתרומתה הממשית לאלימות האזורית. תגובתו של חבר הכנסת וסגן יושב ראש הכנסת צאלח טריף ממפלגת העבודה על פיגועים בכפר דרום ובצומת נצרים הייתה גינוי וקריאה לממשלת ישראל להיכנס לעזה כדי לסייע למשטרה הפלסטינית לפעול נגד הג'יהאד האיסלאמי ונגד חמאס.

לצד גינוייהם החריפים של חברי כנסת ערבים מכל סיעות הבית הם השמיעו קריאות חוזרות ונשנות לישראל ולפלסטינים לאמץ את דרך השלום. בין היתר הם טענו שדווקא לאור הפגיעים הכואבים על ישראל לדבוק בתהליך השלום, ושם תפסיק ישראל

**פעילותם המתריסה של חברי הכנסת
הערבים מושפעת גם מהרצון של חלקם
להוכיח את התנגדותם למדיניותן
של ממשלות ישראל לדורותיהן. זאת
הן לנוכח הצורך שלהם לשמור על
הלגיטימציה שלהם בקרב הבדלנים מבית
הן על רקע החרפת השיח הגזעני כלפי
הערבים בישראל.**

נואף מסאלחה (העבודה) הביע תקווה שישראל
והרשות הפלסטינית ימשיכו בתהליך השלום, ועבר
אל-והאב דראושה אמר כי הוא מצטער על ההתנקשות
"כשם שהוא מצטער על כל שפיכות דמים המרחיבה
את מעגל הדמים". תגובותיהם של חברי הכנסת
הערבים לחיסולו של מנהיג חמאס אחמד יאסין, במרץ
2004, היו קשות ובוטות הרבה יותר. ההתנקשות כונתה
"רצח", וממשלת ישראל נקראה בפיהם של חברי
הכנסת הערבים "כנופיה פרועה ואלימה" ו"ממשלת
טרור ומקור רשע וסכנה".

סבבי המלחמות בלבנון ובעזה

המבצעים הצבאיים של צה"ל בגדה וברצועה גררו
תגובות חריפות מאוד מצד חברי הכנסת הערבים. במאי
2004 נהרגו שמונה פלסטינים, ביניהם ארבעה ילדים,
מפגזים שירה צה"ל בסמוך לציר פילדלפי. א-סאנע

יאסר ערפאת בראמאללה ואמר כי האינתיפאדה עתידה
לנצח את הכיבוש הישראלי, וכי המאבק הפלסטיני
הינו מלחמת עצמאות צודקת. במהלך האינתיפאדה
גיננו חברי כנסת ערבים רבות את האופן שבו דיכאה
ישראל את ההתקוממות בשטחים. חבר הכנסת עיסאם
מחו"ל (חר"ש) השווה את חיילי צה"ל לנאצים ובהמשך
לטאליבאן, ועזמי בשארה (בל"ד) טען שהם סוטי מין
שמוציאים פורקן לאליומותם המינית בירי על ילדים.

תוך כדי כך המשיכו חברי כנסת ערבים לגנות את
הפיגועים הרבים שהיכו בישראל במהלך האינתיפאדה
השניה. במהלך ביקור בראמאללה בספטמבר 2002
טען עזמי בשארה כי פגיעה באזרחים בכלל ופיגועי
התאבדות בפרט אינם אסטרטגיה, אלא תוצאה של
היעדר אסטרטגיה ושל חולשה. וחאלקה מצדו הביע
צער על קורבנות הפיגועים והוסיף כי מאבקם של
הפלסטינים להקמת מדינה הוא אמנם צודק, אך לא
יתכן שהוא יהפוך למעגל של נקמות דם. עם זאת,
לראשונה החלו חברי כנסת ערבים לשקף עמדות
אחרות. היו שלא שללו את הפיגועים כאסטרטגיה, או
הטילו את האחריות להם על ממשלת ישראל דווקא.
כאלה היו דבריו של טלב א-סאנע (הרשימה הערבית
המאוחדת) שלאחר פיגוע בקריה בתל אביב בקיץ 2001
אמר, בראיון לטלוויזיה של אבו ראבי, כי מדובר בחלק
ממאבק לגיטימי של הפלסטינים.

בניסיון למגר את גלי הפיגועים החלה ישראל
להתנקש במתכנניהם. תגובותיהם של חברי הכנסת
הערבים לחיסולים השתנו לאורך השנים גם הן, וגם
במקרה זה אירועי אוקטובר 2000 היו קו פרשת המים.
בינואר 1996, כאשר חוסל "המהנרס" יחיא עייאש,
מהיוזמים והמוציאים לפועל של פיגועי ההתאבדות,
אמר חבר הכנסת מחאמיד כי ההתנקשות אינה משרתת
את תהליך השלום ואת המאמצים לבנות יחסי אמון בין
ישראל והפלסטינים. חבר הכנסת וסגן שר הבריאות

הגורמים לשינוי בשיח של חברי הכנסת הערבים

מה עומד מאחורי השינויים שניכרו לאורך השנים בשיח של חברי הכנסת הערבים בענייני מלחמה ושלום?

ראשית, לשיוך הפוליטי שלהם יש השפעה ממשית על התבטאויותיהם. חברים ערבים במפלגות ציוניות התבטאו במתניות ניכרת בהשוואה לחברי כנסת ערבים במפלגות ערביות (בל"ד ומד"ע, למשל) ואף המפלגה היהודית-ערבית הר"ש. עבר אל-והאב, דראושה, אשר כיהן בכנסת בין השנים 1984-1999, הוא דוגמה טובה להבחנה זו. בינואר 1988, זמן קצר לאחר פרוץ האינתיפאדה הראשונה, הוא פרש ממפלגת העבודה והקים את המפלגה הערבית הראשונה במערכת הפוליטית הישראלית – המפלגה הדמוקרטית הערבית (מד"ע). התבטאויותיו בענייני מלחמה ושלום החלו להיות קשות לעתים, ונראה כי הוא חש צורך "להלבין" את עברו במפלגה ציונית שמזוהה בציבור הערבי עם עוולות הממשל הצבאי, הפקעת קרקעות ועוד.

שנית, השיוך הרתי-עדתי של חברי הכנסת הערבים משחק תפקיד מרכזי בעמדותיהם. חברי כנסת דרוזים (שממילא משתייכים בדרך כלל למפלגות ציוניות) התבטאו לא אחת באופן נצי, בוודאי בהשוואה לחברי כנסת ערבים אחרים, כפי שניכר במקרים של צאלח טריף, איוב קרא, מג'לי והבה ואסעד אסעד. כולם היו קציני צה"ל במילואים וחלקם אף בנים למשפחות שכולות, ויש לכך השלכות ממשיות גם על השיח שלהם.

שלישית, מכלול ההתבטאויות והפעילות של חברי הכנסת הערבים מושפע גם מרצונם של חלק מהם להוכיח את התנגדותם למדיניותן של ממשלות ישראל

אמר בתגובה כי "מה שעושים היום במחנות הפליטים של תל א-סולטן ורפיח מוכיח כי על מנת להיות נאצי לא צריך להיות גרמני, ואפשר לבצע את המעשים הנאצים מבלי להיות גרמני. עושים שואה חדשה לעם הפלסטיני". מוחמד ברכה כינה את האירועים רצח עם, טען שצה"ל רוצח פלסטינים בדם קר וקרא לכנסת להפגין מצפון ולהעניף את הממשלה "לכל הרוחות ולעזאזל". חבר הכנסת טיבי כינה את שר הביטחון שאול מופז, את הרמטכ"ל משה יעלון ואת מפקד חיל האוויר אליעזר שקדי פושעי מלחמה ופאשיסטים, ואמר שהם מביישים את המין האנושי. שנתיים מאוחר יותר חיסל צה"ל בעזה את פעיל הג'יהאד האיסלאמי מוחמד דחרות, ועמו נהרגו גם אזרחים וביניהם ילד קטן, אימו וסבתו. חברת הכנסת נאדיה חילו (העבודה) מתחה ביקורת מאופקת על מדיניות החיסולים והזכירה כי "זו אינה בושה גם להגן על הביטחון אך גם להיות הומני".

בעימותים בין צה"ל לבין חמאס בעזה, בשנים האחרונות ניכרו הבדלים גדולים בהתבטאויותיהם של חברי כנסת ערבים ממפלגות יהודיות וערביות. ע'אלב מג'אדלה (העבודה) קרא לחמאס להפסיק את ירי הטילים, לצה"ל להפסיק את המלחמה ולשני הצדדים לקיים משא ומתן לשלום. איוב קרא (הליכוד) כינה את ירי הטילים "מעשה נפשע ובלתי נסבל", ואילו מג'לי והבה (קדימה) טען שעל צה"ל להילחם בחמאס עד חורמה ולא לאפשר לו להכתיב את סדר היום הביטחוני במדינת ישראל. חברי הכנסת מהמפלגות הערביות, לעומת זאת, הגיבו באופן שונה. חברת הכנסת זועבי (בל"ד) אמרה לעיתונאי דני קושמרו כי לישראלים, בהיותם עם כובש, אין זכות לחיות חיים נורמליים ובטוחים. וחאלקה, חברה למפלגה, אמר בתכנית הטלוויזיה "ערב חדש" כי שר הביטחון ברק "שומע מוסיקה קלאסית והורג ילדים", ובמהלך מבצע "עמוד ענן" פרסם חבר הכנסת עפו אע'בריה (חד"ש) תמונה ברף הפייסבוק שלו שהציגה את ראש הממשלה בנימין נתניהו כשידיו מגואלות בדם.

חלק מהגורמים הללו לא בוחלים בעצמם בצעדים פרובוקטיביים. כך, למשל, ראש התנועה האיסלאמית הצפונית, ראא'ד סלאח, ירק בפניו של שוטר מג"ב במהלך מחאה נגד חפירות בסמוך להר הבית.

מרכזיותה של הזירה הפנים-ישראלית

אולם כל אלה אינן הסיבות היחידות, ואף לא העיקריות, לתמורות המשמעותיות בשיח של חברי הכנסת הערבים. הבכורה בהקשר זה שמורה לנקודות מפנה בקשר שבין הממסד הישראלי לאזרחים הערבים במדינה. אחת התקופות המרכזיות של פרק הזמן הנידון כאן, קרי שנת 1993 ואילך, היא כהונתה של ממשלת רבין השנייה. מעבר לעובדה שבתקופה זו נחתמו הסכמים מדיניים עם הפלסטינים ועם ירדן, והחלו שינופי פעולה דיפלומטיים עם מדינות ערביות אחרות, ממשלת רבין השנייה שינתה את המדיניות ביחס לאוכלוסייה הערבית בישראל. לראשונה מאז הקמת המדינה הוקצו תקציבים בסדרי גודל גבוהים והושקעו משאבים משמעותיים בפיתוח היישובים הערבים. תחשוקות של תקווה וציפיה רווחו בקרב האזרחים הערבים, ובכלל זה נציגיהם בכנסת באותו פרק זמן, ולכך הייתה השפעה גם על ריכוך השיח של חברי הכנסת הערבים.

באותה מידה היווה השבר של אירועי אוקטובר 2000 נקודת מפנה שלילית, כפי שהודגם לעיל. בקרב כלל האוכלוסייה הערבית בישראל, קל וחומר אצל חברי הכנסת הערבים, נשמעו שוב ושוב הטענות שבמקרים רבים הייתה ידה של משטרת ישראל קלה על ההדק. סדרה של עימותים, ברמת אלימות הולכת וגדלה, בין ישראל לבין הערבים – בלבנון (מלחמת לבנון השנייה בעיקר) ובזירה הפלסטינית (ובמיוחד עופרת יצוקה, עמוד ענן וצוק איתן) – החמירה את השבר, גם בהקשר זה.

לדורותיהן. זאת לנוכח העובדה שחלק מהציבור הערבי מערער על הלגיטימציה שלהם בשל כהונתם בכנסת והיותם חלק מהממסד הציוני.

לצד זאת יש חשיבות רבה לעובדה שהזירה הפוליטית הערבית התגוונה מאוד בשני העשורים האחרונים. כאמור, עד שנת 1988 לא היה במערכת הפוליטית הישראלית כל ייצוג למפלגה ערבית. בין השנים 1996–1998 כיהנו בכנסת נציגים מטעם מפלגה ערבית אחת, בין השנים 1996–1999 היו בכנסת נציגים ערבים בשתי מפלגות, והחל ב-1999 מכהנים בכנסת נציגים בשלוש מפלגות ערביות. לשינוי הזה נלווה כמובן גם גידול במספר חברי הכנסת הערבים. בכנסת הנוכחית, הכנסת ה-19, מכהנים שנים עשר חברי כנסת ערבים, לעומת תשעה שכיהנו בכנסת ה-12 (1988–1992). ריבוי המפלגות הערביות גורם, בין היתר, לתחרות פנימית בין חברי הכנסת הערבים, ובינם לבין ארגוני חברה אורחית שפועלים בחברה הערבית, על איכות פעילותם והישגיהם של חברי הכנסת הערבים. בדיוק כפי שמתרחש בקרב חברי כנסת יהודים, לא מדובר רק במאבק על שרידות פוליטית אלא גם בתחרות על חשיפה תקשורתית. לא אחת כרוכה ההתמודדות הפנימית הזו בהתבטאויות פרובוקטיביות. חברי כנסת ערבים אכן התלוננו בעבר כי דווקא התבטאויות שלהם בזכות העניין הפלסטיני – בוטות לעיתים – מוצאות את דרכן אל התקשורת, בעוד שגינויים לפיגועים אינם זוכים לכותרות.

חברי הכנסת הערבים מושפעים גם מהתחזקותן של מגמות ברלניות בחברה הערבית. זהו מאבק שלהם על הנהגתה של האוכלוסייה הערבית, נוכח גורמים שאימצו עמדות נגד השתתפות פרלמנטרית ערבית – התנועה החילונית בני הכפר, התנועה האסלאמית הצפונית, וארגוני חברה אורחית שנוקטים טקטיקות משפטיות ואחרות לשינוי מעמדם של האזרחים הערבים בישראל.

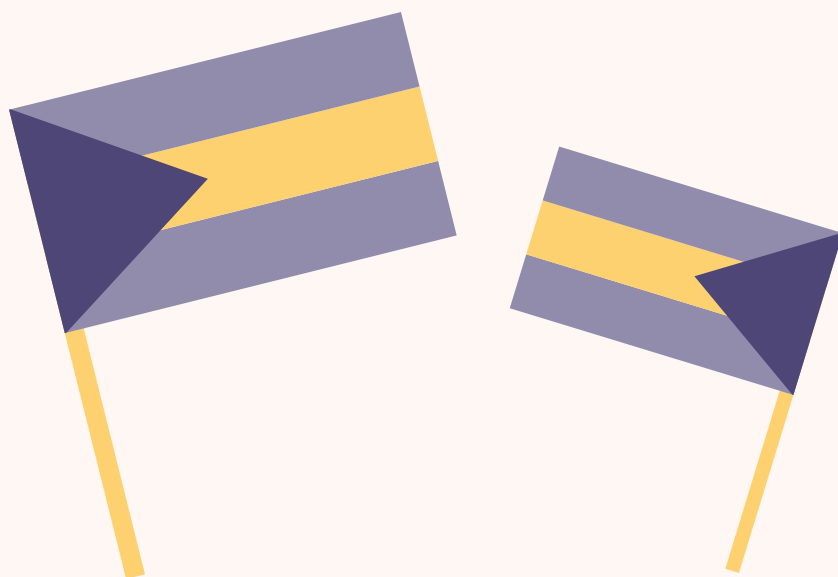

ד"ר אורנה כהן היא עמיתת מחקר
בפורום לחשיבה אזורית ובמכון ע"ש הרי"ס.
טרומן באוניברסיטה העברית בירושלים.

ההקצנה שניכרת בהתבטאויותיהם של חברי הכנסת הערבים מושפעת גם מתחושת הדה-לגיטימציה שלהם ושל האוכלוסייה הערבית בישראל בכלל. כמעט בכל מערכת בחירות מקבלת ועדת הבחירות המרכזית החלטות לפסול חברי כנסת ערבים ומפלגות ערביות מהתמודדות על מושבים בכנסת, ואילו בג"ץ הופך את ההחלטות על פיהן. מעבר לכך, האזרחים הערבים המכהנים בכנסת חשים שהם לעולם לא נתפסים כשותפים לגיטימיים בקואליציות השונות. כך היה בשנת 1999, כאשר הקים אהוד ברק ממשלה לאחר שניצח בבחירות הודות לקולות המצביעים הערבים, ובכל זאת לא מצא לנכון לזמן אל הקואליציה שהקים את ראשי המפלגות הערביות, כולם או חלקם. דוגמא נוספת היא התבטאותו של יאיר לפיד, ראש מפלגת "יש עתיד", אשר זכה ב-19 מנדטים בבחירות לכנסת ה-19 (ינואר 2013), אך הכריז שאין בכוונתו ליצור גוש חוסם עם חברי כנסת ערבים – הוועבי'ז כלשונו.

התבטאויותיהם של חברי הכנסת הערבים מחריפות גם בתגובה לגילויי אלימות מילולית ואף פיזית כלפיהם. אחד מהם הוא המקרה בו שפכה חברת הכנסת אנסטטיה מיכאלי כוס מים על חבר הכנסת ע'אלב מג'ארלה במהלך דיון של ועדת החינוך בכנסת (ינואר 2012). יש ברבריהם גם תגובה לחקיקה הנתפסת כמכוננת לפגוע במעמדם של האזרחים הערבים: סדרת חוקי הנאמנות וחוקי הלאום, למשל, חוק שעניינו העלאת אחוז החסימה, ועוד.

בשורה התחתונה, ההקצנה בהתבטאויותיהם של חברי הכנסת הערבים משקפת יותר מכל את התהום המתרחבת בין יהודים לבין ערבים במדינה. על הרשויות בישראל מחד, ועל הנהגת הציבור הערבי מאידך, לנקוט פעולות למניעת המשך ההידרדרות.

5

תרבות פלסטינית בצל מאבק מבית

מרזוק אל-חלבי

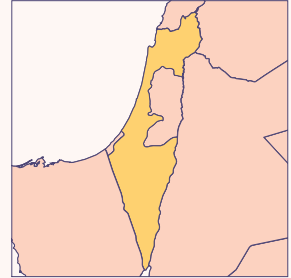
התרבות הערבית-פלסטינית בישראל - פטריוטית, גאה ונאבקות בשטח לשימור התרבות והלאום הפלסטיני - מתפתחת ומשגשגת על אפס ועל חמתם של המתנגדים והמחרימים את הנורמליזציה עם ישראל. חלקם קוראים להחרמת המדינה שממוסדותיה הם מתפרנסים, אחרים שוכחים את להט החרם כאשר אינטרסים אחרים, פוליטיים או תדמיתיים, עומדים על הפרק. המציאות המורכבת, מסתבר, אינה נענית לתכתיב של אלה המבקשים שהיא תסתדר למענם בשורות ה"נורמליזציה" וה"חרם".

נשאלו הקוראים לחרם מדוע הם נזכרים בו דווקא ערב הבחירות לא היו להם תשובות מניחות את הרעת: הערבים בישראל התערו היטב בחיי המדינה, בכלכלה, בפוליטיקה, במדיה, בתרבות ובספורט, ואין פלא שרובם נוטלים חלק בבחירות (יותר מ-65% בבחירות האחרונות לכנסת ולמעלה מ-90% בבחירות לשלטון המקומי).

פולמוס נוסף התקיים סביב חילופי תרבות בין "פנים פלסטיין" (ישראל) ובין פלסטיין והעולם הערבי. כמה אירועים כאלה התרחשו בשנה האחרונה. באחד המקרים הוזמן הכוכב העולה הישאם אל-ג'ח', משורר מצרי צעיר, לסדרת הופעות בגדה המערבית ובנצרת. להקה שלמה של כותבות וכותבים הפצירה בו לבטל את ביקורו מחשש לנורמליזציה עם הכיבוש. הזמנתו על ידי גורם פלסטיני מהשטחים, והופעותיו המתוכננות בפני פלסטינים משני צדי הקו הירוק, לא סייעו לו להתנער מאבק הנורמליזציה. המסנגרים הצביעו על כך שנצרת היא עיר פלסטינית, ומיקומה בשטח ישראל אינו שולל ממנה את זהותה ותרבותה. לבסוף הסתבר כי המתנגדים לביקור הם בל"ד והאסלאמיסטים. אל-ג'ח' הגיע לנצרת והמונים התדפקו על דלתות האולם שבו הופיע.

במקרה אחר שארע לפני חודשים ספורים הודיע הרכב מוזיקאלי ירדני בשם "חֶרְקַת כְּרֶת" (שריפת קלף) על כוונתו להגיע לסיבוב הופעות בשטחי הגדה המערבית ובחיפה. שוב זוהירה מקהלה מרובת כלים מ"טומאת הנורמליזציה" עם ה"כובש הציוני" בעת שחוגים נרחבים בעולם מחרימים ומוקיעים אותו, והיו אף שאיימו על חברי הלהקה. המארגנים, פלסטינים מהזרם הלאומי הנאור, החזירו מלחמה שרעה והאשימו את המחרימים בברוטאליות ובאלימות. במקרה זה נשאו האימונים פרי והלהקה ביטלה את הגעתה, אף שלהופעותיה ניכר ביקוש רב.

באותו זמן כמעט הגיעה לארץ במאית הסרטים

נורמליזציה (תטביע) וחרם (מְקַאטְעָה) עומדים במרכזו של שיח ענף בתרבות הערבית, זו שבישראל וזו שמחוצה לה. בשונה מהשיח הישראלי סביב השאלה "האם זה טוב ליהודים", השיח על נורמליזציה וחרם אינו רווי משמעויות גזעניות אלא פטריטיזם, זקיפות קומה ועמידה איתנה מול התרפסות ושיתוף פעולה עם ישראל הכובשת.

השיח על החרם מתעצם ככל שהחרם בחוגים בין-לאומיים, לרבות בחוגי תרבות ואקדמיה, מתרחב. אף שמדובר בשיח ותיק הוא אינו מתאפיין בבחירות חותכת או בבחירות קלות. הנטיה לחרם טוטאלי, למשל, עומדת ביחס ישר למורכבות של הסוגיות העומדות על הפרק, אף שאינה מציאותית.

ערב הבחירות האחרונות לכנסת, כמו בכל מערכת בחירות, עלה קול אידיאולוגי, צעקני משהו, בקרב החברה הפלסטינית בישראל, הקורא להחרימן. הטענה הייתה כפולה, אידיאולוגית ומעשית: ראשית, הערבים הפלסטינים בישראל (מערכה לקו הירוק) נמצאים תחת כיבוש, והשתתפות בבחירות היא בחזקת הכרה בו ומתן לגיטימציה למוסדותיו. שנית, הענקת הלגיטימציה לכיבוש לא תועיל לאזרחי המדינה הערבים אף לא בשיפור מעמדם ומציאות חייהם שלהם. אולם כאשר

המפורסמים סאבר אל-רובאעי ולוטפי בושנאק לסבב הופעות בשטחי הרשות הפלסטינית. שניהם ידועים בתמיכתם הפומבית בעניין הפלסטיני, וקהל רב נהר להופעותיהם, בין היתר אזרחים פלסטינים מישראל שצבאו לא על הקלפיות אלא על דוכני הכרטיסים, כדי להבטיח לעצמם מקום מכובד קרוב לכמה. שני הביקורים זכו לכיסוי עיתונאי אוהד, אולי בשל יוקרתם של הזמרים. לפני חודשים ספורים הגיע לגדה ולנצרת מוחמד עסאף, הצעיר מרצועת עזה שזכה במקום הראשון בתחרות "ערב איידול". גם ביקורו עבר ללא התנפלות וללא האשמה בנורמליזציה, אולי בזכות ההילה, שזכה בה בעמל רב, כמייצג העניין הפלסטיני בזירה התרבותית.

אמנים פלסטינים מישראל אשר משתתפים מדי פעם באירועים המאורגנים בערים יהודיות סופגים מסעות שיסוי חריפים. מירה עואד, הזמרת המחוייבת לשלום ונאורה בתפיסתה, הוצלפה במאמרים חריפים המגנים את השתתפותה באירועים בירושלים המערבית או בפסטיבלים ששם ישראל מתנוסס בכותרתם. מבקריה סבורים כי היא מעורה יתר על המידה בנעשה בתרבות העברית ומאשימים אותה על בחירתה לחיות בתל אביב ולא בעיר ערבית. בשנה שעברה היא הוזמנה להופיע בנצרת במסגרת מסע מיתוג מחדש של העיר. חוגים לאומיים קראו למארגנים לבטל את הופעתה ולציבור להדיר את רגליו ממנה. עואד הופיעה בכל זאת, והמוני אנשים באו לשמוע אותה.

גם אמל מורקוס, זמרת מוכרת ומוערכת דווקא בגלל מחויבותה לעניין הפלסטיני ופטריוטית בנשמתה, מוצאת את עצמה מותקפת באשמת נורמליזציה בכל פעם שבה היא נענית להזמנה להשתתף באירוע אומנותי בישראל. הקפדתה לציין בשיריה ובדבריה את בעיית עמה הפלסטיני, ושיריה המוקדשים לקרבנות הסכסוך בכל הופעה שלה, אין בהם די כדי לחסוך

הערבים-הפלסטינים בישראל ממשיכים ליצור תרבות ולצרוך אותה באופן המשבש את ה"סדר" שהמחרימים מבקשים לכפות. המציאות המורכבת אינה נענית לתכתיב של אלה המבקשים שהיא תסתדר למענם בשורות ה"נורמליזציה" וה"חרם".

מאי דְרִנְוָה, בת למשפחה פלסטינית אמידה וידועה בתרומתה לתרבות הפלסטינית לפני 1948, להצגת סרטה "אהובי מחכה לי ליד הים" בכמה ערים פלסטיניות, ביניהן יפו. גם כאן הפריעו העיסוק בשאלה הפלסטינית וב"ים הפלסטיני האבוד" למשימתה של דרווזה. לשיטת המבקרים, הביקור בשכם ובגדה לא נחשב לנורמליזציה אך הביקור ביפו כן. מסתבר שהשלטונות בישראל הטילו מגבלה דומה על הבמאית: הם התירו לה לבקר בשטחי הגדה המערבית אך התרו בה לבל תבקר בישראל. כך, באופן אירוני, עשו ביניהם יד אחת המחרימים מהצר הישראלי והפלסטיני. ללמדנו כי כללי החרם היבשים מקפחים דווקא את הציבור הפלסטיני בישראל ואת האמנים הערבים והפלסטינים המבקשים להגיע אליו.

במקרים אחרים עברו ביקורים של זמרים ערבים פופולריים, הן בגדה הן בישראל, בשקט יחסי וללא שום התנגדות. בקיץ שעבר הגיעו הזמרים

העדר הצדק ועוולות הכיבוש גם בפני קהלים שונים בחברה היהודית. אל-ג'ח', מצדו, לא חטא בנורמליזציה כשבחר לבוא אל "חלקו האחר" של "עצמו", החברה הפלסטינית, שהיא פלג פורה בתרבות הערבית במרחב. הנורמליזציה אינה הבמה שעליה אתה עומד אלא הדברים שאתה משמיע ממנה. כאשר אתה נמצא בעיר יהודית וחופשי להביא את נשמתך כיוצר, ללא מורא וצנזורה, אזי אתה נמצא בשליחותה של תרבותך.

כפנל שבו השתתפתי לפני שנתיים בפני קהל סטודנטים קרא אחד המרצים הערבים פלסטינים, שאני מעריך את כתיבתו המחקרית, להחרים את המדינה ואת מוסדותיה. אני ועמית יהודי שאלנו אותו לאחר מכן היכן הוא מלמד. מכיוון שהוא מרצה באוניברסיטה ישראלית הוא לא ענה. למען האמת, לא חשבתי שביכולתו לענות. כזה הוא שיח החרם וביקורת הנורמליזציה בחברה הערבית בישראל ובכלל: חסר קוהרנטיות, מעורפל, מלא חורים ומהמורות. גם פעילות ה-BDS לא מציעה כללים ברורים לפלסטינים החיים בישראל או לפלסטינים וערבים שמוזמנים להופיע בחברה הפלסטינית בישראל. התנועה, הפועלת ממשרד צנוע בראמאללה, מתקבלת בהתלהבות בחוגים רחבים בעולם, לרבות באירופה ובצפון אמריקה. הדבר נובע מהעובדה הפשוטה שקל לאדם החי מחוץ לישראל להבחין בין מעשה נורמליזציה לבין מעשה שאינו כזה, מה שהאזרחים הפלסטינים החיים בישראל מתקשים לעשות. חיינם שזורים בתוך החוויה הישראלית, וזהותם כמעט היברידית, כפי שהומי באבא מתאר. אולי דווקא בגלל זה, ועל מנת להכין לעצמם אליבי, הם מאמצים, ללא הצלחה כבירה, את שיח החרם נגד ישראל שבה הם שוכנים, לומדים וחיים. אולם כיצד תוכל להחרים אוניברסיטה שבה אתה לומד לתואר שלישי, או את הכנסת, שהפכה עם השנים למקור המימון המרכזי של המפלגות הערביות?

ממנה את מקהלת החרמות והגירויים.

המצב שונה בדרך כלל כאשר יוצר פלסטיני מישראל מוזמן למדינה ערבית. אז הביקור נתפס לגיטימי ורצוי, והוא אף מחזק את מעמדו של היוצר ומקנה לו הילה ויוקרה. ובכל זאת, מדי שנתיים-שלוש אני נדרש לנושא בכתיבתי ביומן "אל-ח'את" היוצא לאור בלונדון, שכן מפעם לפעם מבוטלת השתתפותם של אנשי אקדמיה או יוצרים פלסטינים באירועי תרבות בעולם הערבי, בגין הרכון הישראלי שהם מחזיקים בו. היוצרים והחוקרים הללו סבורים כי הרכון אינו מבטא זהות אלא מצב משפטי המאפשר תנועה חופשית. הם פלסטינים בשפתם, ברוחם ובתחומי פעילותם, וכמהים לקשר עם העולם הערבי והכרה ממנו. לפני כשנתיים, למשל, נמנעה כניסתו של הסופר עלאא חליחל, אשר זכה בפרס על יצירתו ממוסד תרבות ערבי שמושבו בכיירות, לשדה התעופה הבין-לאומי של בירת לבנון, כאשר דווקא הרשויות בישראל התירו לו באופן מיוחד את הנסיעה. סעיפים תמוהים בחוק הלבנוני, שמעולם לא היטיב עם הפלסטינים ובראשם הפליטים החיים שם במחנות, הופעלו כדי למנוע את כניסתו של חליחל למדינה.

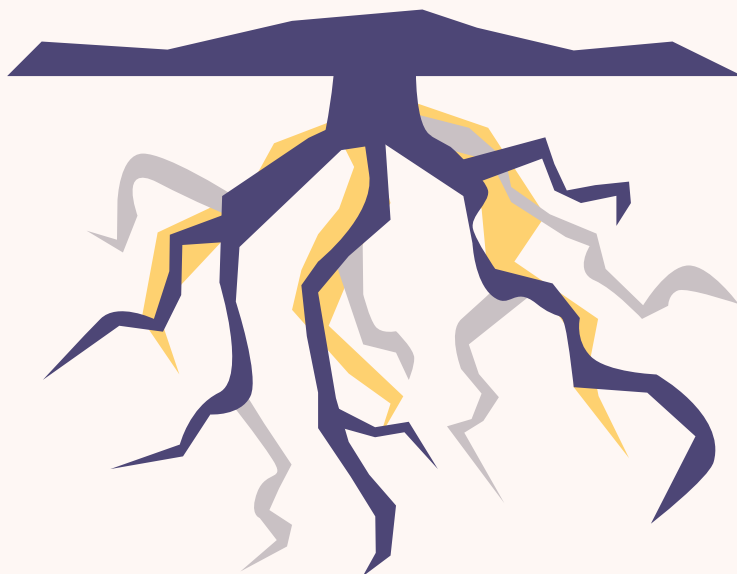
בניגוד אליו, וסים ח'יר, שחקן תיאטרון ומחזאי מוכשר, שהה לאחרונה כעשרה ימים בבירת לבנון ובערים לבנוניות אחרות, שם הציג מחזות בעניין ההתנגדות לכיבוש והכמיהה הפלסטינית לשחרור שכתב וביים ואף שיחק בהם. ח'יר הורשה להיכנס ולהציג את עבודותיו שם ללא הפרעה וללא שום ביקורת מבית.

לא אחת מצאתי את עצמי מלמד סניגוריה על המואשמים בנורמליזציה: על מירה עואד ואמל מורקוס, וגם על המשורר המצרי הישאר אל-ג'ח'. איני רואה בפעילותם שום נורמליזציה אלא להיפך: תמיד חשבתי שעואד ומורקוס, ואחרים כמותן, הן שגרירות רמות מעלה של העניין הפלסטיני, המבקרות את

מרזוק אל-חלבי הוא עמית מחקר בפורום לחשיבה אזורית, עיתונאי, משורר ומבקר ספרות ותרבות.

העובדה שכמעט 70% מהפלסטינים בישראל הם אנשים דו-לשוניים ודו-תרבותיים מסבירה, ולו חלקית, את שיבושי התרבות ה"מפריעים" לשיח תחום בין נורמליזציה לבין חרם על התרבות הישראלית. הסדרה "עבודה ערבית" של סידר קשוע, שבה משתתפים שחקנים ושחקניות ערביות בכירות, גררה מתקפה רבתי מצד עיתונאים ומעצבי דעת קהל פלסטינים בישראל בעונתה הראשונה והשנייה. בעונה השלישית, לעומת זאת, הביקורת דעכה אף שהתכנים כמעט לא השתנו. הדמויות בסדרה שיקפו נאמנה דמויות מן החיים, פלסטיניות ויהודיות, והיה קשה מאוד לצאת נגדן, נגד הסופר שיצר אותן ונגד אלה שגילמו אותן. זו הייתה השלמה עם המציאות המורכבת, שאינה נענית לתכתיב של אלה המבקשים שתסדר למענם בשורות ה"נורמליזציה" וה"חרם". האנשים ממשיכים ליצור תרבות ולצרוך אותה באופן המשבש את ה"סדר" שהמחרימים מבקשים לכפות. יוצרים ערבים פלסטינים מצליחים, כך נראה, ליצור תרבות יפה, חיונית ועשירה בין ביקוריהם בערים יהודית מזה ובביירות מן העבר השני.

6

האם הבעיה הפלסטינית היא שורש הסכסוך במזרח התיכון?

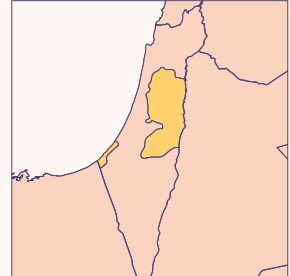
פרופ' אברהם סלע

אפשר וצריך להטיל ספק בתקפות הגישה הנוטה להסביר כל תופעה שלילית במזרח התיכון כאילו היא נובעת מהסכסוך הישראלי-פלסטיני. אולם העובדה ההיסטורית היא שלב ליבו של הסכסוך האזורי הוא הסכסוך הפנימי, היהודי-ערבי, המתקיים בתוך גבולות ארץ-ישראל המנדטורית. בתוך גבולות אלה ייקבע עתידה של מדינת ישראל, ועד אז המשך הסכסוך הפנימי יסכל את כינונו של שלום ישראלי-ערבי אמיתי.

הבעיה הפלסטינית לצרכיהן האנוכיים. אבל מכאן ועד הטענה לפיה הבעיה הפלסטינית היא רק עילה להמשך הסכסוך, יש מרחק רב. די בבחינה היסטורית קצרה כדי להפריך ראייה זו של יחסי הגומלין בין הסכסוך הפנימי, היהודי-פלסטיני, לבין מעגל הסכסוך בין ישראל לבין העולם הערבי.

ראשית יש להבהיר את משמעות הביטוי "הבעיה הפלסטינית" (קִרְיַת פִּלֶסְטִינָה), המייצג בעיקר את נקודת ההשקפה הערבית ביחס לסכסוך בין התנועה הציונית לבין האוכלוסייה הערבית הפלסטינית. בתקופת המנדט הוא ייצג את מה שנתפס כאיום קולוניאליסטי קיומי על עתידה של פלסטין כטריטוריה ערבית וכחלק בלתי-נפרד מ"המולדת הערבית". הרימוי של התנועה הציונית כקולוניאליסטית נותר בעינו גם לאחר שקמה מדינת ישראל, אלא שמכאן ואילך היה השימוש במושג זה ביטוי לעול ההיסטורי שנעשה לפלסטינים ב-1948 ולצורך בפתרון בעיית הפליטים שמצאו מקלט בארצות ערב. בד בבד, הפכה "הבעיה הפלסטינית" גם ביטוי לאתגר שהציבה ישראל לעולם הערבי בעצם קיומה ומושג חלופי לסכסוך בין העולם הערבי לבין ישראל.

מבחינה היסטורית הסכסוך היה קודם כל פנימי, בין קהילת המתישבים היהודים-ציוניים לבין האוכלוסייה הילידית הערבית. מתחילתו של סכסוך זה עשו ערביי פלסטין מאמץ לגייס את תמיכתם המדינית והחומרית של העמים הערביים והמוסלמיים. אלה נענו בהדרגה מתוך רגש הזדהות עם הערבים הפלסטינים ומתוך דאגה לעתידה המוסלמי של הארץ, ובמיוחד של קודשי האסלאם בירושלים. בצד הסולידריות עם הערבים הפלסטינים מילאו תפקיד חשוב גם שיקולי תועלת עצמית, בעיקר כאשר משנות השלושים ואילך גברה המודעות הציונית בארצות הערביות לסכסוך היהודי-ערבי בארץ-ישראל, ואתה גם התחרות

הביקורת החריפה שמתח השר בנט על מוכיר מחלקת המדינה האמריקאית, בתגובה לדבריו של האחרון כי הסכסוך המתמשך בין ישראל לפלסטינים "מתדלק" צעירים מוסלמים להצטרף לכוחות המדינה האסלאמית, נגעה בסוגיה עקרונית הנתונה זה מכבר בוויכוח אידיאולוגי לא רק בין אישים בממשל האמריקאי לבין ממשלת ישראל, אלא גם בין ימין ושמאל בישראל. האם הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא לב הסכסוך בין ישראל לעולם הערבי והמוסלמי, או שהבעיה הפלסטינית היא רק עילה להמשיך ולקיים את הסכסוך עם ישראל ואף להביא לחיסולה? והרי שורש הבעיה, כפי שטוען נתניהו לעיתים קרובות, הוא הסירוב להכיר בלגיטימיות של מדינת ישראל, "וכל השאר תירוצים".

לגופו של ויכוח, זה עוד אחד מאותם נושאים שבהם הפוליטיקה מכתובה את התשובה. יש מידה של צדק היסטורי בטענת הימין: העולם הערבי-מוסלמי, ברובו המכריע, אכן אינו מכיר בלגיטימיות של מדינת ישראל; המדינות הערביות לחמו בישראל גם לפני שהבעיה הפלסטינית הפכה לעניין בין-לאומי מטריד על רקע השליטה הישראלית בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה; ולאורך שנות הסכסוך הן אכן ניצלו את

מודעות למרכזיותה בתודעה הלאומית הערבית וכדי לשרוד מבחינה פוליטית.

התבוסה הערבית בתש"ח, התבססותה של מדינת ישראל, והעדר פתרון לבעיית הפליטים הפלסטינים, האיצו תהליכים של הקצנה פוליטית ואי-יציבות פנימית במדינות הערביות שהתבטאה בהפיכות צבאיות ורצח מנהיגים פוליטיים. דווקא על רקע זה, התחרו ביניהם מנהיגי ערב על מחויבות לפתרון הבעיה הפלסטינית, כאבן בוחן לכאורה לנאמנות לערכי הלאומיות הפאן-ערבית. תחרות זו והתעמולה הרשמית האנטי-ישראלית שהתלוותה אליה ייצגו מודעות לעוצמה הסמלית-רגשית של האיבה כלפי ישראל בקרב החברות הערביות, שמנהיגיהן תרמו לכך בעצמם. אולם למרות הדימוי של עיסוק אינטנסיבי של מדינות ערב בנושא זה עד 1967, הוא הסתכם בתעמולה קיצונית, חרם כלכלי ומדיני, ותמיכה חלקית בפעולות גרילה נגד ישראל. מדיניות זו והרטוריקה האנטי-ישראלית החריפה אכן שיקפה פחות דאגה לגורל הפלסטינים ויותר מאמץ של הצדקה עצמית וגיוס פוליטי מבית ובעולם הערבי. יתר על כן, הדגשת המחויבות המוצהרת לחיסול ישראל והחזרת זכויות הפלסטינים בכוח הזרוע נדרשה במיוחד לנוכח חוסר המעש הצבאי המתמשך מצד מדינות ערב בשני העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל.

חוסר הנכונות של מדינות ערב להסתבך במלחמה יזומה עם ישראל הוא שהביא לחידוש הפעילות הלאומית הפלסטינית בסוף שנות ה-50 ולצמיחתם של ארגוני גרילה בראשות פת"ח, שמנהיגיו ביקשו לסבך את מדינות ערב במלחמה עם ישראל גם בניגוד לרצונן. ואמנם, המאבק הפלסטיני המזוין בשנתיים שקדמו למלחמת ששת הימים היה גורם מרכזי, גם אם לא היחיד, להסלמה הצבאית לאורך גבול ישראל עם סוריה שבשיאה גרמה להידרדרות למלחמה. התמיכה

הפוליטית על ליבו ונפשו של הרחוב הערבי.

רק לאחר פרוץ המרד הערבי ב-1936 החל הסכסוך לקבל צביון אזורי, כשמנהיגי הארצות הערביות השכנות החלו להתערב בו, תחילה באמצעים מדיניים ולאחר מכן גם באמצעים חומריים. ראשיתה של מעורבות השליטים הערביים בסכסוך בארץ-ישראל הייתה בעירודה של בריטניה, בניסיון להסתייע בהם במאמץ לסיים את השביתה הערבית בשנת 1936. מדיניות זו של בריטניה נמשכה גם לאחר דיכוי המרד, לנוכח העמקת העניין הערבי והמוסלמי בסכסוך הארץ-ישראלי וההנחה שהחרפתו עלולה לפגוע באינטרסים האימפריאליים הבריטיים במזרח התיכון ובהודו (בגין אוכלוסייתה המוסלמית). המעורבות הערבית בסוגיה הפלסטינית הגיעה לשיאה עם פלישתם של כוחות צבא ערביים של מצרים, סוריה, עיראק וירדן לארץ שעות אחדות לאחר ההכרזה על הקמתה של מדינת ישראל.

למרות שהחלטת הפלישה הצבאית התקבלה במסגרת קיבוצית ומוסכמת, מנהיגי המדינות הערביות הונעו על ידי שיקולים נפרדים ואנוכיים שפגעו במאמץ המשותף ותרמו לתבוסתם במלחמה. בניגוד לנרטיב המקובל על ישראלים רבים, אף לא אחד ממנהיגי המדינות הערביות רצה במלחמה. אלה שהשתתפו בה עשו זאת עקב לחץ כבד של דעת הקהל והסתה מצד מנהיגי האופוזיציה מימין ומשמאל, לנוכח ממדי האסון של הערבים הפלסטינים ורבות הפליטים שנמלטו מבתיהם ומצאו מקלט בארצות השכנות בחודשי המלחמה הבין-קהילתית (דצמבר 1947 – מאי 1948). אם כן, מבחינה היסטורית הסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל/פלסטין הוא שגרר את העולם הערבי והמוסלמי לסכסוך, שקיבל מכאן ואילך ממדים אזוריים ובין-לאומיים מובהקים. אם מנהיגי מדינות ערב ניצלו לצרכיהם את "הבעיה הפלסטינית", היה זה מתוך

הפכו לגורם בעל יכולות צבאיות משלהם, זכו לתמיכה ציבורית בכל רחבי העולם הערבי, ואף התגרו בממשלות ירדן, לבנון, וסוריה, נהגו בהם ממשלות אלו כפי שנוהגים בכל שחקן המאיים על ריבונות המדינה. זו הסיבה שב-1982 זכתה ישראל לשיתוף פעולה מצד מדינות ערביות רבות במימוש תביעתה שהארגונים הפלסטיניים כבירות ייצאו מהמדינה, על מפקדותיהם וכוחותיהם הצבאיים.

אבל לתמיכה זו בחיסול כמעט מוחלט של המאחז הטריטוריאלי הפלסטיני האחרון לא היה דבר עם הצורך בקידום פתרון, ולו גם דחוק, של הבעיה הפלסטינית. הדבר השתקף באימוץ תכנית השלום הערבית הראשונה על ידי ועידת הפסגה הערבית בפאס, מרוקו, בספטמבר 1982. הועידה אימצה למעשה את קווי המתאר של החלטת מועצת הביטחון 242 בדבר נסיגת ישראל לגבולות 1967 שיוכרו על ידי מועצת הביטחון של האו"ם, בתוספת דגש על זכותם של הפלסטינים להגדרה עצמית במולדתם, קרי הגדה המערבית ורצועת עזה, ומתן תפקיד מרכזי לאש"ף בהגשתה.

העדות הברורה ביותר לכך שהבעיה הפלסטינית עומדת ביסוד הסכסוך הערבי-ישראלי ניתנה בעקבות הסכם אוסלו בין ישראל לבין ההנהגה הרשמית הפלסטינית בראשות ערפאת. ההסכם אכן גרם לשבר פסיכולוגי בקרב לאומיים ערביים מושבעים, ביניהם גם מבקריו הפלסטינים של ערפאת שמתחו ביקורת על תנאיו של ההסכם ותכניו. אבל בעוד שעל מצרים הוטל חרם מדיני וכלכלי כעונש על הסכם השלום הנפרד שחתמה עם ישראל, לא היה מי שחלק על סמכותו הבלעדית של אש"ף לחתום הסכם זה, גם הוא נפרד, עם ישראל. יתר על כן, העובדה שהסכם אוסלו נחתם על ידי "בעליה של הבעיה", פעלה כמנגנון ששחרר את המדינות הערביות, בעיקר אלה המרוחקות גיאוגרפית מישראל, מכבלי מחויבותן לגורל הפלסטינים.

הסורית בהתקפות הטרור הפלסטינית, שהתנהלו בעיקר דרך גבול לבנון, שירתה צרכים פנימיים ובין-ערביים שהדגישו את מרכזיות הסוגיה הפלסטינית בפוליטיקה האזורית הערבית.

פרשנים וחוקרים המייצגים נקודת מבט "לאומית" בסכסוך עושים לעיתים קרובות שימוש בעובדות כמו "בוגרנותם של הפלסטינים" או מצביעים על הסכסוכים האלימים שהתרחשו בינם לבין משטרים ערביים ובהם ירדן, לבנון וסוריה, כעדות לכך שהעניין הפלסטיני לא עומד בראש מעייניהן של מדינות ערב. אבל החיכוכים והעימותים בין הפלסטינים למדינות ערב אין פירושם ש"הבעיה הפלסטינית" היא רק כלי משחק.

יחסים אלה רצופים דיאלקטיקה של הזדהות אידיאולוגית מכאן, ודחייה ואף ריבוי מכאן. זוהי תנועה מתמדת בין אינטרסים חומריים אנוכיים לבין נטל הזהות המשותפת של העמים הערביים, הנוטה לגלות חיוניות ועוצמה במיוחד מול איום מצד גורם זר ולא-שייך לאזור, כפי שישראל נתפסת בעיני הערבים. דיאלקטיקה זו אכן יוצרת טשטוש בהבנת הקשר של סיבה ומסובב בכל הנוגע ליחסי העולם הערבי לסכסוך היהודי-ערבי בארץ-ישראל. אולם בחינה לעומק של יחסים אלה הוכילה זה מכבר היסטוריונים רבים שחקרו סוגיה זו לעומקה למסקנה שהבעיה הפלסטינית הייתה ונתרה גורם מרכזי, אם לא החשוב ביותר, בעיצוב הליגה הערבית כמסגרת פעולה אזורית של המדינות הערביות ובהתגבשות תכניה של הדוקטרינה הלאומית הערבית.

מאז תקופת המנדט בלט הפער בין הרטוריקה של מחויבות אידיאולוגית לבעיה הפלסטינית לבין מימוש אותה רטוריקה על ידי המנהיגים הערביים לדורותיהם. מדינות ערב אכן חזרו וניסו לרתום את ה"בעיה" לצרכיהן האנוכיים. אולם לאחר 1967, כשהפלסטינים

בהנהגת רבין ופרס פעלו כמי שהסכם אוסלו הסיר מעליהן עול כבר שלא התחייב מסכסוך ישיר עם ישראל, אלא נבע מהצורך להתחשב ברעת הקהל ובלחצים בין-ערביים של משטרים שתבעו אחדות פעולה מתוך אינטרסים אנוכיים משלהן. אלה נמשכו גם בשנים שבהן נרשמה התקדמות ביישום הסכמי אוסלו, עד כדי דאגה בקרב חוגים לאומיים מפני אובדן הזהות הערבית הקיבוצית בהעדרו של הציר הפלסטיני, שמילא תפקיד מרכזי בגיבוש הדוקטרינה הלאומית הפן-ערבית.

אבל כשם שהסכם אוסלו נתן את האות לפריצת מעגל החרם וכינון יחסים דיפלומטיים עם ישראל, כך היו קריסתו של התהליך ופרוץ אינתיפאדת אל-אקצא גורם מכריע בהחלטתם של אותם משטרים לנתק את הקשרים עם ישראל, חלקן כמעט מיד וחלקן לאחר כמה שנים. גם במקרה זה, הסיבה הייתה התגובה הציבורית החריפה מבית על מאות הקורבנות הפלסטיניים כבר בשבועות הראשונים של האינתיפאדה, מה גם שלא היה להן אינטרס ביטחוני מוגדר (כמו למצרים וירדן) שמנע מהן לעשות זאת. אבל גם ירדן ומצרים, שראו עצמן מחויבות להסכמי השלום שחתמו עם ישראל, בראש וראשונה מכוח הערבויות של ארה"ב להסכמים אלה, החזירו לפרק זמן ממושך את שגריריהן בישראל, בבחינת המעט שיכלו לעשות לנוכח התביעות של גורמי האופוזיציה לנתק לחלוטין את הקשרים עם ישראל.

הסכסוך הישראלי-ערבי אכן משמש לעיתים קרובות הסבר זמין למדינאים וחוקרים לתלות בו את הקולר לתופעות שונות, החל מתת-התפתחות כלכלית של העולם הערבי, עבור בטרור אסלאמי בין-לאומי, ועד ההתגייסות לאחרונה של ג'יהאדיסטים לכוחות ארגון המדינה האסלאמית. אפשר וצריך להטיל ספק בתקפות הגישה הנוטה להסביר כל תופעה שלילית באזור

הכחשת מרכזיותו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ביחסיה של ישראל עם מדינות ערב משרתת את עניינם של אלה שאינם רוצים בשום הסדר שיחייב את מסירת שטחי הגדה המערבית ומזרח ירושלים לידי הפלסטינים.

כבר למחרת חתימתו הניע הסכם אוסלו את ירדן להיכנס למשא ומתן עם ישראל, בשל מורכבות היחסים בין המשטר ההאשמי לבין הפלסטינים בירדן ובגדה המערבית. אבל העובדה שמרוקו, תוניסיה, מאוריטניה, עומאן וקטר-מדינות שהסכסוך היחיד שלהן עם ישראל נבע מ"הבעיה הפלסטינית"-מיהרו להכיר בישראל ולכונן קשרים דיפלומטיים עמה, המחישה את מרכזיותה של בעיה זו ביחסן כלפי ישראל. יתר על כן, מדינות ערביות רבות, כולל כאלה שלא כוננו יחסים דיפלומטיים עם ישראל, נטלו חלק במשא ומתן הרב-צדדי שהתנהל בשנים 1994-1996 ועסק בסוגיות של שיתוף פעולה אזרחי. ועוד, הליגה הערבית ביטלה באורח רשמי את החרם מדרגה שנייה ושלישית והותירה על כנו רק את החרם על קשרים כלכליים ישירים בינן לבין ישראל, שגם הוא נעשה בינתיים חלקי מאוד.

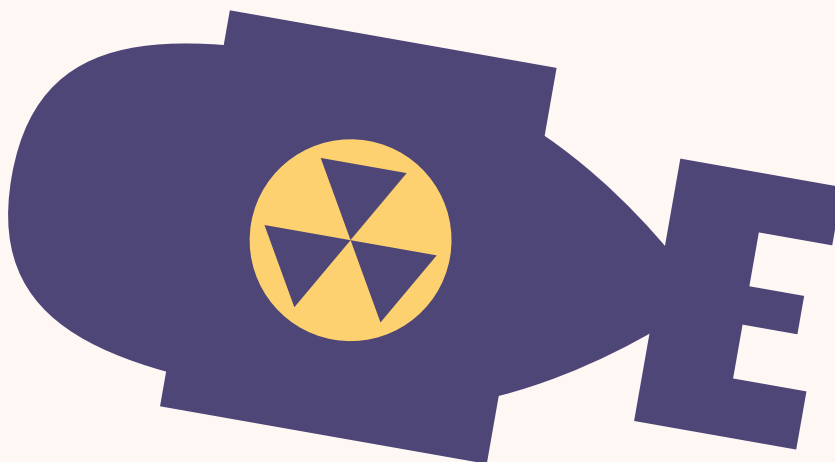
המדינות שכווננו יחסים דיפלומטיים עם ישראל

פרופ' אברהם סלע הוא פרופ'
אמריטוס מהמחלקה ליחסים בין-לאומיים
באוניברסיטה העברית בירושלים.

זה כאילו היא נובעת מהסכסוך הישראלי-ערבי או מהסכסוך הישראלי-פלסטיני.

באותה מידה, הכחשת מרכזיותו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני משרתת את עניינם של אלה שאינם רוצים בשום הסדר שיחייב את מסירת שטחי הגדה המערבית ומזרח ירושלים לידי הפלסטינים. אין בכך כדי להפחית ולו במעט מתקפות העובדה ההיסטורית שלב ליבו של הסכסוך האזורי הוא הסכסוך הפנימי, היהודי-ערבי, המתקיים בתוך גבולות ארץ-ישראל המנדטורית. כאן, בתוך גבולות אלה, ייקבע עתידה של מדינת ישראל. עד אז, המשך הסכסוך הפנימי אינו רק אבן נגף לכינון יחסי שלום בין ישראל לבין מדינות ערביות ומוסלמיות נוספות, הוא מסכן את קיומם של יחסי השלום הקיימים, בראש וראשונה עם ירדן ומצרים, שלא לדבר על הסחף במעמדה הבינלאומי של ישראל בזירה הבינלאומית.

7

איראן כמדינת סף גרעינית: סכנה והזדמנות

ד"ר רוז צימט

הכרה בין-לאומית במעמדה של איראן כמדינת סף גרעינית מציבה סכנות לא רק בפני הקהילה הבין-לאומית אלא גם בפני האגף השמרני בהנהגת איראן. הסרת הסנקציות תאיץ תהליכי עומק של שינוי חברתי, כלכלי, תרבותי ופוליטי באיראן, אשר עשויים להחליש את מעמדו של המשטר. בהעדר חלופות יעילות עשוי דווקא הסכם הגרעין המתגבש לספק למערב - כמו גם לדורשי השינוי באיראן עצמה - את ההזדמנות לזרז את השינוי הפוליטי-החברתי במדינת הסף הגרעינית החדשה.

הגרעין כתירוץ וכתעודת ביטוח: תפיסות היסוד של המשטר האיראני

היכולת להגיע להסדר מדיני בין איראן לבין המערב תלויה במידה רבה בנכונותו של המנהיג העליון, עלי ח'אמנהאי, להסכים לפשרה אסטרטגית, שתעלה בקנה אחד עם דרישות המינימום של המערב להרחיק את איראן בשנה אחת לפחות מהיכולת "לפרוץ קדימה" לעבר נשק גרעיני. אלא שח'אמנהאי לא שינה את תפיסתו הגורסת כי יכולת סף גרעינית צבאית מהווה "תעודת ביטוח" הכרחית להמשך שרידות המשטר.

תוכנית הגרעין האיראנית, שהוקפאה בעקבות המהפכה האסלאמית (1979) בהוראת מכוון המהפכה, אייתוללה רוחאללה ח'ומייני, חודשה בשנות השמונים לנוכח מאמציה של עיראק לפתח נשק בלתי-קונבנציונלי. בסוף שנות השמונים השמיעו כמה ממנהיגי איראן שורה של התבטאויות מהן השתמע שבתנאים מסוימים עשויה איראן לפתח נשק גרעיני או לפחות אינה פוסלת אפשרות זו. מדבריהם עלה כי שיקול כפול צריך להרריך את איראן לפתח נשק גרעיני: היותו נשק בעל יכולת הכרעה והיותו נשק בעל יכולת הרתעה אפקטיבית נגד אויביה של איראן. משנות התשעים נעלמו הצהרות אלה כמעט לחלוטין, ככל הנראה מתוך הבנתה של איראן שהן מזיקות לעניינה ועלולות לגרום להגברת הלחצים עליה בנושא הגרעיני.

ראיית האופציה הגרעינית כתעודת ביטוח לשרידות המשטר פוגעת במידה רבה ביעילותן של הסנקציות כאמצעי לשינוי אסטרטגיית הגרעין האיראנית. הסנקציות תרמו אומנם במידה משמעותית להחלטת איראן לשוב לשולחן המו"מ, אך ספק רב אם החרפתן תוביל לויתור על האופציה הצבאית, הנתפסת על-ידי המשטר כחיונית לשרידותו. זאת ועוד, החרפת הסנקציות והעמקת המשבר הכלכלי באופן שיציב איום

בעת כתיבת מאמר זה טרם ברור האם יצליחו נציגי איראן ושש המעצמות להגיע להסכם מסגרת גרעיני. חרף התקדמות משמעותית שהושגה, ככל הנראה, בסבב השיחות שהתקיים בסוף חודש פברואר בונבה סוגיות רבות נותרו עדיין פתוחות. דיפלומטים מערביים טוענים כי האיראנים הסכימו להפעיל 6,000 צנטריפוגות מתוך 9,400 שהם מפעילים כיום, ולהשאיר באיראן כ-500 ק"ג של אורניום מועשר לרמה נמוכה. האיראנים הציגו גם הצעה חלופית, לפיה ימשיכו להפעיל 6,500 צנטריפוגות וישמרו בידהם 300 ק"ג בלבד של אורניום מועשר לרמה נמוכה. לאחר 10 שנים יגדל משמעותית מספר הצנטריפוגות שיפעילו.

בתום סבב השיחות בונבה נראה כי הסוגיה המרכזית שעדיין נותרה במחלוקת היא דרישתה של איראן להסרה מלאה ומירית של כל הסנקציות המוטלות עליה. עם פתיחת סבב השיחות האחרון במונטרה שבשווייץ הצהיר שר החוץ האיראני, מוחמד-ג'ואד זריף, כי השגת הסכם תלויה בהסרת הסנקציות וכי על המערב להבין שלא ניתן להמשיך בסנקציות במקרה של הסכם.

הגרעין של ארצו בשנת 2003, שלא מנעה בסופו של דבר את הפלתו בסיוע מדינות המערב, מובאת על-ידי ח'אמנהאי כעדות לצדקת דרכה של איראן המסרבת להיכנע לדרישות המערב בתמורה להטבות המערביות, המשולות ל"סוכריית מקל לילדים".

כלכלה או צנטריפוגות: הגרעין האיראני בין ח'אמנהאי לרוחאני

גם אם לתפיסות יסוד אלה שותפה צמרת המשטר האיראני כולה, הרי שלא ניתן להתעלם מהבדלי ההשקפות בין ח'אמנהאי לנשיא חסן רוחאני ביחס להסכם המתגבש. עתידו הפוליטי של הנשיא רוחאני תלוי במידה רבה בהשגת הסכם, שיוביל להסרת הסנקציות הכלכליות ויסייע לו במימוש התחייבותו לאזרחי ארצו לשפר את מצבם הכלכלי. הנשיא מכיר בכך שחילוף הכלכלה האיראנית מן המשבר העמוק שבו היא נתונה בשנים האחרונות מחייב את הסרת הסנקציות גם במחיר של פשרות בסוגיית הגרעין. הכרה זו מצאה ביטוי בהכרותו של רוחאני במהלך מערכת הבחירות, שעליה חזר גם בנאומו בפני סטודנטים באוניברסיטת "שהיד בהשתי" בטהראן בדצמבר 2013, לפיה הצנטריפוגות צריכות להסתובב ובלבד שגם חיי האזרחים והכלכלה ינועו קדימה. בנאום בפני משתתפי ועידת "כלכלת איראן" שהתקיימה בטהראן בראשית השנה הצהיר הנשיא כי "האידיאלים שלנו אינם תלויים במספר הצנטריפוגות".

ההקלות בסנקציות בעקבות הסכם הביניים שנחתם בז'נבה, לצד מדיניות כלכלית אחראית של הממשלה בהשוואה למדיניותו הפופוליסטית של אחמדינו'אד, הובילו אומנם לשיפור מסוים במצב הכלכלי במדינה. האינפלציה ירדה באופן משמעותי, שיעור האבטלה

משמעותי על המשטר עלולות אף להגביר את הקולות באיראן בדרישה לפרוץ לנשק גרעיני במטרה להרתיע את המערב ולא לצו להסיר את הלחץ מעל איראן.

ח'אמנהאי גם לא נסוג מעמדתו לפיה תוכנית הגרעין מהווה רק תירוץ בידי המערב על מנת ללחוץ על איראן, לבודדה ולהחלישה על מנת להכשיר את הקרקע למימוש היעד האסטרטגי המרכזי: שינוי המשטר האסלאמי. בנאום שנשא לציון יום השנה ה-35 למהפכה האסלאמית טען ח'אמנהאי כי ארצות-הברית ממשיכה במאמצייה לקדם שינוי משטר באיראן. "פוליטיקאים אמריקאים טוענים בפני פקידים איראנים שאין כוונתם לשנות את המשטר באיראן", אמר ח'אמנהאי, "אך הם משקרים. הם לא יהסו אף לא לדקא אחת אם יוכלו להרוס את הבסיס של הרפובליקה האסלאמית". בנאום בפני חברי מליציית הבסיג' של משמרות המהפכה בסוף 2014 שב ח'אמנהאי על עמדתו לפיה סוגיית הגרעין מהווה רק תירוץ בידי ארצות-הברית למנוע את התקדמותה הטכנולוגית של איראן. בהזדמנות אחרת הוא הדגיש כי מאמצי המערב להעצים את האיום הגרעיני האיראני מבוססים על שקר משום שהמערב חושש מפני איראן אסלאמית ולא מפני איראן גרעינית.

בעיצומו של המו"מ הגרעיני בין איראן למערב פרסם האתר הרשמי של המנהיג העליון אינפוגרפיקה תחת הכותרת: "הגרעין הוא תירוץ". האינפוגרפיקה הציגה תשעה גפרורים המסמלים טענות המועלות על-ידי המערב נגד איראן בסוגיות שונות, כגון: היחס לישראל, התמיכה ב"מחנה ההתנגדות" באיזור, תוכנית הטילים האיראנית וזכויות האדם באיראן. טענות אלה עתידות, בראיית המשטר האיראני, לשמש את מדינות המערב להצדקת מדיניותן העוינת כלפי הרפובליקה האסלאמית גם אם תיפתר סוגיית הגרעין. הסכמתו של מנהיג לוב לשעבר, מועמר קדאפי, להתפרק מתוכנית

בוטח בה. בנאום בראשית השנה הוא שב וכינה את ארצות-הברית בתואר "שטן" וטען כי שיחות הגרעין הוכיחו לכולם את עיונותה של אמריקה כלפי איראן, האסלאם והמוסלמים.

חוסר האמון הבסיסי של ח'אמנהאי במערב, ובמיוחד בארצות-הברית, הוא שעמד במידה רבה בבסיס התנגדותו הנחרצת להסכם גרעיני בשני שלבים: הסכם מסגרת עד סוף מרץ, שיכלול עקרונות כלליים בלבד, ולאחר מכן הסכם מקיף ומפורט עד 1 ביולי. בפגישה עם מפקדי חיל האוויר האיראני הסביר ח'אמנהאי את התנגדותו בכך שניסיון העבר מראה כי המעצמות ינצלו את פרק הזמן בין ההסכמים כדי להתחמק מיישום ההסכם בטיעונים שונים. גם את דרישתה של איראן להסרה מלאה ומידית של הסנקציות כבר עם חתימת ההסכם ניתן להסביר, בין היתר, בחשש מצד המנהיג כי מדינות המערב לא יעמדו בהתחייבותן בעניין זה. ח'אמנהאי טען לאחרונה שניתן כי גם אם איראן תיכנע לדרישות המערב לא יסירו אויביה את הסנקציות, מכיוון שהם מתנגדים לעצם מהותה של המהפכה האסלאמית.

תפיסותיו הבסיסיות של המנהיג העליון וחדרנותו העמוקה ביחס למערב עלולות להקשות עליו לחתום על הסכם הגרעין המתגבש, על אף ההישגים המשמעותיים הטמונים בו מבחינת איראן. ההסכם מכיר אומנם באיראן כמדינת סף גרעינית וצפוי להאריך את משך הזמן הדרוש לה להשגת נשק גרעיני בהיתן החלטה פוליטית לשנה לכל היותר, אך גם מטיל מגבלות משמעותיות על פעילותה הגרעינית למשך עשר שנים לפחות. משך זמן זה משמעותי במיוחד מבחינתו האישית של ח'אמנהאי, שספק רב אם יאריך ימים עד פקיעת ההסכם. אולם, אף שהוא עשוי להירשם בספרי ההיסטוריה כמי שהוביל את ארצו בנחישות אל עבר סף גרעיני, הוא גם עלול להיות

פחת וניכרת עליה מסוימת בשיעור הצמיחה. המשך האיראני ניצב, עם זאת, בפני משבר עמוק שאף העמיק בעקבות הירידה החדה במחירי הנפט בחודשים האחרונים. ירידת המחירים כבר חייבה את הממשלה לבצע קיצוצים בתקציב המדינה, שייכנס לתוקפו בתחילת השנה האיראנית החדשה במרץ 2015, ולהטיל גזירות כלכליות חדשות הכוללות, בין היתר, הטלת מיסים וביטול תשלום הקצבאות החודשיות, שהמירו בשנת 2010 את הסובסידיות הממשלתיות על מוצרי אנרגיה למיליוני אזרחים המשתכרים שכר גבוה יחסית.

בעוד שהנשיא רוחאני מכיר בצורך להשיג בהקדם הסכם קבוע עם המערב, ממשיך ח'אמנהאי להכריז כי הדרך הטובה ביותר להתמודד עם הסנקציות המערביות היא באמצעות "כלכלת התנגדות" שעיקרה הפחתת התלות האיראנית בגורמים חיצוניים והישענות עצמית. בנאום בפני אזרחים ממחוז אזרביג'אן המזרחית בפברואר השנה ציין המנהיג את צמצום התלות הכלכלית בנפט ואת קידום תהליך ההפרטה כאמצעים להשגת פריחה כלכלית, ואמר שכלכלת התנגדות תעניק לאיראן חסינות מפני איומים חיצוניים וסנקציות.

הברלי הגישות בין המנהיג לנשיא באים לידי ביטוי גם ביחס למדיניות כלפי ארצות-הברית. ההכרה בצורך להגיע להסדר גרעיני עם המערב, שיאפשר את הסרת הסנקציות הכלכליות, אילצה את ח'אמנהאי להתיר לרוחאני לנהל משא ומתן עם ארצות-הברית. אך בשונה מעמדת הנשיא, שרואה בהידברות הישירה עם ארצות-הברית פוטנציאל לאימוץ מדיניות פתוחה יותר כלפי המערב, נותר המנהיג העליון בעמדתו העקרונית השוללת כל אפשרות לנרמול היחסים בין המדינות. במספר הזדמנויות בשנה האחרונה תקף ח'אמנהאי בחריפות את ארצות-הברית והדגיש כי אינו

באופן מירי. אלא שהתנהלותה ההססנית של ארצות-הברית מול צפון-קוריאה, למשל, אינה מותירה מקום רב מדי לאופטימיות ביחס לסיכוי לגייס את הקהילה הבין-לאומית לפעולה יעילה נגד איראן במקרה של הפרת ההסכם על-ידיה. צפון-קוריאה השלימה בהצלחה את תהליך התחמשותה הגרעינית על אף מאמציה של הקהילה הבין-לאומית, שלא נקטה פעולת עונשין ממשית נגדה גם לאחר שערכה ניסוי גרעיני.

הלגיטימציה שניתנה במסגרת הסכם הגרעין המתגבש למעמדה של איראן כמדינת סף גרעינית מספקת תשובה לשאלה המעסיקה את חוקרי איראן מזה למעלה מעשור: איזו מבין שתי הרכבות תגיע ראשונה אל התחנה הסופית: הרכבת הנושאת את בשורת הגרעין או זו הנושאת את בשורת השינוי החברתי-הפוליטי באיראן. בנאומו בפני הקונגרס התייחס ראש הממשלה בנימין נתניהו למשך ההסכם, התקף לעשר שנים, ואמר כי מדובר ב"הינד עפעף בחיי אומה ומדינות". נתניהו ציין כי אינו מאמין שהמשטר האיראני ישתנה בקרוב, במיוחד "כשהוא יכול ליהנות משני העולמות: תוקפנות כלפי חוץ ברחבי העולם ושגשוג בפנים". צודק ראש הממשלה בספק שהטיל באפשרות לשינוי המשטר באיראן בזמן הקרוב. אף על-פי כן, ובהעדר הסכם שאינו מותיר תשתית גרעינית בידי איראן, ייתכן כי את ההזדמנות לצמצום האיום הנשקף מצידה ראוי לחפש דווקא בתהליכי העומק הפנימיים המתרחשים בה ועשויים אף להתעצם בעקבות הסרת הסנקציות.

36 שנים לאחר המהפכה האסלאמית ניצבת איראן בפני משבר כלכלי חמור, והפער בין הציבור לבין מוסדות המשטר הולך ומתרחב. המשבר הכלכלי נובע בחלקו מבעיות מבניות במשק האיראני, כרוגמת תלות בהכנסות המדינה מנפט, חולשת המגזר הפרטי ושחיתות בהיקף נרחב, בחלקו מניהול כלכלי

הסרתן המוחלטת של הסנקציות על איראן עלולה להפוך לחרב פיפיות עבור האגף השמרני במשטר, משום שהיא עשויה להגביר את חשיפתה של איראן להשפעות מערביות ולחזק את מעמד הביניים, הנחשב סוכן מרכזי לשינוי פוליטי.

מוכתם בגין הסכמתו "לשתות את כוס התרעלה" ולספוג מגבלות משמעותיות וממושכות על תוכנית גרעין שפותחה משך שנים כה רבות.

הסכם הגרעין: סיבה לדאגה אך אולי גם הזדמנות

מבחינת ישראל והמערב מספק ההסכם המתגבש סיבה מוצדקת לדאגה. הוא מותיר באיראן את תשתיות הגרעין ומבטיח להסיר את כלל המגבלות על פעילותה הגרעינית בתוך 10-15 שנים לכל היותר. זאת ועוד, הסרת הסנקציות הכלכליות כבר בשלב הראשון של מימוש ההסכם תקשה מאוד על המערב להגיב במקרה של הפרת סעיפי ההסכם מצד איראן. בריאיון לרשת "אל-ערביה" הבטיח מזכיר המדינה האמריקאי, ג'ון קרי, כי אם תפר איראן את ההסכם תחזור האופציה הצבאית לעמוד על הפרק

לדורשי השינוי באיראן עצמה – את ההזדמנות לזרז את השינוי הפוליטי-החברתי במדינת הסף הגרעינית החדשה.

כושל ובחלקו מהשלכות הסנקציות. במקביל הולך ומתרחב הפער בין הציבור למוסדות המשטר. אזרחי איראן, ובעיקר בני הרור הצעיר, דורשים את פתרון מצוקותיהם ואת הגברת חירויותיהם ומתרחקים בהדרגה מערכי המהפכה.

הקלת הסנקציות מציבה הזדמנות לשיפור הכלכלה שיש בה לתרום ליציבות המשטר. הסרתן המוחלטת של הסנקציות עלולה, עם זאת, להפוך במוקדם או במאוחר לחרב פיפיות עבור המשטר. היא עשויה להקל את מצוקות האזרחים אך גם להגביר את חשיפתה של איראן להשפעות מערביות ולחזק את מעמד הביניים הנחשב סוכן מרכזי לשינוי פוליטי. הצלחתו של רוחאני להגיע להסדר עשויה לספק את דרישות הציבור, אך גם להגביר את הציפיות למימוש רפורמות אזרחיות מרחיקות לכת שיש בהן כדי לערער את ערכי המהפכה. שובן של חברות זרות לשווקים האיראנים עשוי אף לסכן את האינטרסים הכלכליים של משמרות המהפכה, שחדירתם לפרויקטים כלכליים הואצה בעקבות הפסקת פעילותן של חברות מערביות באיראן. דחיקת רגליהם של משמרות המהפכה מפרויקטים כלכליים גדולים בשנים הקרובות אינה סבירה גם לאחר הסרתן המוחלטת של הסנקציות בשל חולשת המגזר הפרטי באיראן. אולם שובן של חברות זרות לשווקים האיראנים עשוי להגביר את השתלבות הכלכלה האיראנית בכלכלה העולמית באופן שיוביל להרחבת חשיפתה של החברה להשפעות מערביות, שאינן מוגבלות לתחום הכלכלי בלבד.

אין בתהליכים אלה כדי להוביל בהכרח לשינוי פוליטי באיראן, אך הם עשויים להציב בעתיד אתגר חמור בפני המשטר, במיוחד אם זה יעמוד בפני משבר משמעותי, כמו למשל הסתלקותו של המנהיג העליון הנוכחי. בהעדר חלופות יעילות אחרות עשוי דווקא הסכם הגרעין המתגבש לספק למערב – כמו גם

ד"ר רו צימט הוא עמית מחקר בפורום לחשיבה אזורית וחוקר במרכז אליאנס ללימודים איראנים באוניברסיטת תל-אביב.

8

הדיאלוג הטורקי-כורדי: אוטונומיה או הגדרה מחדש של הלאום?

פרופ' דרור זאבי

מפלגת השלטון בטורקיה מקדמת את תהליך השלום עם הכורדים כחלק מהתהליך המבורך בעיניה של פירוק הרפובליקה הכמאליסטית. ארדואן מוכן להקריב מרכיב בהגדרה הלאומית של מדינתו במסעו לחידוש עברה הדתי והאימפריאלי המפואר של טורקיה. המשמעות המעשית היא נכונותה של טורקיה להכיר בזכותם של הכורדים להשתמש בשפתם ולהתאגד פוליטית.

הטורקית. הפעם דומה שהוא מנוהל באינטנסיביות ובחשאי רבה.

אולם למשקיף מבחוץ כלל לא ברור אם יש באמת תהליך שלום, ובאיזה שלב הוא נמצא. השיח הטורקי הגלוי מזכיר קצת את ימי אוסלו שלנו: התחושה בקרב רבים מהישראלים והפלסטינים הייתה שהשלום ממש בהישג יד – הנה הנה חותמים על הסכם והסיוט נגמר, ובעצם בשני הצדדים לא הייתה הבנה שהפער בין שאיפות שני הצדדים גדול מכדי לגשר עליו בהסכם מהיר.

טורקים הרריים

במשך שנים ארוכות מאז 1967 התרגלנו, פלסטינים וישראלים כאחד, להגדיר את תהליך השלום שלנו כסדרה של שאלות על חלוקת רכוש: איפה יעבור הגבול, מי ישלוט במקומות הקדושים וכיצד תיפתר שאלת הפליטים, שאלות שאם נגיע להסכמה עליהן נוכל לחתום על הסכם שלום ולסיים את הסכסוך. הריון המעגלי הזה יצר אצלנו התניה עמוקה בין שלום לבין היפרדות. אולם ההסדרים הנדרגים בין הטורקים לכורדים אינם קשורים לחלוקה טריטוריאלית אלא לשאלה אם אפשר להמיר את התפיסה הלאומית האקסקלוסיבית באידיאולוגיה רחבה מספיק כדי להכיל את שתי הקבוצות.

כדי להבין זאת נדרש הסבר קצר על ההיסטוריה של שני העמים הללו ושל הלאומיות בטורקיה.

כאשר האימפריה העות'מאנית הרב-אתנית, ששלטה מן הדנובה עד האוקיינוס ההודי, החלה לאבד שטחים בתחילת העת החדשה, ניסו מנהיגיה למצוא לה הגדרה מחודשת כיחידה בעלת זהות הומוגנית. בין האידיאולוגיות שריחפו בחלל האוויר היו "העות'מאניות", כלומר איחוד כל הציבורים האתניים באימפריה על בסיס הנאמנות ההיסטורית שלהם

מנהיג המחתרת הכורדית עברוללה אוג'אלאן, "אפו" כפי אנשיו, יושב בכלא באי אימראלי ליד איסטנבול מזה כחמש עשרה שנה. בשנים האחרונות הוא מנהל דיאלוג עם המנהיגות הטורקית, בעיקר מול ראש השירותים החשאים הקאן פידאן המגיע לבקר אותו בכלאו. בתחילת מרץ השנה הורה אוג'אלאן למפקדי המחתרת לכנס ועידה של הארגון באביב, וקרא להם להניח את נשקם ולקדם את השלום. תושבי טורקיה הכורדים שמחו על הבשורה, אולם המפקדים דורשים שאפו ישוחרר לפני הוועידה, ומכריזים שלא יסכימו להפסקת האש אם לא יופיע בפני הלוחמים.

השלטון הטורקי משרד אופטימיות ומכריז שהשלום קרוב. בסיבוב הקודם, לפני כשנה וחצי, מינה ראש הממשלה (היום הנשיא) ארדואן קבוצה של שישים אזרחים נשואי פנים – אישי ציבור, אקדמאים בעלי יוקרה, אנשי עסקים ותרבות – וקרא להם "החכמים". תפקידם היה להכשיר את לבבות הציבור לתהליך השלום עם הכורדים. החכמים נפגשו עם המנהיגות המקומית במחוזות המדינה והמהלך לווה בהתעניינות אינטנסיבית של התקשורת. בחודשים האחרונים נעלמו "החכמים" מן התודעה הציבורית, ופינו מקומם שוב למשא ומתן הישיר בין המנהיגות הכורדית לזו

השני הקים בסוף המאה התשע-עשרה חטיבות של פרשים כורדיים והעניק להם דרגות ונשק, הן כדי להרתיע את הרוסים במזרח הן כדי לדכא את המיעוטים הנוצרים מבית. הכורדים היו שותפים פעילים בטבח-העם שביצעו השלטונות בארמנים במהלך המלחמה, והקשר בינם לבין הטורקים הלך והתהדרק. אפילו המשורר והאידיאולוג הגדול של הלאומיות הטורקית – זֵיאַ גֶקָאֶלֶפ – היה כורדי במוצאו. רבים ביניהם השתתפו במאבק הלאומי של מוסטפא קֶמַאל (אטאטורק) לשחרור אנטוליה מעול הכובשים היוונים, הארמנים והצרפתים אחרי המלחמה.

אפילו כמאל התקשה תחילה להחליט מהו הלאום שעבורו הקים את המדינה החדשה. בדרישתו מחבר הלאומים לספח לטורקיה את מחוז מוסול בצפון עיראק הוא טען למעשה שחלק גדול מן התושבים באזור הם כורדים, ולפיכך קרובים אתנית לטורקים. ההצהרה הזאת לא הייתה טקטית בלבד. אחת האופציות שכמאל שקל באותם ימי בראשית הייתה לאומיות שתתבסס על ההיסטוריה האנטולית המשותפת. הרעיון של לאומיות טורקית אקסקלוסיבית, שאינה כוללת את הכורדים, התפתח רק בעקבות מרידות כורדיות בשנות העשרים ועל רקע הסתייגותם הגוברת משלטונו האוטוקרטי. בשנות השלושים הושלם המהלך: הלאומיות הכורדית נדחקה לשוליים, הטורקיות ניצחה, וכמאל אימץ את שם המשפחה "אטאטורק" – אבי הטורקים.

אולם שלא כמו הממסד היהודי-ישראלי, שבחר בלאומיות אקסקלוסיבית אבל התיר לערבים ללמוד בבתי הספר שלהם את שפתם, ניסו הטורקים להשכיח לגמרי את הלאומיות היריבה ולכפות על הכורדים הומוגניות אתנית ותרבותית. רשמית הכורדים הוגדרו "טורקים הרריים" והטענה הייתה שבמשך מאות שנים של חיי פרא בהרים שכחו את שפתם הטורקית, וצריך להחזיר אותם לחיק האומה. תהליך הריכוז הזה גבר

לשושלת ולתרבות העות'מאנית; "פאן-אסלאם" שמשמעותו איחוד פוליטי של כל המוסלמים בגבולות המדינה ומעבר לה והחרגתם של הציבורים הלא-מוסלמים מן הלאום; או ה"פאן-טורקיות" (שנקראה אז "תוראניות") אשר ביקשה לאחד את כל דוברי הטורקית מן הרמה המונגולית עד הבלקן, ולהוציא מן הכלל כל מי שאינו מזוהה כטורקי.

החלום לייצר זהות לאומית "עות'מאנית" התרסק בשלב מוקדם. קשה היה למצוא מכנה משותף רחב בין צ'רקים סונים לבין קרואטים קתוליים, או בין ערבים שיעים לבין בולגרים אורתודוקסים. האופציה השנייה, פאן-אסלאם, והשלישית, פאן-טורקיות, נותרו עד היום אידיאל בלתי ממומש שקבוצות שונות חולמות עליו. אולם כבר בתחילת המאה העשרים התברר שאין אפשרות לאחד את כל המוסלמים באזור למדינה אחת, וכן שאין סיכוי אמיתי לחיבור פוליטי בין שלל העמים דוברי הניבים הטורקיים ככל רחבי אסיה.

העשור שבו שלטו הטורקים הצעירים, מ-1908 עד 1918, היה מעבדה לבחינת אידיאולוגיה רביעית – יצירה מלאכותית של לאום על ידי קידום ה"טורקיות" בגרסתה המוסלמית סונית בקרב כל תושבי האימפריה. בשנים שלפני המלחמה פעלו שליטי המדינה לכפות את הטורקיות – כתרבות וכשפה – על הערבים ועל הכורדים, ולחסל אתנית ופיזית את הקבוצות שלא התאימו לאידיאל הזה – הארמנים, האשורים, ולבסוף גם היוונים. אחרי בגידתם של הערבים במרד הגדול במלחמת העולם הראשונה, ואחרי חיסולם ודחיקתם החוצה של המיעוטים האחרים נותרו באנטוליה שתי קבוצות אתניות עיקריות – טורקים וכורדים – והשאלה הייתה אם תימצא אידיאולוגיה שתאפשר לשתייהן להתקיים יחדיו.

עוד לפני עליית הטורקים הצעירים נוצרה בין שתי הקבוצות הללו סימביוזה יעילה. הסולטאן עבדולחמיד

אם ממשלת טורקיה לא תשלב את ההנהגה הכורדית הצעירה במשא ומתן המתחדש על השאיפות הלאומיות של הכורדים, הסבב הנוכחי של המו"מ עלול לקרוט כמו קודמיו.

ובהנהגה, והצליחו למשול בעמים שסביבם ולהוביל אותם להצלחה. אלה הטוענים כך שוכחים שבונים האימפריה, אנשי הצבא, המפקדים והשרים, הגיעו מכל העמים שאכלסו אותה: צ'רקסים, אלבנים, בולגרים, ערבים, יוונים וכל השאר. הטורקים לא זכו בה ליחס מועדף ואפילו הסולטאן לא הגדיר את עצמו כטורקי. אולם כידוע עוברות מעין אלה הן עניין להיסטוריונים מקצועיים בלבד. חלומם של הכוחות המובילים את טורקיה היום הוא להקים מחדש את האימפריה הטורקית, ולשם כך צריך להחליף את המבנה המדיני הקיים. בעיני חברי הפרלמנט של ה-AKP, לפיכך, תהליך השלום עם הכורדים נתפס כחלק מתהליך פירוק הרפובליקה הכמאליסטית. במאזן שבין טורקיות לבין דתם וחלומם האימפריאלי הם מוכנים לוותר על חלק מן ההגדרה הלאומית כדי לקדם את החלום, ולהעניק לכורדים תחושה שהם חלק מאותה קבוצה על-לאומית שאישה את האימפריה ההיא. המשמעות המעשית היא

בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים ואפשר לומר שהצליח חלקית. מיליוני כורדים שהיגרו או נדחקו למערב המדינה נטמעו באיסטנבול ובאנקרה, שכתו את לשונותיהם המקוריות ומזדהים כטורקים. אולם לצד תהליך הטמיעה הובילו הדיכוי ורמיסת הזהות גם לייסוד המחתרת הכורדית ב-1978, ולמרד שנמשך עד היום.

מאבקם של הכורדים בשנים האחרונות נסוב לכאורה על הזכות להשתמש בלשונותיהם בכתי הספר, על הזכות להיבחר לפרלמנט כמפלגה (איסור מפלגות אתניות ואחוז חסימה גבוה בבחירות - 10% - מאלצים את המועמדים הכורדים להיבחר כעצמאיים ולא כמפלגה), על אוטונומיה תרבותית, ועל שילוב מלא יותר בממשלי מחוזותיהם. אולם לצד הדוגלים בהמשך החיים במדינה משותפת יש אחרים השואפים להיברל ואולי אף להתחבר למובלעות הכורדיות בצפון עיראק ובצפון סוריה.

חיסול הרפובליקה הכמאליסטית

עלייתה של מפלגת AKP הניאו-אסלאמיסטית בראשות ארדואן לשלטון ב-2002, סימנה את תחילת הסוף של הרפובליקה הטורקית החילונית שנוסדה על ידי מוסטפא כמאל ויצרה סיכוי לשינוי. ארדואן וחבריו הביעו סלידה עמוקה מהמשטר הכמאליסטי, שהצטייר כלפי חוץ כליברלי ומודרני אולם פעל באכזריות וחוסר-רחמים כלפי כל מי שהתנגד לו מבית. ברגע שהרגישו ביטחון בשלטונם והצליחו לדחוק את מפקדי הצבא והרשות השופטת לפינה, החלו האסלאמיסטים במהלך של פירוק הרפובליקה החילונית.

חברי מפלגת השלטון גאים אמנם בלאומיותם הטורקית, אבל חולמים על חידוש ימיה של האימפריה העות'מאנית. בדמיונם הייתה זו אימפריה שבנו טורקים ובמסגרתה הוכיחו את יכולתם המופלאה בניהול

במידה רבה של צדק, שהתקווה הזאת עלולה לחזק את האירידנטה בתוך טורקיה, ולהוביל רבים מתושביה הכורדים לשאוף להתחבר לאחיהם. בהקשר לכך יש אף שמועות שהממשלה כבר איבדה את אחיזתה ביישובים כורדים רבים בדרום-מזרח המדינה, הנשלטים בידי המפלגות הכורדיות המסונפות למחתרת, וכוחות המשטרה והצבא חוששים להיכנס אליהם.

הממשלה, לפיכך, ממחרת לקדם את המשא ומתן, אולם לא בטוח שהם מדברים עם האנשים הנכונים. אוג'אלאן היושב בכלא ניזון מאינפורמציה חלקית, ואין לו יכולת להעריך את הלכי הרוח הנוכחיים בקרב אנשיו. כסמל המאבק הוא זוכה לכבוד רב בקרב הכורדים בטורקיה, אולם אלה מקשיבים בעיקר למנהיגים הצעירים יותר – חברי הפרלמנט הטורקי סלאהטין דמירטאש וליילה זאנה החותרים לאוטונומיה תרבותית, ומנהיגי מחתרת הפ.ק.ק. היושבים בהרי קנדיל שבמשולש הגבולות איראן-עיראק-טורקיה, ורוצים הרבה יותר. אם לא ייעשה מאמץ לשלב את הללו במשא ומתן, הוא עלול לקרוס כמו קודמיו.

פרופ' דרור זאבי הוא מייסד-שותף של אתר "אפשר לחשוב" והפורום לחשיבה אזורית, ומרצה בכיר במחלקה להיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת בן גוריון.

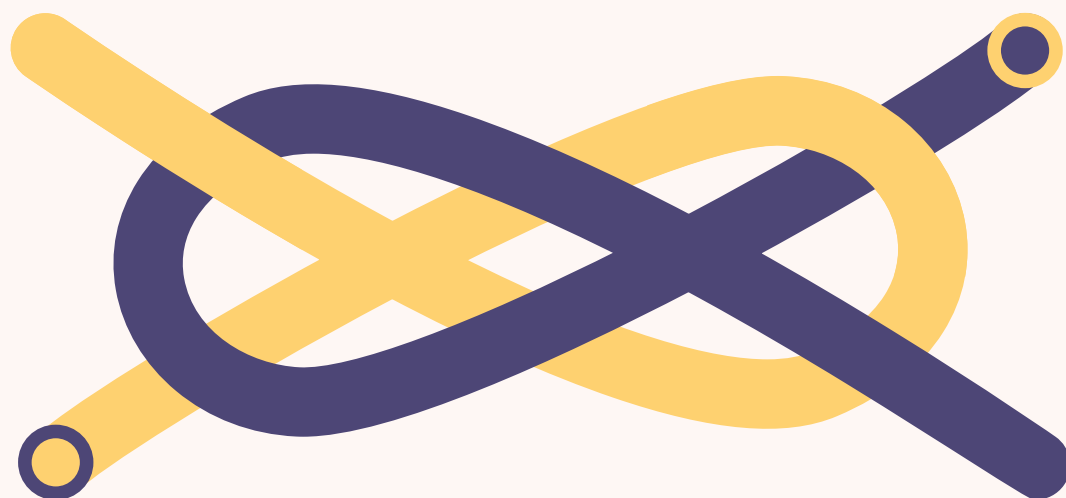
נכונות להכיר בזכותם של הכורדים להשתמש בשפתם ולהתאגד פוליטית.

מדוע עכשיו?

ממשלתו של ארדואן מנסה להגיע להסדר עם הכורדים מזה מספר שנים, אולם עתה דומה שהמאמץ נרחב ומקיף יותר. הממשלה שומרת את הקלפים קרוב לחזה ומטילה צנזורה קפדנית על כל המגעים ונושאי הדיון. ראש השירותים החשאיים הקאן פיראן הוא דמות מפתח בעניין זה, ועל אף חוסר האמון המושרש בין הצדדים רבים מאמינים שהצליח לרכוש את אמונו של אוג'אלאן. לפני מספר חודשים הודיע על התפטרותו וכוונתו להיכנס לפוליטיקה כחבר במפלגת השלטון, אולם לאחר שארדואן הביע זעם על ההחלטה החליט להשאר בתפקידו. ככל הנראה חשש ארדואן לאבד את הדמות המרכזית במשא ומתן.

אחת הסיבות ללחץ שארדואן נתון בו ולרצונו לקדם את הפשרה הפוליטית היא שאיפתו לשנות את חוק מוסד הנשיאות ולהעניק לעצמו כוח פוליטי רב יותר. לשם כך נדרש רוב מיוחס של שני שלישים מחברי הפרלמנט, ולמפלגת השלטון יש רק כחמישים אחוז מהמושבים. לארדואן ברור שמפלגות האופוזיציה הטורקיות לא יתמכו בתכניתו, והוא מקווה שחברי הפרלמנט הכורדים יסייעו לו להוציא את ערמוניו מן האש ויתמכו בתכנית, בתמורה להסדר פוליטי.

יש להוסיף לכך את חששו של הממשל מן המצב בגבול הדרומי. הכורדים באזור זה הצליחו להשתחרר מצבת השלטון של אסד ולהביס את דאע"ש ככובאני, וכך זקפו את קומתם וחידשו את חלומם להקים מדינה באזור רוג'אוה בצפון סוריה, ובעתיד אולי אף לאחד אותה עם האזורים הכורדיים בעיראק ובטורקיה ולהקים מדינה כורדית גדולה ועצמאית. הממשל חושש,

9

מלחמת האזרחים בסוריה: בהמתנה לשוב שוויון

אליזבט צורקוב

מלחמת האזרחים בסוריה, שלפני ארבע שנים החלה כהתקוממות עממית נגד משטר אסד, גבתה עד כה את חייהם של 220 אלף איש לפחות, וסיומה עדיין לא נראה באופק. ככל שנמשכת המלחמה העקובה מדם הזו, ההסדר שיביא לסיומה מתרחק יותר ויותר, בפרט לנוכח העובדה שהכוחות המעוניינים בהמשך הלחימה, ובראשם דאע"ש, רק התחזקו בשנה האחרונה, ואינם מושפעים מהרצונות והאינטרסים של האוכלוסיה הסובלת. ללא שינוי דרסטי בנסיבות האזרחיות ובתמיכה החיצונית המוזרמת לצדדים הלוחמים, מלחמת האזרחים בסוריה צפויה להימשך עוד שנים.

במשא ומתן ללא הפסקת אש על מנת להביא לסיום הלחימה, וכ- 54% תמכו במשא ומתן עם המשטר רק אם הוא ילווה בהפסקת אש מיידית. עם זאת, קרוב ל-60% מהנשאלים תמכו בהמשך הלחימה ללא ניהול משא ומתן.

במחקר שנערך בקרב פליטים סורים בתורכיה בתחילת 2013 תמכו מעט למעלה מ-70% מהנשאלים במשא ומתן ללא תנאים עם המשטר, ורק כ-37% תמכו בהמשך הלחימה ללא מו"מ עם המשטר. פער זה בעמדות בין הפליטים לבין אזרחים הנמצאים במרחק של עשרות קילומטרים מהם בתוך סוריה נובע כנראה מכך שהפליטים משתוקקים לשוב הביתה, לכל בית שיש, ואילו התושבים שנותרו בסוריה מעוניינים להבטיח שהשלטון העתידי יהיה שונה.

בסיס התמיכה של המשטר

משטר אסד אינו מאפשר לחוקרים עצמאיים לנוע בשטחים שבשליטתו ולתחקר את האוכלוסייה לגבי עמדותיה. עם זאת, שלל סימנים מעידים על עייפות גוברת מהלחימה המתמשכת בקרב בסיס התמיכה של המשטר בתוך סוריה, המורכב כיום כמעט אך ורק מבני מיעוטים דתיים – עלוים, נוצרים ודרוזים. העדויות לעייפות הגוברת מהמלחמה כוללות נפקדות נרחבת מהשירות הצבאי, שמאלצת את המשטר לנהל מבצעי מעצרים וגיוס בכפייה, והפגנות נגד המשטר והגיוס הכפוי. בקרב הדרוזים, למשל, מרבית הגברים בגיל צבא נפקדים מהשירות.

בשל עריקות נרחבות, וכמובן מותם ופציעתם של עשרות אלפי חיילים, צבא אסד ירד מסדר כוחות של 325 אלף איש לפני המלחמה לכ-150 אלף בלבד. המחסור בכוח אדם אילץ את המשטר לפנות לגיוס של צעירים בוגרי השירות הצבאי לשורות המיליציות

אזרחי סוריה

מידת התמיכה של האוכלוסייה בסוריה בהמשך הלחימה קשה להערכה, מטבע הדברים. עם זאת, מספר מחקרים שנערכו באזורים שנמצאים בשליטת האופוזיציה ובקרב פליטים, לצד עדויות על המתרחש באזורים שבשליטת המשטר, מספקים הצצה אמינה לתחושות הרווחות בקרב אזרחי סוריה. כללית ניתן לומר כי לצד שני גושים מובהקים שתומכים בדרך כלל באחד מהצדדים הלוחמים, רבים בסוריה אינם תומכים באף צד. קבוצה זו, הכוללת רבים מבני מעמד הביניים העירוני הסולרים מאכזריותו של המשטר אך גם מהקיצוניות של המורדים, מכונה לעתים "הרוב הדומם" ותומכת בהסדר שיביא לסיום הלחימה. קשה להעריך את גודלה והאם היא מצדיקה את הכינוי "רוב".

האוכלוסייה המתנגדת למשטר

סקר שנערך בקיץ 2013 במחוזות חלב ואדלב בצפון סוריה, החשופים להפצצות והפגזות יומיומיות של המשטר, מעיד על התנגדות נרחבת למדי של האזרחים למשא ומתן עם שלטון אסד. כ-35% מהנשאלים תמכו

קפה, אוניברסיטאות ואוטובוסים. העצורים עוברים אימונים מוגבלים ונשלחים לחזית תוך ימים ספורים ממעצרם. עלווים ודרוזים, אוכלוסיות הנמנות על תומכי המשטר, הפגינו נגד הכוחות שנשלחו למבצע מעצרים אלה ואף ירו עליהם. לאחרונה החלו נשים עלוויות להקים מחסומים בכניסה לכפריהן כדי למנוע את גישתם של המגייסים לבני משפחתן הגברים. רבים מקרב העדה העלווית המתגוררים בכפרים באזור החוף זועמים גם על שליחת בניהם לחזית בעת שהם סובלים ממצב כלכלי ירוד, בעוד שהעלווים ממקורבי השלטון ממשיכים ליהנות מרמת חיים וביטחון אישי גבוהים יחסית בבירה דמשק.

עוד בשלב שבו הייתה ההתקוממות עממית ולא חמושה, רבים מקהילות המיעוטים תמכו במשטר הבעת', משום שהביא לשיפור ברמת חייהם ובמעמדם החברתי. הם גם תמכו באנשי כוחות הבטחון מבני עדתם שהשתתפו בהרג ובדיכוי ההפגנות. כאשר קבוצות מקרב המפגינים ועריקים מצבא אסד החלו להשתמש בנשק נגד הצבא, ובעיקר כאשר הצטרפו אסלאמיסטים לשורות המורדים לאחר מספר חודשי לחימה, המיעוטים נאחזו נואשות במשטר שנתפס כערובה לשרידותם, למרות ביקורתם על העדפתו של המשטר את בני שבטו של אסד, תת-קבוצה בתוך העדה העלווית. אף שאוכלוסיות רבות מתומכי המשטר חשות כיום שהן משמשות בשר תותחים של המשטר ולא דווקא מוגנות על ידו, רובן נותרות שקטות. עלווים הנוקטים עמדה נגד המשטר נעצרים בדיוק כמו מתנגדי המשטר הסונים, וחשופים לעינויים והוצאות להורג ללא משפט. נראה כי הסדר מדיני שהיה מבטיח את ביטחונם של המיעוטים בסוריה, אך מסיים את שלטונו של משטר אסד, היה מקובל עליהם.

הפועלות לצדו, רובן תחת מטריית "כוחות ההגנה הלאומיים". לוחמי המיליציות מקבלים בין 30,000–15,000 לירות סוריות לחודש (100–150 דולרים) – משכורת טובה בסוריה מוכת האבטלה, פטור משירות צבאי וגם הבטחה מהמשטר שבשונה מחיילים בסדיר לא יישלחו לחזית אלא ישרתו באזור מגוריהם. בנוסף, המשטר מתיר להם לכוזו ללא הגבלה בתים של אזרחים בשכונות שיכבשו מידי המורדים, ומעלים עין משוחר שהם לוקחים במחסומים. בפועל, בשל מחסור תמידי בכוח אדם, לוחמי המיליציות נשלחים אף הם לחזית, ולאחרונה אף החל המשטר לגייס בכפייה לצבא חלק מלוחמי המיליציות.

המשטר הפסיק לפרסם את מספר ההרוגים מקרב כוחותיו עוד ב-2012, כנראה בשל חשש מפגיעה במורל הכוחות. עם זאת, ארגון זכויות האדם Syrian Observatory for Human Rights, שלו מקורות ברחבי סוריה, מנה עד דצמבר 2014 כ-44 אלף הרוגים מקרב צבא סוריה, כעשירית מהם קצינים, וכ-29 אלף לוחמי מיליציות סוריות הפועלות לצד כוחות המשטר. לעומת זאת, מקור מתוך צבא סוריה מסר לארגון באוגוסט 2014 כי מספר ההרוגים בקרב כוחות המשטר גדול בהרבה ועומד על 75 אלף חייל ו-40 אלף לוחמי מיליציות. לרברי מקור זה, 70% מההרוגים הם מבני העדה העלווית (כ-80 אלף חייל). התוצאה היא כי "כפרים עלוים רוקנו מגברים בגיל צבא".

על מנת להימנע מהשירות הצבאי צעירים בגיל גיוס מתחבאים מעיני הרשויות, נעזרים ברשתות מכריחים הממלטות אותם למדינות שכנות או עוברים לחיות באזורים שבשליטת האופוזיציה. בתגובה הקים המשטר מחסומים שבהם נברקים שמותיהם של המיועדים לשירות חובה או מילואים ואף החל לגייס בכפייה קטינים בני פחות מ-18. לאחרונה החל המשטר גם לבצע פשיטות על בתים פרטיים, בתי

שליח האו"ם למשבר הסורי, סירב המשטר פעם אחר פעם ליוזמות שונות ל"הקפאה" – הפסקות אש לתקופה מוגבלת – סביב העיר חלב. דה-מיסטורה כבר הודיע בשיחות סגורות כי אם לא ישיג התקדמות עד מאי 2015 יתפטר מתפקידו.

בשיחות סביב הפסקות אש נקודתיות בתוך סוריה דרש המשטר כניעה מוחלטת של המורדים, למעט במקרים חריגים. הפסקות אש אלה התקיימו לאחר שהמשטר הטיל מצור על שכונות או עיירות בשליטת קבוצות מורדים, הפציץ אותן (גם בנשק כימי) והרעיב את תושביהן. עד כה המית המשטר ברעב מעל 500 סורים ופלסטינים-סורים, כמחציתם ילדים, רובם בפרבריה הנצורים של דמשק. במקרים אלה תושבי השכונות הם אלה שלחצו על המורדים להסכים להפסקת אש. פעם אחר פעם דרש המשטר כי כל הנשק יימסר לו וכי המורדים יסגירו את עצמם בתמורה להקלות חלקיות במצור וכניסה של מזון וסיוע הומניטרי לאוכלוסייה המורעבת. המשטר מכנה את הפסקות האש הללו "פיוס לאומי", אולם את הבטחותיו במסגרתן הוא מילא רק באופן חלקי ולעתים הפך לחלוטין. השיחות על יוזמת ה"הקפאה" של דה-מיסטורה עומדות על סף קריסה בשל התעקשותו של המשטר כי הפסקת האש בחלב לא תכלול נצירה הדרת של האש אלא כניעה של המורדים, הדומה לזו שהשיג בחומס ובפאתי דמשק בעקבות הרעבת האוכלוסייה והפגזתה.

המורדים נחשים להמשיך להלחם

המורדים בסוריה שייכים לקבוצות מגוונות בעלות מאפיינים שונים, אך גם המורדים המתונים ביותר, שיש להם השפעה רק בדרום סוריה, אינם מוכנים להיכנע עם משטר אסד או להשלים עם תרחיש שבו יוותר בשלטון. מחקר שנערך בקרב מורדים בצפון

המשטר, המורדים ודאע"ש

המשטר נחוש להכניע את המורדים

אף שנראה כי רבים מחיילי המשטר נלחמים בניגוד לרצונם, הצבא נחוש להמשיך בלחימה ולהכניע את ההתקוממות (שכבר בימיה הראשונים הודיע הצבא על דיכוי הקרב במהירות). המשטר אמנם איבד את השליטה על רוב שטחה של סוריה, אך הוא נלחם במספר חזיתות בו-זמנית ולא נראה נכון לוותר גם על מעוזיו הנותרים בפריפריה במחוזות דיר א-זור, חסכה ואדלב. כדי להבטיח את המשך שלטונו ויתר אסד על ריבונותו בפועל על רוב השטחים המצויים רשמית בשליטתו, בכך שהעניק דריסת רגל חסרת תקדים לאיראן, חזבאללה, מיליציות שיעיות מעיראק ומאפגניסטאן, וגם מיליציות סוריות הפועלות בשם המשטר אך לעיתים קרובות מתנהלות בצורה שלא מתחשבת באינטרסים שלו. כך למשל בוזות המיליציות בתיים, שורדות אזרחים באלימות ואף חוטפות אותם, וכל זאת בקרב קהילות התומכות במשטר ושהוא זקוק להן כדי לשרוד. המשטר גם ריסק את כלכלת סוריה והבטיח כי אם ישרוד בשלטון הוא ישלוט על עיי חורבות וימשיך לחיות על חסדן של איראן ורוסיה. הסיסמה שתומכיו של אסד מרססים על קירות בערים ובשכונות שהם כובשים, "אל-אסד או שנשרוף את המדינה", מעידה, כך נראה, על הלך הרוח במסדרונות הארמון הנשיאותי בדמשק.

התנהלותו של משטר אסד בסבבי שיחות השלום בחסות בין-לאומית בִּזְנֵב ובמספר יוזמות נקודתיות להפסקות אש מעידה על חוסר נכונותו להגיע להסכם שלום שיבטיח כל דבר פחות מהישארותו. שיחות זִנְבָה הסתיימו בכישלון בתחילת 2014 בשל חוסר נכונותו של המשטר לדרון בכל אפשרות של הקמת ממשלת מעבר ובהתעקשותו לדרון בבעיית ה"טרור" במדינה בלבד. בשיחות הנוכחיות בהובלת סטפן דה-מיסטורה,

כמעט אינו מנהל חזיתות לחימה פעילות נגד המשטר, משום ששני הצדדים מעוניינים למקד את מאבקם בקבוצות המורדים המתונות יותר. עם זאת, אין משמעות הדבר כי משטר אסד ודאע"ש יסכימו לחלק את סוריה ביניהם. דאע"ש מחוייב להמשיך הלחימה וההתפשטות הטריטוריאלית כדי להבטיח את שרידותה הכלכלית והרעיונית של "המדינה האסלאמית", ואינו מתחשב בלחציה של האוכלוסיה הנתונה למרותו. המשטר, כזכור, נלחם על כל מאחז אפשרי.

לסיכום, נכונותם של רבים מאזרחי סוריה להביא קץ לסבלם אינה מיתרגמת לסיום הלחימה משום שהמשטר והמורדים אינם מוכנים לפשרה שתכיר בכוחו של האחר: המורדים ותומכיהם תובעים את סילוקו של אסד מהשלטון ואסד מוכן לשמור על מה שנותר משלטונו גם במחיר חורבנה של סוריה.

מלחמת פרוקסי

מלחמת האזרחים בסוריה הפכה למלחמת פרוקסי בין שני גושים הנאבקים על הגמוניה אזורית ומנתבים סיוע וכספים כדי להבטיח את נצחונו של בעל בריתם המקומי. ההתערבות האינטנסיבית של איראן, חזבאללה ורוסיה למען אסד היא שהבטיחה את שינוי מהלך הלחימה ב-2013. עשרות אלפי לוחמי המיליציה השיעים מלבנון, עיראק, איראן ואפגניסטן, שנשלחו לסוריה בתיאום של משמרות המהפכה האיראניים, והכשרתם של כ-50 אלף לוחמי מיליציות סורים על ידי איראן, עצרו את הפסדיו הטריטוריאליים של המשטר ואפשרו לו לראשונה לצאת להתקפה ואף לזכות בהצלחות מדי פעם. כיום המשטר חזק יותר מהמורדים, בעיקר בזכות הסיוע הזה.

מהצד השני, מורדים מתונים ואסלאמיסטים נהנים מתמיכה של קטר, ערב הסעודית ותורכיה ותמיכה

הצדדים הנצים בסוריה מקיזים זה את דמו של זה ללא תוחלת נראית לעין. ללא שינוי דרסטי בנסיבות האזוריות ובתמיכה החיצונית המזורמת לצדדים הלוחמים, מלחמת האזרחים בסוריה צפויה להימשך עוד שנים.

סוריה בחצי השני של 2013 הראה כי הסיבה העיקרית בגינה התגייסו האזרחים לשורות המורדים היה רצון לנקום באסד ולהביסו. מעל 93% מהמורדים שנשאלו תמכו בהמשך הלחימה בלי כל משא ומתן עם המשטר, בהפרש ניכר, כאמור לעיל, מעמדות האוכלוסיה שבקרבה הם פועלים ובוודאי מאלה של אוכלוסיית הפליטים מחוץ לסוריה. רק 23% מהמורדים הביעו תמיכה ברעיון של הפסקת אש מיידית.

הקבוצות הג'יהאדיסטיות בסוריה, המהוות כיום את הכוח הלוחם האפקטיבי ביותר נגד המשטר, שוללות על הסף הדברות עמו. כך, ג'בהת א-נוסרה, זרוע אל-קאעדה בסוריה, פעלה פעם אחר פעם להכשיל שיתות כניעה למשטר בפאתיה הנצורים של דמשק. לחציה של האוכלוסייה המורעבת, שגרמו למורדים מתונים יותר לוותר, לא השפיעו על ג'בהת א-נוסרה.

דאע"ש, הארגון ששולט כיום בכשליש משטח סוריה,

בהיקף הסיוע מקטר ומתורכיה והזרמה לא עקבית של סיוע חיצוני. המשמעות היא שהלחימה הבלתי-פוסקת אינה מיתרגמת לכיבושי שטחים גדולים אצל מי מבין הצדדים. גם דאע"ש, שהצליח להתפשט באופן מסחרר במזרח סוריה, נכלם בשלהי 2014 ואף נאלץ לסגת משטחים שכבש בסוריה בזכות שיתוף פעולה בין הכורדים לחיל האוויר האמריקני.

ללא שינוי דרסטי בנסיבות האזרחיות ובתמיכה החיצונית המוזרמת לצדדים הלוחמים, מלחמת האזרחים בסוריה צפויה להימשך עוד שנים.

מוגבלת ביותר של הממשל האמריקני. ג'בהת א-נוסרה וקבוצות אסלאמיסטיות וסלפיות אחרות נהנות מתמיכתם של גורמים פרטיים במפרץ הפרסי וכנראה בעבר גם של המשטר הקטרי. דאע"ש, שנלחמת בעיקר נגד המורדים, אינה זקוקה לסיוע חיצוני ונשענת על רווחים מבארות הנפט שבשליטתה (שחלק ניכר מתפוקתן נמכר למשטר אסד), דמי חסות, מערכת מיסוי ענפה ומכירה של עתיקות שהם בוזוים.

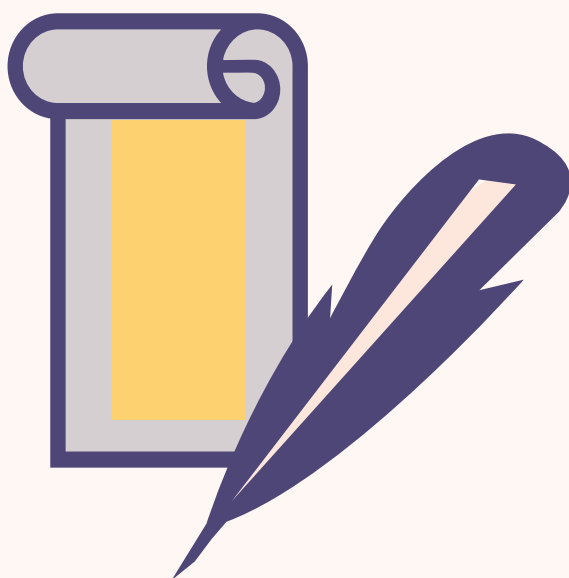
מחקרים על מלחמות אזרחים מעידים כי התערבות חיצונית לרוב מאריכה את המלחמות, וניתן לראות זאת בבירור בסוריה. ללא סיוע חיצוני לא היו המורדים מצליחים לצבור כוח, והמשטר היה מרסק אותם עוד בתחילת ההתקוממות החמושה. מצד שני, לולא זכה המשטר לסיוע איראני ורוסי הוא היה מאבד את השליטה על שטחים אסטרטגיים שנמצאים כיום בשליטתו.

המצב כיום

בסוריה לוחמים כיום שלושה צדדים שונים בעלי אינטרסים מנוגדים – המורדים, המשטר ודאע"ש – הנחושים להמשיך בלחימה על אף סבלה של האוכלוסיה ועייפותה. בשנה האחרונה נחלשו המשטר והמורדים, וקווי החזית נותרו סטטיים למדי ממבט על, למרות מגמה איטית במיוחד של כיבוש שטחים מחדש על-ידי כוחותיו של אסד. המשטר נחלש בשל שחיקה מתמשכת של כוחותיו וקשיים לגייס לוחמים חדשים, ירידה בהיקפי התמיכה החיצונית בשל קשייה הכלכליים של איראן, ונסיגה של המיליציות העיראקית השיעיות מסוריה במטרה להיאבק בדאע"ש בעיראק. המורדים נחלשו אף הם בשל השחיקה שמשפיעה גם עליהם, הצורך להיאבק בדאע"ש ובמשטר בו זמנית, פילוגים פנימיים רבים, ירידה

אליזבת צורקוב היא עמיתת מחקר בפורום לחשיבה אזרחית ובוגרת תואר שני בלימודי המזרח התיכון מאוניברסיטת תל אביב.

10

המזור היחיד לבעיות היסוד של עיראק

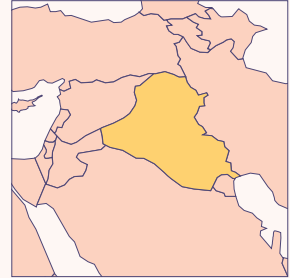
ד"ר רונן זיידל

עיראק נדונה לסבול מבעיות היסוד שלה גם לאחר שוך הקרבות, תהיינה תוצאותיהם אשר תהיינה. חלוקתה של המדינה רק תשכפל את הבעיות הללו ותעצים אותן. הפתרון האמיתי הוא אמנה אזורית חדשה בין שיעים ובין סונים ויצירתה של דמוקרטיה ליברלית פלורליסטית. נאיבי? אינטלקטואלים עיראקים חושבים אחרת ופועלים בהתאם.

מדוייקת, שכן שניים מהם (בסרה ומוסול) היו כפופים למחוז בגדאד, הגדול והמרכזי יותר.

ההיסטוריה של עיראק במאה ה-20 היא סיפור הקמתה של מדינה ריכוזית, שהגיעה לשיא כוחה המפלצתי בשנות ה-70 וה-80, תחת שלטונו של סדאם חוסיין. אותה מדינה נחלשה מאד החל בשנת 1991, כתוצאה מהסנקציות הבין-לאומיות החמורות וההשפעה המצטברת של המלחמות. החל בשנת 2003 חוותה עיראק מהפכה בסדר גודל המגמד אירועים אחרים במזרח התיכון. אחת מתוצאות הלוואי החשובות שלה הייתה היחלשות נוספת של המדינה וכניסתה למשבר חסר תקדים, שספק אם מדינות אחרות היו בכלל שורדות. מעבר לכך, אחרי 2003 נעשו נסיונות רציניים לטפל בבעיות שהורישה עיראק הישנה: שלטון סוני ריכוזי, כוחני וכופה.

השאלה השגויה השניה היא האם יש, או האם נוצר, עם עיראקי. על כך יש להעיר כי תחושה לאומית עיראקית הייתה קיימת בקרב הערבים בעיראק עוד לפני הקמת המדינה. זו, באמצעות מנגנוני השונים, פיתחה, העמיקה וחזקה רגש לאומי שחצה גבולות עדתיים (ולראיה אינטלקטואלים כורדים חשובים שכתבו בערבית). שיעים קיצוניים וסונים ג'יהאדיסטים חולקים את אותו רגש לאומי עיראקי, ולעתים משתמשים באותם סמלים ובאותה טרמינולוגיה. הרגש הלאומי הוא כוח: משטר הבעת' הצליח לרתום אותו לצרכיו במהלך מלחמת עיראק-איראן, וגם היום זהו הרגש הדוחף שיעי תושב נאסריה בדרום להצטרף למיליציה שיעית ולהילחם בסונים במקומות מרוחקים. השיח הלאומי הוא אחדותי וצנטראליסטי, על-עדתי לכאורה, ובגדאד במרכזו. אם עם מוגדר לפי הרגש הלאומי הרי שיש עם עיראקי ערבי (הכורדים מהווים סיפור נפרד). אולם רגש לאומי לבדו אינו יוצר את הבסיס לחיים משותפים; בהעדר "אמנה אזרחית"

אירועי השנים האחרונות מעלים מחשבות לגבי פירוקן של מדינות בעולם הערבי. חקר המזרח התיכון באקדמיה עדיין לא התמודד עם תוצאות הכיבוש האמריקני של עיראק בשנת 2003, עם כישלונם של האמריקאים בניבוש דמוקרטיה ערבית מתפקדת, ועם התפוררותן של מדינות ערביות בעקבות ה"אביב הערבי" שמונה שנים אחר כך. מכל עבר נשאלו שאלות לא נכונות והועלו פתרונות שגויים ולא ישימים. מאמר זה יעסוק בעיראק, שבמשך שנים נחשבה לאב טיפוס של "מדינה מלאכותית", ונמצאת היום במוקד הדיון על עתידן של המדינה והאזרח הערבי.

האם עיראק היא מדינה מלאכותית? רבים סבורים שכן ורואים במצב השורר בה כיום הוכחה לכך. מכאן נובע שכל פתרון לבעיה העיראקית חייב לכלול את חלוקת המדינה. אולם השאלה הזו איננה רלוונטית. עיראק איננה מדינה "מלאכותית" יותר מרוב המדינות הקיימות בעולם היום, וגבולותיה הגיוניים יותר אפילו מגבולות ישראל של 1949 או 1967. המדינה העיראקית עשתה כברת דרך מאז שהוקמה, על בסיס המנהל העות'מאני ובחסות המנדט הבריטי, בשנים 1920-1921. הטענה שהמדינה נוצרה כתוצאה מאיחוד מלאכותי של שלושה מחוזות עות'מאניים איננה

בכישלון. משום בחינה שהיא אין זכות קיום לאזור פדרלי סוני או שיעי שיהיה נפרד מבגדאד.

יש שמניחים כי פירוק של מדינה הוא הליך כירורגי פשוט וחלק. המודל המקובל הוא פירוקן של שלוש מדינות במזרח ודרום אירופה בשנות ה-90: ברית המועצות, יוגוסלביה וצ'כוסלובקיה. בשלוש המדינות הללו הפירוק נעשה, בדרך כלל, ללא עימותים מזוינים ממושכים, והוביל ליצירת מדינות לאום מתפקדות. מדוע עיראק וסוריה לא יכולות להתפרק באופן דומה?

שאלה זו מתעלמת מהרקע המשותף למדינות שהתפרקו בשנות ה-90 ולהבדלים בינן לבין מדינות המזרח התיכון הערבי. ברית המועצות, יוגוסלביה וצ'כוסלובקיה היו מדינות קונפדרטיביות מלכתחילה; יוגוסלביה וצ'כוסלובקיה הוקמו כישויות רב-לאומיות, וברית המועצות אימצה מודל זה בשנות ה-30. ללאומים בתוכן היה מעמד משפטי, פוליטי, לשוני ותרבותי נפרד, אך חשוב מכך, הייתה להם טריטוריה בעלת גבולות מנהליים מוסכמים (בברית המועצות וביוגוסלביה הן נקראו "רפובליקות"). כאשר התפרקה המדינה הפכו הרפובליקות למדינות עצמאיות והגבולות המנהליים הוכרו כגבולותיהן הלאומיים. גבולות אלה נשמרו עד הכיבוש הרוסי של קרים מיד אוקראינה ב-2014. עיראק, לעומתן הייתה מדינה צנטראליסטית, ורק החל בשנת 2005 הוגדרה כמדינה "פדרלית".

המודל הפדרלי האירופי מתאים אולי רק לשסע הערבי-כורדי בעיראק. חוקת 1959 הכירה בקיומם של שני עמים, ערבי וכורדי, על אדמת עיראק. בשנת 1970 הכיר משטר הבעת' בזכות הכורדית לאוטונומיה בשלושה מחוזות, והוציא זאת לפועל ארבע שנים לאחר מכן. החל בשנת 1991 אבדה בגדאד את השליטה על המחוזות הכורדים ואלה הפכו בפועל למדינה בתוך מדינה. עם זאת, הכורדים ממשיכים להיות מעורבים

הפתרון לשבר הקשה בעיראק הוא אמנה אזרחית המסדירה את היחסים בין מרכיביה הדמוגרפיים המרכזיים של המדינה: השיעים והסונים. אמנה כזו דורשת שינוי יסודי בחשיבה של שני הצדדים ביחס לעוצמה ולאינטרסים של כל אחד מהם.

משותפת לכל הערבים החיים בעיראק, הרגש הלאומי מהווה מרחב התגוששות בין מרכיבי הקהילה על השליטה בה. רגש לאומי ללא אמנה אזרחית אינו יוצר לאום. ניתן לטעון, אם כן, שישנו עם עיראקי אך לא לאום עיראקי.

השאלה הלא נכונה השלישית היא מתי תתפרק עיראק למרכיביה העיקריים. הנחת היסוד המובלעת היא שזוהי שאלה של זמן בלבד. אלא שמלבד הכורדים, שגם הם "מסונדלים" כרגע ומנועים מהכרזת עצמאות (לפחות עד יעבור זעם), ערבים שיעים וסונים דוחים מכל וכל תביעות לפרק את המדינה. אפילו ה"מדינה האסלאמית" אינה רוצה בכך, ושואפת לכיבושן של בגדאד, בסרה ואפילו כווית. גם בשנים האחרונות, כאשר גורמים בצייבור הסוני והשיעי העלו תביעות להקמת "אזורים פדרליים" (בערבית "אקלים") ערתיים, אלה היו אמורים לתפקד במסגרת עיראק ולא להתפצל ממנה. מכל מקום, גם נסיונות אלה הסתיימו

כוחנות ופחד. האזרח העיראקי מורגל לכל אלה, ואין שום יסוד להניח שהמדינות הקטנות שיקומו על חובותיה של עיראק יהיו שונות מהותית ממורל זה. כנופיות אינן מסוגלות לנהל מדינה מודרנית, והמדינות הקטנות יסבלו מחוסר יציבות ויתפוררו ליחידות קטנות יותר ויותר.

עיראק נדונה לסבול מה"שבר המורכב" שלה גם לאחר שוך הקרבות, תהינה תוצאותיהם אשר תהיינה. לשבר הזה יש תקנה – אולם ראשית יש להגדיר נכונה את הבעיה, שהיא העדר אמנה אורחית המסדירה את היחסים בין מרכיביה המוגרפיים המרכזיים של עיראק, השיעים והסונים. אמנה אורחית שתתקבל על ידי הציבור הרחב דורשת שינוי יסודי: הסונים חייבים לקבל את המהפך של 2003 על משמעויותיו: חוקיותו (על אף שנעשה על ידי כוח צבאי אמריקאי), הלגיטימיות של התהליך המדיני הדמוקרטי ועוברת היותם מיעוט. השיעים יצטרכו לשנות את יחסם אל הסונים כאל מיעוט מספרי ונחות מבחינה פוליטית, ולראות בהם שותפים לעיצובה של מדינה חדשה. שני הצדדים יצטרכו לזנוח את תחושות ההשפלה מן העבר (מצד השיעים) וההווה (מצד הסונים).

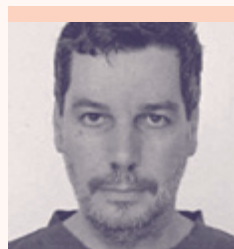
אף אם ההצעה הזו נראית נאיבית, יש בעיראק מחנה שלם של אינטלקטואלים התומכים בה ופועלים לממשה. הפרויקט שלקחו על עצמם – עיצובה של זהות לאומית מאחדת ותרבות פוליטית שונה – הוא עצום, והדרך להגשמתו רצופה סכנות ומכשולים. קולם אינו נשמע מחוץ לעיראק, בעיקר משום שהפרשנים הזרים מתיימרים לחשוב במקום העיראקים. גם אם ה"תרופה" לא טעימה לחכם, אין משמעות הרב שהרופא טועה. לדמוקרטיה ליברלית פלורליסטית עלולות להיות השפעות לזואי לא נעימות, אולם בלעדיה החולה – המדינה העיראקית – לא יבריא.

בניהול המדינה ממוקדי השלטון המרכזי בבגדאד, ובנוסף לכך אין עדיין גבול מוסכם בין כורדיסטאן לשאר חלקי עיראק.

אשר לשסע המרכזי, השיעי-סוני, בתוך הרוב הערבי בעיראק, לא זו בלבד שהמדינה לא הכירה בקיומו, אלא שהרחקתו ומחיקתו היו מאבני היסוד של הפרויקט הלאומי לאורך השנים. אין לכך מקבילות במודל האירופי. בגדאד, הבירה ומרכז המדינה, היא עיר שיעית-סונית מעורבת ששני הצדדים תובעים לעצמם. מעבר לכך, הראשון שיעז לטעון שהסונים או השיעים צריכים מסגרת פדרלית נפרדת יוקע על ידי שני הצדדים, תאומים סיאמיים האוחזים זה בצווארו של זה עד לנצחוננו של אחד מהם. בקצרה, אין בסיס טריטוריאלי ואף לא בסיס הכרתי לחלוקתה של עיראק.

באורתופדיה נהוג לדבר על "שבר נקי" ועל "שבר מורכב". הסוג הראשון, כאשר העצם נשברת לשני חלקים ללא רסיסים, קל יחסית לטיפול באמצעות גבס או ניתוח. אדם שרגלו נשברה ב"שבר נקי" יחזור לתפקוד תפקוד רגיל פחות או יותר. "שבר מורכב" הוא התרסקות העצם לרסיסים או קריסה של המערכת האורתופדית. במקרה כזה אין כמעט מה לעשות, וגם אחרי טיפול הולם יסבול האדם מתוצאות השבר ולא יחזור לתפקוד רגיל. ניתן להמשיל את עיראק (ואולי גם את סוריה, תימן, לוב) למדינה הסובלת מ"שבר מורכב", שנובע מבעיות יסודיות שהזנחו במשך שנים רבות. בניגוד למדינות מזרח אירופה, הן אינן מתפרקות ב"שבר נקי", אלא קורסות פנימה ומתרסקות מבפנים.

התומכים בחלוקת עיראק מניחים כי התוצר הסופי – לפחות שלוש מדינות קטנות – יהיה טוב יותר מעיראק הנוכחית. אלא שעיראק, כמו רוב המדינות הערביות האחרות במצב דומה, נשלטת על ידי כנופיות. התרבות הפוליטית השלטת מבוססת על כבוד, תחושת עלבון,

ד"ר רונן זיידל הוא חוקר עיראק
וחוקר בכיר במרכז דיין באוניברסיטת
תל אביב.

11

תוניסיה: אסלאמיסטים שיודעים להפסיד

ד"ר נמרוד הורביץ

תוצאות הבחירות הכלליות בתוניסיה שהתקיימו באוקטובר 2014 סטרו על לחייה של המפלגה האסלאמיסטית, א-נהדה, שירדה מ-89 ל-69 מושבים בפרלמנט. אולם למרות כשלונה נחושה המפלגה להמשיך ולשחק במגרש הדמוקרטי. תוניסיה הקטנה, הדבקה בדמוקרטיה בכל מצב ובכל מחיר, הפכה לאוונגרד הפוליטי של העולם הערבי.

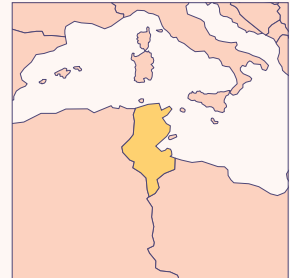
ולהתמודד עם הטרור של האסלאמיסטים הקיצונים, וזאת לאחר שממשלת א-נהדה הואשמה שאיננה עושה מספיק למיגור הטרור.

אחת השאלות המרתקות אודות "האביב הערבי" היא כיצד הצליחה תוניסיה במקום שהמצרים כשלו ומדוע היא שרדה את המהומות, הרציחות והמחלוקות סביב החוקה, בזמן שמצרים חזרה לדיקטטורה צבאית.

יש הרבה מרכיבים להסבר, אבל השניים החשובים ביותר הם הצבא והמפלגה האסלאמיסטית בתוניסיה. הצבא התוניסאי קטן בהרבה מצבא מצרים, ומסתפק במלאכתו הביטחונית מבלי לשלוח את אצבעותיו לתוך כלכלת המדינה. בשל כך הוא לא הציב מכשולים בפני האזרחים שביקשו לשנות את השלטון ואת מוקרי הכוח. במצרים, לעומת זאת, הצבא חולש גם על מערכת הביטחון וגם על חלקים ניכרים מהכלכלה. השינויים במוקרי הכוח האזרחיים והכלכליים סיכנו את האינטרסים הכלכליים של הצבא, והרפורמות של "האחים המוסלמים", ובעיקר ניסיונם למנות את אנשי שלומם לתפקידי מפתח במדינה, איימו גם על אינטרסים פוליטיים של הצבא.

מפלגת א-נהדה תרמה את שלה להצלחתן של הרפורמות בתוניסיה. בהבינה את מגבלות כוחה, לאור העובדה שהורמים הדתיים בתוניסיה לא זכו לאותה הצלחה שזכו לה במצרים, מנהיגיה היו ערים לסכנות האורבות להם אם יבקשו להשתלט על החברה ועל השלטון במדינה. לעומת מנהיגי "האחים המוסלמים", שדהרו אל עבר מוקדי הכוח במצרים וסילקו כל מי שעמד בדרכם, מנהיגי א-נהדה חתרו להשגת פשרות של ממש עם הכוחות המתחרים.

תוצאות הבחירות באוקטובר 2014 סטרו על לחייה של א-נהדה. אם בבחירות של 2011 זכתה המפלגה ב-89 מבין 217 המושבים בפרלמנט, הרי שבסכב האחרון היא

תוניסיה תקועה כעצם בגרונם של המלעזים הטוענים שאסלאם ודמוקרטיה אינם יכולים לדור בכפיפה אחת. כבר באוקטובר 2011, חודשים ספורים לאחר שאזרחיה גירשו את הנשיא זין אל-עאבדין בן עלי, נערכו בחירות במדינה. המפלגה שקיבלה את הקולות הרבים ביותר בבחירות אלה הייתה א-נהדה (התחיה), המפלגה האסלאמיסטית, אך מאחר שהיא לא זכתה ברוב הקולות היא נאלצה להרכיב קואליציה עם מפלגות חילוניות. בשנים שחלפו מאז הצליחו התוניסאים לנסח חוקה, להתגבר על כמה משברים לא קלים, כגון רצח מנהיגים חילונים, לפרק את הממשלה שא-נהדה הרכיבה – ולמרות כל זאת, לקיים סבב נוסף של בחירות באוקטובר 2014.

תוניסיה הצליחה להתגבר על המשברים הללו בעיקר משום שמפלגת א-נהדה הסכימה, למרות ניצחונה בבחירות, להתפשר בכמה סוגיות מרכזיות. הוויתור הבולט ביותר שלה היה הסכמתה, שניתנה במרץ 2012, שהשריעה לא תהיה הבסיס לתחיקה במדינה. ויתור נוסף הגיע ב-2013, כאשר א-נהדה הסכימה לפרק את הממשלה שבראשותה כדי שתוקם במקומה ממשלת טכנוקרטים. על הטכנוקרטים הוטל להוביל את תוניסיה בשלבים האחרונים של ניסוח החוקה

משהוא סומך על האסלאמיסטים.

תוצאות אלה מפריכות את ההאשמות שהוטחו באסלאמיסטים. רבים טוענים כי הם מוכנים לקבל את חוקי המשחק הדמוקרטי כל עוד הרבר משרת את האינטרסים שלהם, אך יוותרו על הדמוקרטיה כאשר השיטה כבר לא תועיל להם. בטענה זו מובלעת ההנחה שהשתתפותם של האסלאמיסטים בבחירות היא למעשה חד-פעמית (one man, one vote, one time), שהרי ברגע שיגיעו לשלטון הם לא יסכימו לוותר עליו – ויבטלו את הדמוקרטיה. בבחירות בתוניסיה ובתוצאותיהן יש כדי להראות שכל אלה הן האשמות שווא: מסתבר שיש אסלאמיסטים שיודעים איך לעזוב את השלטון.

בראיון ברשת אל-ג'זירה, המופיע גם בדרך הפייסבוק שלו, מציג ראשד ע'נושי, המנהיג הבולט של א-נהדה, את עמדתה של התנועה בשאלה זו: "תוצאות הבחירות אינן מהלומה עבורנו. נכון שקיבלנו פחות קולות ממה שקיוונו, אבל בסופו של דבר הבחירות הן ניצחון הדמוקרטיה". במילים פשוטות, ע'נושי ותנועתו יודעים להפסיד בכבוד – ללא תירוצים, ללא האשמות וללא איומים. ממשפט זה של ע'נושי עולה כי הדמוקרטיה חשובה יותר מגורלה של תנועה זו או אחרת, גם אם זו התנועה שהוא בין העומדים בראשה וגם היא מייצגת את תפישת העולם האסלאמיסטית הקרובה ללבו.

ע'נושי ואנשיו אינם שוכרים את כללי המשחק הדמוקרטי. הם אמנם מותחים ביקורת על התנהלותן של המפלגות האחרות בתקופה שא-נהדה היתה בשלטון, אך הם גם קוראים את המפה הפוליטית ומבינים שהפסידו את הבכורה. עם זאת, מנהיגי המפלגה גם רואים שעלה בידם למשוך כמעט שליש מקולות הבוחרים. כלומר, הם מבינים שהם עדיין שחקן פוליטי מרכזי, ולכן הם מעוניינים להצטרף לקואליציה. אומר על כך ע'נושי: "אנחנו רוצים

תוניסיה, הפרח היחיד של האביב הערבי, מוכיחה כי ההאשמות הגורפות שהוטחו באחים המוסלמים בעולם הערבי הן משוללות יסוד: מסתבר שיש אסלאמיסטים שיודעים לרקום קואליציות עם חילונים, ואף להפסיד בחירות בכבוד ולהיפרד ממנעמי השלטון.

ירדה ל-69 מושבים בלבד. ירידה זו מוסכרת בחוסר היכולת של א-נהדה לשפר את המצב הכלכלי של תוניסיה ובאוזלת ידה של הממשלה נוכח אלימותם של הזרמים האסלאמיסטיים הקיצוניים. אזרחי המדינה התנהלו כמו כל אזרח בטובות שבדמוקרטיה הוותיקות – כאשר פוליטיקאים אינם רואים לביטחון האישי של התושבים, וכאשר רמת החיים הולכת ומתדרדרת, הם אינם בוחרים בהם שוב.

המפלגה שזכתה במספר הקולות הרב ביותר היתה נְּדָא תוניס (הקריאה של תוניסיה), שקיבלה 85 מושבים. מפלגה זו מייצגת את הקו החילוני במדינה ומנהיגיה מוכרים מפעילותם הפוליטית והכלכלית. לצדה ולצד א-נהדה, החולשות יחדיו על 155 מושבים, ניצבת שורה של מפלגות קטנות שמרביתן זכו במספר חד-ספרתי של מושבים; רבות מן המפלגות הקטנות הללו נתפשות כמפלגות חילוניות. בבחירות 2014 הבהירו אפוא שהעם סומך על המפלגות החילוניות יותר

ד"ר נמרוד הורביץ הוא מייסד-שותף של אתר "אפשר לחשוב" והפורום לחשיבה אזורית, ומרצה בכיר במחלקה להיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת בן גוריון.

ממשלת אחדות לאומית. אמרנו זאת לפני הבחירות ואנו חוזרים על כך כעת. זאת משום שמול הממשלה עומדים אתגרים גדולים, ואין בכוחה של אף מפלגה לגבור עליהם בעצמה. אנחנו לא נכשיל את הממשלה החדשה ולא נצר את צעדיה, כפי שנעשה לפני כן נגד ממשלתנו, משום שטובת תוניסיה נמצאת מעל לכל שיקול."

למרות שמפלגתו הפסידה, ולמרות שלדבריו אחרים לא נהגו בה בהגינות כאשר היתה בשלטון, ע'נושי מצהיר שא-נהדה לא תשיב לאחרים באותה מטבע אלא תתנהל כשותף אחראי המוחל על כבודו כדי לקדם את האינטרסים החשובים למדינה. ניתן לראות בכך אמירה עקיפה: אמנם נחלנו כישלון (יחסי) בבחירות, אבל אנחנו נאמנים לדמוקרטיה ולשלטון החוק, ולכן נשתף פעולה עם מי שנבחר להרכיב את הממשלה.

בהמשך הראיון מדבר ע'נושי על מדינות ערביות אחרות, ובהן מצרים ולוב. מדבריו משתמע כי הוא ער היטב לכך שהאזור מצוי במשבר וכי רבות מן המדינות הללו שקועות במאבקי כוח הרסניים. תוניסיה הקטנה, הדבקה בדמוקרטיה בכל מצב ובכל מחיר, הפכה לאזווגרד הפוליטי של העולם הערבי; דווקא ההפסד בבחירות הוא שממחיש את מנהיגותה.

שוק שרון
מבט על ישראל והמזרח התיכון

הפורום לחשיבה אזורית
منتدى التفكير الاقليمي

מולד המרכז להתחדשות הדמוקרטיה